

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav světových dějin

Seminář nejnovějších dějin

Tomáš Ehler

**Spojené státy americké a znovusjednocení
Německa v letech 1989-1990**

(Rigorózní práce)

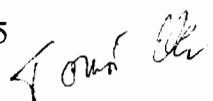
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Dagmar Moravcová, CSc.

Konzultant práce: Doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Praha 2005

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a pouze na základě uvedených pramenů a literatury.

V Praze, dne 20. prosince 2005

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Tomáš Štěrba'.

Za pomoc a podnětné připomínky, které mi při práci poskytli, děkuji Doc. PhDr.
Dagmar Moravcové, CSc. a Doc. PhDr. Františkovi Stellnerovi, Ph.D.

Obsah

Úvod.....	1
1. Americká zahraniční politika a “německá otázka” od nástupu Bushovy administrativy do podzimu 1989.....	8
1.1. Charakteristika Bushova zahraničně-politického týmu a jeho postoj k rozdělení Německa.....	8
1.2. Veřejné mínění ve Spojených státech Amerických a sjednocení Německa.....	13
1.3. Hledání nové strategie.....	15
1.4. Změna situace v NDR.....	22
2. Americká zahraniční politika po pádu Berlínské zdi.....	28
2.1. Pád Berlínské zdi a bezprostřední reakce.....	28
2.2. Změna amerického postoje ke znovusjednocení po 9. listopadu 1989.....	30
2.3. Aktivní diplomacie USA.....	42
2.4. Vznik a přijetí mechanismu 2+4.....	57
2.5. Návštěva Spolkového kancléře v Camp Davidu 24.-25. února.....	75
2.6. Otázka německo-polských hranic.....	80
2.7. Situace na konci zimy a první jednání 2+4 na úřednické úrovni v Bonnu 15. března.....	84
2.8. První svobodné volby a sestavení vlády v NDR.....	91
2.9. Konzultace se západními spojenci v dubnu 1990.....	93
2.10. Další postup americké diplomacie a jednání 2+4 v Bonnu 5. května	99
3. Členství sjednoceného Německa v NATO.....	106
3.1. Teltšik v Moskvě a vztah USA k hospodářské pomoci Sovětskému svazu.....	106

3.2. Summit Bush-Gorbačov a jeho diplomatická příprava.....	108
3.3. Summit NATO.....	116
3.4. Helmut Kohl v Sovětském svazu.....	123
4. USA a závěr diplomatického procesu znovusjednocení.....	132
4.1. Závěr diplomatického procesu znovusjednocení a změna priorit americké zahraniční politiky.....	132
4.2. 2+4 v Moskvě a uzavření německé otázky.....	137
Závěr.....	143
Seznam použitých zkratk.....	151
Seznam použitých pramenů a literatury.....	153

Úvod

Problém rozdělení Německa po druhé světové válce, tzv. německá otázka, patří k významným tématům světových dějin druhé poloviny dvacátého století. Se vznikem studené války, která vypukla krátce po porážce států Osy v roce 1945, se rozpadla antihitlerovská koalice a Evropa byla v podstatě rozdělena na dvě části. Právě Německem probíhala dělicí čára mezi Západem a Východem, která de facto oddělila sovětskou okupační zónu od západních. Vznik dvou německých států, prozápadní Spolkové republiky Německo (SRN) a komunistické Německé demokratické republiky (NDR), v druhé polovině roku 1949 byl tak přímým důsledkem studené války, jejíž eskalace v následujících letech možnost sjednocení prakticky vylučovala.

Od poloviny padesátých let již znovusjednocení¹ Německa nepatřilo k aktuálním otázkám světové politiky, začalo se mluvit spíše o vyřešení německé otázky.² Jednou z hlavních příčin bylo bezpochyby uvolňování vztahů mezi Východem a Západem, takzvaná politika détente, která po dočasném ochlazení vztahů v letech sedmdesátých, dostala s nástupem Gorbačova k moci v Sovětském svazu v polovině 80. let nový impuls. Situace se změnila až v druhé polovině roku 1989. V souvislosti s Gorbačovovou politikou perestrojky a zřeknutí se Brežněvovy doktríny a následně pádem komunistů v Polsku a Maďarsku došlo také ve východním Německu ke vzniku širší opozice a zesílení tlaku proti komunistickému režimu. Již v říjnu byl generální tajemník východoněmeckých komunistů Erich Honecker odstaven z vedení strany a o necelý měsíc později, 9. listopadu, byly z nepřímého podnětu jeho nástupce Egona Krenze otevřeny hranice se Spolkovou republikou. Tato událost vstoupila do dějin jako pád Berlínské zdi. Německá otázka se znovu stala aktuálním problémem světové

¹ Pojmy „znovusjednocení“ a „sjednocení“ Německa používám bez významového rozdílu. I když výraz „znovusjednocení“ by mohl být částečně vnímán jako obnovení území Německa před druhou světovou válkou (hranice z roku 1937), tak politici i odborná a široká veřejnost používají obě slova se stejným významem – sjednocení dvou poválečných německých států. V citacích se snažím zachovávat výraz zvolený autorem.

² Schöllgen G., Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland..., s. 56-59.

politiky a Spojené státy stejně jako ostatní vítězné mocnosti druhé světové války byly nuceny přehodnotit svůj dosavadní postoj a zaujmout stanovisko k novým realitám.

Na rozdíl od Moskvy, Paříže a Londýna, se Washington od počátku krize v NDR postavil velmi pozitivně k demokratickým změnám a svobodnému právu Němců na sebeurčení a později i k aktivní politice spolkového kancléře Helmuta Kohla s cílem znovusjednocení Německa. Americký prezident George Bush dal však Kohlovi jasně najevo, za jakých podmínek bude znovusjednocení podporovat – sjednocené Německo musí být členem NATO. Právě otázka německého členství v Severoatlantické alianci se od prvních měsíců roku 1990, kdy Francie, Velká Británie i SSSR v podstatě akceptovaly sjednocení Německa, stala hlavním bodem sporu mezi americko-západoněmeckou a sovětskou diplomacií.

Cílem této práce je analyzovat americkou zahraniční politiku ve vztahu k německé otázce v období od nástupu nové americké administrativy prezidenta Bushe na počátku roku 1989 do uzavření diplomatického procesu sjednocení Německa na podzim 1990. Budu se věnovat hlavním problémům: Jaké faktory ovlivňovaly utváření „německé politiky“ USA; jaké byly americké zájmy; zda byla zahraniční politika USA konzistentní či spíše reagovala na nečekané události; jakou roli v celém procesu hrála – do jaké míry ovlivnila postoj Francie, Velké Británie a zejména Sovětského svazu ke sjednocení, respektive členství sjednoceného Německa v NATO.

Práce se skládá ze čtyř hlavních částí a jedné kratší závěrečné kapitoly. I přesto, že dané rozdělení sleduje chronologickou linii, snažil jsem se v samotném textu vyvarovat strohému popisování faktů „den po dni“. Každá kapitola analyzuje jedno či více témat, která jsem výše zmínil, a která jsem se pokusil zasadit do co možná nejširšího kontextu. Události, které přímo nesouvisejí se vztahem zahraniční politiky USA ke sjednocení, podrobněji neanalyzuji a omezují se pouze na odkaz na relevantní literaturu.

Německá otázka a znovusjednocení Německa již mají ve světové historiografii své pevné místo. Fakt, že se jedná o historické téma, potvrzuje

poměrně velké množství dostupných pramenů. Zásadní význam má edice *Deutsche Einheit - Dokumente zur Deutschlandpolitik. Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/1990*, která obsahuje přibližně 430 odtajněných dokumentů Spolkového kancléřství, z nichž nejdůležitější pro naše téma jsou zápisy rozhovorů Helmuta Kohla s Georgem Bushem a americko-západoněmeckých konzultací na nižších úrovních, a odborné analýzy vztahující se k problematice vztahu USA ke znovusjednocení. Určitá část dokumentů je však z bezpečnostně-politických důvodů stále nedostupná. Dalšími důležitými prameny německé provenience je výběr smluv a projevů Kohla a Genschera *Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Dokumente von 1949 bis 1994*, a *Archiv der Gegenwart* z let 1989-1990, který dokumentuje všechny domácí i zahraniční události na základě četných novinových článků, tiskových prohlášení a dalších oficiálních zdrojů.

Co se amerických pramenů týče, je situace o něco horší. Edice *Public Papers of the Presidents of the United States* sice obsahuje všechny veřejné projevy prezidenta Bushe, ale jejich vypovídací hodnota je omezená. Britští politologové Martin Hollis a Steve Smith trefně uvádějí, že „oficiální verze prezidentových záměrů a pohnutek není nikdy úplná a jen zřídka je upřímná“, a že „uváženě zkoncipovaný oficiální dokument je stejným zjednodušením jako (třebaže jiného druhu a z jiných příčin) zpravodajský text, který tisku a televizi dodávají reportéři“.³ Dostupných pramenů neoficiální povahy, které by dopomohly více objasnit postoj USA ke znovusjednocení Německa je však nedostatek. Musíme se spolehnout na studii amerických autorů Riceové a Zelikowa *Germany unified and Europe transformed* (1995), která se opírá o velké množství neodtajněných dokumentů (často zčásti nebo zcela odcitovaných!), k nimž měli zmiňovaní autoři výjimečný přístup. Také jejich práce se však v několika případech nevyhnula určité subjektivitě, jelikož oba dva byli členy Bushovy administrativy a aktivně se procesu sjednocení Německa účastnili. *George Bush Presidential Library* sice poskytuje část odtajněných analýz a

³ Hollis-Smith, *Mezinárodní vztahy...*, s. 12.

rozhodnutí Národně bezpečnostní rady (*National Security Reviews* a *National Security Directives*), ale najdeme v nich nanejvýš informace o bezpečnostní strategii USA a vztahu k Sovětskému svazu. Podobně jako ve Spolkové republice, i v USA vychází edice pramenů oficiální povahy. *Public Diplomacy Query* se zabývá pouze americkou zahraniční politikou a vydává ho americké ministerstvo zahraničí USA.

Dalším zdrojem informací mi byly internetové archívy NATO a Evropské rady, které předkládají velké množství oficiálních dokumentů. Zajímavé doplnění amerických a německých pramenů představuje odborná studie *Die Vereinigung Deutschlands – ein Weltpolitisches Machtspiel. Bush, Kohl, Gorbatschow und die geheimen Moskauer Protokolle* (2003) německého autora Alexandra von Plato, který, podobně jako Riceová a Zelikow ve Washingtonu, měl možnost zkoumat Gorbačovův archív v Moskvě. Plato cituje vedle velkého množství sovětských pramenů také četné rozhovory s německými, americkými, francouzskými, britskými i sovětskými politiky, kteří se na sjednocení Německa aktivně podíleli.

Významnější události se snažím doplňovat o reakce v americkém a světovém tisku. Hlavními zdroji jsou americké deníky *Washington Post*, *New York Times* a *Christian Science Monitor*, a německé *Süddeutsche Zeitung*. Dále jsem také čerpal z edice *When the Wall Came Down: Reactions to German Unification* a ze zpráv *United States Information Agency*, nezávislé tiskové agentury zabývající se mezinárodními vztahy a především americkou zahraniční politikou. Převážnou část článků a zpráv americké provenience jsem získal právě prostřednictvím výše citované *Public Diplomacy Query*.

K období znovusjednocení Německa jsou velmi bohaté prameny osobní povahy. Téměř každý významnější účastník diplomatického procesu vydal své paměti. Pro nás jsou nejdůležitějšími paměti amerického prezidenta George Bushe, který je vydal spolu se svým národně bezpečnostním poradcem Brentem Scowcroftem pod titulem *A World Transformed* (1998) (německý překlad *Eine neue Welt. Amerikanische Außenpolitik in Zeiten des Umbruchs*, z kterého čerpám, vyšel v roce 1999), přičemž oba autoři se zvláště vyjadřují k jednotlivým událostem. Otázka sjednocení Německa hraje v jejich knize ústřední roli na rozdíl

od paměti amerického ministra zahraničí Jamese Bakera *The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace 1989-1992* (1996), kde je jen dílčím problémem. Z paměti německých politiků jsou důležité Kohlovy (*Chtěl jsem sjednocení Německa*, 1998) a zejména Genscherovy (*Erinnerungen*), který měl přece jenom více konfliktní vztah s americkou administrativou než spolkový kancléř. Velký význam má také deník Kohlova poradce a vedoucího Spolkového kancléřství Horsta Teltschika *329 Tage: Innenaussichten der Einigung* (1991), jenž zaznamenává den po dni vnitropolitické i zahraničněpolitické události spojené se znovusjednocením. Ze sovětských pamětí opakovaně cituji především paměti generálního tajemníka Michaila Gorbačova *Wie es war: die deutsche Wiedervereinigung* (1999) a vedoucího zahraničního oddělení ÚV KSSS Valentina Falina *Konflikte in Kreml - Zur Vorgeschichte der deutschen Einheit und Auflösung der Sowjetunion* (1997) a *Politische Erinnerungen* (1993), který byl v určité opozici ke Gorbačovově politice a vůči Němcům prosazoval tvrdší přístup. Kompletní seznam použitých pamětí je uveden v seznamu literatury na konci práce.

Vedle důkladného studia dostupných pramenů a literatury jsem na studijním pobytu v Berlíně v květnu-červnu 2004 využil příležitost a zvolené téma diskutoval s německými odborníky na zahraniční politiku a americko-německé vztahy - s emeritní profesorkou mezinárodních vztahů Helgou Haftendornovou; koordinátorem německo-americké spolupráce na spolkovém ministerstvu zahraničí Karstenem Voigtem (SPD), který byl v době sjednocení členem parlamentního výboru pro zahraniční politiku a parlamentního shromáždění NATO; a místopředsedou spolkové frakce CDU/CSU pro zahraniční, bezpečnostní a evropskou politiku Wolfgangem Schäuble (CDU), který v Kohlově vládě působil jako ministr bez portfeje a později jako ministr vnitra. Odborné konzultace mně velmi pomohly lépe a hlouběji pochopit německou zahraniční politiku a vzájemné vztahy mezi SRN a USA nejen v letech 1989-1990. Jak jsem výše nastínil, odborných studií a monografií o vnitřních i vnějších aspektech sjednocení Německa je poměrně velké množství. Zahraniční politika Spojených států bezpochyby hrála v celém procesu podstatnou roli, a

proto ji najdeme v každé souhrnné práci o sjednocení a několik samostatných studií na toto téma se objevilo zejména v německé a americké historiografii. Dříve, než přistoupíme ke stručné charakteristice těch nejdůležitějších, je nutné zmínit jeden aspekt, který je částí z nich společný. Někteří autoři působili v Bushově (R. Blackwill, R. Hutchings, C. Riceová, H. Sicherman, P. Zelikow, R. Zoellick) nebo Kohlově (F. Elbe) administrativě a aktivně se na znovusjednocení Německa podíleli. V jejich studiích proto nelze vyloučit určité tendence subjektivního charakteru či zaujatosti. Na druhou stranu dle mého názoru, nelze tyto práce klasifikovat jako paměti.

Významu prací odborných pracovníků Národně bezpečnostní rady Riceové a Zelikowa a německého historika Plata jsem se již věnoval. Tyto dvě práce jsou zejména kvůli citovaným americkým a sovětským pramenům pro studium našeho tématu zásadní. Velmi důležité jsou také analýzy americké zahraniční politiky ve studiích odborných referentů NSC Roberta Blackwilla *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie* (1994), Roberta Hutchingse *American diplomacy and the end of the Cold War: an insider's account of U.S. policy in Europe, 1989-1992* (1997) a odborného poradce na ministerstvu zahraničí Harveyho Sichermana *NATO Germany and pragmatism's finest hour - North Atlantic Treaty Organization* (1997). Další studie amerického historika a novináře Michaela Beschlosse a odborníka na mezinárodní vztahy, který v letech 1993-1997 působil jako náměstek ministra zahraničí USA Christophera Warrena, *Auf höchster Ebene. Das Ende des Kalten Krieges und die Geheimdiplomatie der Supermächte 1989-1991* (1993) se věnuje sjednocení Německa jako jednomu z více témat na konci studené války. Oproti výše zmíněným americkým studiím je k Bushově administrativě více kritická a jak již její název napovídá, analyzuje zahraniční politiku USA pouze na „nejvyšší úrovni“, především americko-sovětské vztahy.

Dále jsem čerpal především z prací německé provenience. Velmi důležitá je kniha autorů Franka Elbeho, který v době sjednocení působil jako náměstek spolkového ministra zahraničí Genschera a novináře Richarda Kiesslera *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken: Der diplomatische Weg zur deutschen Einheit*

(1993). Jejich kniha nabízí poněkud odlišný pohled na celý proces znovusjednocení a roli americké zahraniční politiky. Zásadním dílem německé historiografie je velmi podrobná souhrnná práce profesora Weidenfelda *Außenpolitik für die deutsche Einheit. Die Entscheidungsjahre 1989/90* (1998), která vyšla jako čtvrtý svazek v edici *Geschichte der deutschen Einheit*. Studie Jense Knappeho *Die USA und die deutsche Einheit - Amerikanische Deutschlandpolitik im Kontext von veröffentlichter und öffentlicher Meinung 1989-1990* (1996) je dle mého mínění nejkvalitnější rozbor amerického veřejného mínění a tisku, která je k tomuto období k dispozici. Autor provádí kvantitativní obsahovou analýzu německé politiky Bushovy administrativy v amerických médiích a dále cituje velké množství průzkumů veřejného mínění nejen z let 1989-1990.

České dějepisectví nevěnuje problematice sjednocení Německa větší pozornost. Zmíňme proto pouze práci Karla Durmana *Útěk od praporů* (2001), která na vysoké úrovni analyzuje postoj Sovětského svazu k NDR a znovusjednocení, a studii Dagmar Moravcové a kol. *Evropská politika sjednoceného Německa* (2000), která obsahuje kratší přehlednou kapitolu o diplomatickém procesu sjednocení Německa.

Co se odborných studií a článků týče, nejvíce čerpám z amerického odborného časopisu *Foreign Affairs*, který vydává nezisková organizace Council on Foreign Relations od roku 1922, a který obsahuje především krátkodobé analýzy mezinárodních vztahů s důrazem na zahraniční politiku USA. Důležitým zdrojem informací mi také byl *Europa-Archiv* vydávaný německou nezávislou společností Die Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik. Europa-Archiv, který od roku 1995 vychází pod titulem *Internationale Politik*, nabízí vedle krátkodobých analýz také dokumentační část, která obsahuje výběr významných aktuálních dokumentů mezinárodní politiky.

1. Americká zahraniční politika a “německá otázka” od nástupu Bushovy administrativy do podzimu 1989

1.1. Charakteristika Bushova zahraničně-politického týmu a jeho postoj k rozdělení Německa

Přístup americké zahraniční politiky k německé otázce po roce 1945 je nutné chápat v následující souvislosti - od okamžiku vypuknutí studené války měl nejvyšší prioritu vztah se Sovětským svazem, jedinou supervelmocí vedle Spojených států. Washington sice západoněmecké snahy o jednotu podporoval, ale v podstatě až do sklonku roku 1989 je aktivně neprosazoval. Hlavními příčinami byla již v úvodu zmíněná eskalace studené války na přelomu čtyřicátých a padesátých let a následovně politika détente. Od poloviny padesátých let dvacátého století znovusjednocení Německa nepatřilo k aktuálním otázkám světové politiky, a proto se ani Reaganova¹ administrativa (1981-1989), která jinak zaujala k Sovětskému svazu nekompromisní postoj, nepokoušela toto téma nastolit.²

V osmdesátých letech je potřeba vnímat přístup jednotlivých členů americké administrativy k německému problému v širším kontextu vztahů Východ-Západ. Všichni prožili větší část svého života za studené války, která bezpochyby ovlivnila jejich smýšlení a postoj k událostem na konci studené války i po ní.

Jinak tomu nebylo ani za vlády republikánského prezidenta George W. Bushe³, 41. prezidenta USA, jehož administrativa vstoupila do úřadu v lednu 1989.

¹ Ronald Reagan, 1911-2004, 1966-1975 guvernérem Kalifornie, 1981-1989 prezidentem USA.

² Podrobně in Rice-Zelikow, *Germany unified...*, s. 20-21, pozn. 52-53.

³ George Herbert Walker Bush nar. 1924 v Miltonu (Massachusetts), 1942-1945 bojoval v Pacifiku proti Japonsku, studia ekonomie na Yale, 1966-1970 poslancem Sněmovny

George Bush patřil k jedněm z nejzkušenějších prezidentů Spojených států v zahraniční politice v době svého nástupu. I přesto, že se hodnocení jeho schopností a vlastností poměrně liší, můžeme v nich najít tyto společné rysy Bushovy osoby a politiky: Pragmatismus a upřednostňování osobního jednání v menším kruhu lidí na jedné straně a nedostatečná vize, nedostatek strategického uvažování, zdrženlivá a opatrná rétorika na straně druhé.⁴ I když Bush ve svých pamětech zdůrazňuje svůj zvláštní osobní vztah k sjednocení Německa a podrobně líčí pocity ze své první návštěvy SRN v roce 1983, přistupuje na počátku svého vládnutí k německé otázce velmi odměřeně.⁵

Pro bližší pochopení Bushovy zahraniční politiky je třeba poznat okruh lidí, kteří se ať už přímo či nepřímo podíleli na její tvorbě. Věnujme se tedy stručně osobnostem, které byly relevantní pro vztah USA k německé otázce.

Za ministra zahraničí⁶ si vybral dlouholetého spolupracovníka, skvělého manažera a „mistra kompromisu“ Jamese Bakera⁷. Právě Baker, jak později uvidíme, dokázal svou intenzivní a flexibilní diplomacií a také díky vytvoření bližšího vztahu s ministry zahraničí SRN a SSSR, úspěšně prezentovat a prosadit americká stanoviska k sjednocení Německa. Prezident se mohl spolehnout na schopnosti svého ministra zahraničí, kterému také tato důvěra umožnila jednat

reprezentantů, 1971-1973 velvyslancem u OSN, 1974-1976 vedoucím U.S. Liaison office v Lidové republice Čína, 1978-1980 ředitelem CIA, 1981-1988 viceprezidentem v Reaganově administrativě.

⁴ Srovnej Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 21; Szabo F. Stephen, *The Diplomacy of German Unification*, s. 22; Melanson A. Richard, *American Foreign Policy...*, s. 227; Melanson A. Richard, *American Foreign Policy since the Vietnam War...*, s. 209; Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 49; Durman, *Útěk od praporů...*, s. 399; Mandelbaum Michael, *The Bush Foreign Policy*, s. 1.

⁵ Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 141-144.

⁶ Originální název amerického ministerstva zahraničí je Department of State a ministr je Secretary of State, státní tajemník. Ve své práci budu používat české názvy ministerstvo zahraničí (MZ) a ministr zahraničí.

⁷ James A. Baker nar. 1930; dle Stephena F. Szabo „deal maker par excellence“, jehož schopnosti byly pro úspěch sjednocení velmi důležité.

sebevědoměji.⁸ Takový vztah ale nefungoval v Bonnu, který byl v diplomatické hře o sjednocení Německa hlavním partnerem Washingtonu.⁹ Ředitel evropského odboru Národně bezpečnostní rady¹⁰ Robert Hutchings¹¹ ve své studii vystihuje podstatu tohoto problému: „Pro zahraniční politiku USA bylo únavné informovat zvláště Kohla a Genschera. Často jsme věděli o obou stranách více než oni o sobě a mohli tak uplatnit svůj vliv.“¹²

Národně bezpečnostním poradcem Bush jmenoval generála Brenta Scowcrofta¹³, který sloužil již za prezidenta Forda jako zástupce Henryho Kissingera¹⁴, v jehož poradenské firmě později působil. Ve vztahu ke znovusjednocení Německa byl Scowcroft ještě konzervativnější a méně důvěřivý vůči Němcům než prezident.

Dle autorů Riceové a Zelikowa tvořili kruh lidí významných pro sjednocení Německa, vedle prezidenta, národně bezpečnostního poradce a ministra zahraničí, také zástupce Scowcrofta Robert Gates¹⁵, bývalý spolupracovník Bushe ze CIA velmi konzervativní k SSSR; poradce ministra zahraničí Robert B. Zoellick¹⁶, který před službou v Bushově administrativě působil jako vědecký pracovník na Harvard

⁸ Harvey Sicherman, *NATO Germany and the pragmatism's finest hour...*, s. 1. To však občas vedlo i k menším neshodám či nedorozuměním. (např. v otázce 2+4 nebo ve vztahu ke „Genschеровě plánu“, viz více v kap. o vzniku mechanismu 2+4 a jeho implementaci).

⁹ Např. Kohlův postup s jeho desetibodovým programem, který se svým ministrem zahraničí vůbec nekonzultoval.

¹⁰ V tzv. „hlavním výboru“ Národně bezpečnostní Rady (National Security Council-NSC) zasedali bezpečnostně politický poradce (jako předseda), ministr zahraničí, ministr obrany, ředitel tajných služeb, předseda Výboru náčelníků štábů ozbrojených sil (Joint Chiefs of Staff), a v případě potřeby i ministr financí, ministr spravedlnosti či jiná osoba. Bushova reforma a složení NSC podrobně Hartmann F. H., Wendzel R. L., *America's Foreign Policy in changing world*, s. 166-168; <http://www.whitehouse.gov/nsc/history.html#bush>.

¹¹ Robert L. Hutchings, nar. 1935, 1989-1992 ředitelem odboru pro evropské záležitosti NSC.

¹² Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War*, s. 114. Patrně také in DzD.

¹³ Brent Scowcroft nar. 1925, jako zástupce H. Kissingera sloužil již prezidentu Fordovi.

¹⁴ Henry Kissinger nar. 1923.

¹⁵ Robert Gates nar. 1943.

¹⁶ Robert B. Zoellick nar. 1953.

University a později se stal „nejvyšším nevládním úředníkem pro sjednocení Německa“; vedoucí plánovacího odboru na ministerstvu zahraničí Dennis Ross¹⁷, specialista na SSSR působící na Stanford University a druhý poradce Bakera vedle Zoellicka; vedoucí odboru pro evropské a kanadské záležitosti na ministerstvu zahraničí Raymond G. H. Seitz¹⁸, zkušený diplomat; první zástupce tajemníka odboru pro evropské a sovětské záležitosti na MZ James Dobbins¹⁹, bývalý velvyslanec v Bonnu; vedoucí odboru pro evropské a sovětské záležitosti při Národně bezpečnostní radě Robert Blackwill²⁰, přesvědčený stoupenec Severoatlantické aliance.²¹

Důležitým faktorem zahraniční politiky USA byla poměrně vysoká míra kooperace a komunikace mezi Národně bezpečnostní radou a ministerstvem zahraničí, ve srovnání s jejich vzájemnými spory v předchozích administrativách. Byla to zásluha především národně bezpečnostního poradce Brenta Scowcrofta.²² I když jak ještě později uvidíme, tak určité nesrovnalosti mezi oběma úřady nastaly i ve vztahu k německé otázce.²³ Robert Blackwill ve své studii také zdůrazňuje omezený počet aktérů v otázce sjednocení Německa.²⁴ I přesto rozdílný postoj k Sovětskému svazu, a tím pádem i k německé otázce, ze strany NSC a MZ, ovlivňoval americkou zahraniční politiku. A to zejména v prvních měsících Bushova vládnutí, kdy ještě nebyly jasně stanoveny postoj a zájmy USA.

¹⁷ Dennis Ross nar. 1947.

¹⁸ Raymond G. H. Seitz nar. 1940.

¹⁹ James Dobbins nar.

²⁰ Robert Blackwill nar. 1939.

²¹ Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 21-23. Zde jejich zevrubnější charakteristika.

²² Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War* s. 24-6.

²³ Srovnaj postoje MZ a NSC na konci ledna a v únoru 1990 k otázce 2+4 a bezpečnostnímu statutu pro území bývalé NDR.

²⁴ Blackwill, *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie...*, s. 224

Národně bezpečnostní rada vyjadřovala názory konzervativců a vojenských kruhů, které chápaly Gorbačova²⁵ jako „ohrožení, které by mohlo svést alianci věrné západní spojence“. Právě oni měli obavu z postoje spolkového ministra zahraničí Dietricha Genschera k Sovětskému svazu.²⁶ NSC pojímala vztah k německé otázce ve světle politiky containment – tzn. v první řadě zajistit velmocenské zájmy USA, neustupovat SSSR a od SRN dostat jasné přiznání loajality k NATO. Národně bezpečnostní rada se tak více orientovala na spolkového kancléře, kdežto u SPD tušila „neutralistické tendence“.²⁷ Členové rady, stejně jako Bush, sdíleli větší obavy, že by Gorbačov mohl narušit solidaritu Západu.²⁸

Ministerstvo zahraničí zastávalo pružnější stanovisko. Více akcentovalo kooperativní vztah se Sovětským svazem a důvěřovalo Moskvě, že se distancuje od Brežněvovy doktríny. Důvěrný vztah postupně vznikl mezi Bakerem a sovětským ministrem zahraničí Eduardem Ševarnadzem²⁹. MZ také sdílelo menší obavy z neutralistických tendency v SRN a mělo lepší vztah ke Genscherovi. Německý historik Knappe uvádí, dle mého názoru příliš „černobílou“ charakteristiku Bakerova ministerstva a NSC ve vztahu s Moskvou, která však zachycuje jejich hlavní rysy: „Ministerstvo zahraničí chtělo plně zapojit SSSR do rozhodovacího

²⁵ Michail Sergejevič Gorbačov, nar. 1931, 1980-1991 členem Politbyra ÚV KSSS a 1985-1991 generálním tajemníkem ÚV KSSS, 1988-1990 předsedou Prezidia nejvyššího Sovětu SSSR, březen 1990-1991 prezidentem SSSR.

²⁶ Již Reaganova administrativa vnímala negativně vztah spolkového ministra zahraničí Hans-Dietricha Genschera k Sovětskému svazu. Zdál se jim příliš ústupný a vstřícný vůči sovětskému vedení a ve Washingtonu o něm mluvili jako o tzv. „genscherismu“. V pozdějších kapitolách uvidíme, že v Bushově administrativě již byla tato tendence o něco slabší (zejména na ministerstvu zahraničí).

²⁷ NSC se obávala, že kdyby se v SRN dostala k vládě sociální demokracie (SPD), která byla méně proamerická než CDU, mohl by Bonn oslabit svoje vazby k NATO a více se orientovat na Gorbačova. Srovnej Knappe Jens, *Amerikanische Deutschlandpolitik...*, s. 39-40

²⁸ Sichertman, *NATO Germany and the pragmatism's finest hour*, s. 1; Melanson A. Richard, *American Foreign Policy...*, s. 210-12.

²⁹ Eduard Ševarnadze, nar. 1928, 1985-1990 členem Politbyra ÚV KSSS a ministrem zahraničí SSSR.

procesu narozdíl od Národně bezpečnostní rady, která spíš chtěla využít jeho slabosti.”³⁰

Podle ústavy USA není Kongres přímým zahraničněpolitickým aktérem, ale má vedle důležité rozpočtové agendy také právo schvalovat smlouvy s jinými státy a mezinárodní smlouvy.³¹ I přes demokratickou většinu dokázal Bush v otázce sjednocení Německa získat podporu Sněmovny reprezentantů. Ne však zcela bez výhrad. Kongresmanům se nelíbil zejména Kohlův vlažný přístup k problému polsko-německé hranice Odra-Nisa a naléhali na Bushe, aby vyvinul na spolkového kancléře větší tlak. Početná polská menšina v USA totiž požadovala kodifikaci stávající hranice na řekách Odra a Nisa. Část poslanců se také obávala, že Bushova politika je „příliš riskantní, a že by také mohla USA stát vliv v Evropě“. Tyto obavy však postupně odstranila Kohlova ujištění, že SRN zůstane členem NATO, vyřešení sporu ohledně německo-polských hranic a vítězství Aliance pro Německo v NDR.³²

1.2. Veřejné mínění ve Spojených státech Amerických a sjednocení Německa

Celkově vzato, většina Američanů podporovala německé snahy o znovusjednocení jak před pádem Berlínské zdi, tak zejména poté. Průzkumy veřejného mínění vykazují okolo 70% občanů USA, kteří sympatizovali se sjednocením SRN a NDR,³³ což je vyšší počet než u ostatních velkých evropských národů včetně

³⁰ Knappe, *Amerikanische Deutschlandpolitik...*, s. 41-42.

³¹ <http://usinfo.state.gov/usa/infousa/facts/funddocs/consteng.htm>

³² Srovnej Knappe, *Amerikanische Deutschlandpolitik...*, s. 70-72; DzD zápisy z návštěv amerických kongresmanů v SRN a později i NDR. Otázka polsko-německých hranic podrobně v dalších kapitolách.

³³ Srovnej Griffith, *German Unification*, s. 115-123; Knappe, *Die USA und die deutsche Einheit...*, s.163, cit. in Wolffsohn Michael, *Der aussenpolitische Weg zur deutschen Einheit...*, s. 142-162; Media General/Associated Press poll from 16. 7. 1989; The Gallup Poll Monthly, February 1990.

Němců samotných.³⁴ Právě televizní záběry listopadových událostí v Berlíně, které obletěly celý svět, měly velmi pozitivní ohlas v americké společnosti. Znovusjednocení bylo populárnější u mladší generace, kdežto ta starší byla skeptičtější.

Určitou roli také sehrála geografická poloha USA. Tisíce kilometrů vzdálení Američané jistě pociťovali posílení Německa jinak než Evropané, kteří za poslední dvě století vícekrát přímo čelili německé agresi.³⁵ Americký historik William E. Griffith také uvádí zajímavý fakt: „Američané mají větší sklony rychleji odpouštět a zapomínat než Evropané, protože mají kratší historii, a co je důležitější, nečelili invazi od války v roce 1812. Ani Kanada, ani Mexiko, ani jiný americký stát není s to napadnout Spojené státy. Proto většina Američanů vnímala Sovětskou hrozbu jako větší nebezpečí než vzpomínky na nacizmus.“³⁶

Negativnější přístup k německým aspiracím měli američtí Židé, američtí Poláci a zčásti také liberálně orientovaná odborná veřejnost. První byli ovlivněni událostmi v minulosti a často argumentovali, že se „historie bude opakovat a posílené Německo ohrozí demokratický svět“.³⁷ Druzí měli především strach před

³⁴ Například The Economist uvádí průzkum veřejného mínění z října 1989, kdy sjednocení Německa podporovalo 70% Britů a 71% Francouzů. Hodnoty The Financial Times z ledna 1990 jasně odrážejí negativní postoj poté, co se otázka znovusjednocení stala aktuální. S německou jednotou souhlasilo pouze 45% Britů a 61% Francouzů. Davy Richard, Grossbritannien und die Deutsche Frage..., s. 140; dále srovnej Rice-Zelikow, Germany United and Europe Transformed..., s. 402; Greiner Bernd, Angst vor Rapallo...; Haltzel Michael H., Amerikanische Einstellungen zur deutschen Wiedervereinigung, s. 127-144; Schütze Walter, Frankreich angesichts der deutschen Einheit..., s. 133-138.

³⁵ Tento aspekt také např. in Kirkpatrick, New Germany, But ..., in: WP, 19. 02. 1990.

³⁶ Griffith, German Unification, s. 118.

³⁷ Knappe argumentuje, že pro Americké Židy bylo sjednocení Německa „velmi okrajové téma“. Existovaly mezi nimi dva názorové tábory – skeptický (NYT, Tikkun) a pragmatický (nejdůležitější židovské skupiny). Knappe Jens, Amerikanische Deutschlandpolitik..., s. 75-77. Velmi skeptický je např. A. M. Rosenthal, redaktor NYT. Např. Hidden Worlds, NYT, 4. 2. 1990. V tomto článku uvádí: „Já osobně bych raději počkal dalších 20 nebo 30 let, dokud je (Němci kompromitování nacizmem – T.E.) bůh nepřijme, nebo co je očekává“.

destabilizací Evropy.³⁸ Určité obavy se v americkém tisku vyskytly také před východními Němci, kteří neměli dlouholeté zkušenosti s demokratickým režimem jako jejich západní sousedé.

Po pádu Berlínské zdi zastávala větší část americké odborné veřejnosti pragmatické stanovisko. Sjednocení Německa je již nevyhnutelné a tudíž je v zájmu USA, aby ho, za určitých podmínek, podporovaly. Nikdo však na konci roku 1989 nepočítal s tím, že k němu dojde tak brzy! Hlavním představitelem tohoto přístupu byl bývalý bezpečnostně-politický poradce Henry Kissinger. Proti sjednocení se ale například postavil velký odborník na studenou válku George Kennan³⁹, jenž navrhoval „zásah čtyř mocností, které by udržely pořádek“ a zároveň „tříleté moratorium na změnu v obou aliancích“.⁴⁰

I když veřejné mínění v USA nemá rozhodující vliv na zahraničněpolitický rozhodovací proces, sympatie Američanů ke znovusjednocení Německa nepřímou podporou americkou iniciativu podporovat Bonn v dosažení státní jednoty.

1.3. Hledání nové strategie

Po nastoupení do funkce zadal prezident Bush úkol vypracovat novou koncepci pro zahraniční politiku.⁴¹ Prioritou měl být vztah k Sovětskému svazu a Gorbačovově

³⁸ Obavy před destabilizací se oběvily s revolučními událostmi v NDR na podzim 1989 a zčásti přetrvávaly až do jara 1990. Srovnej novinové články v Ed. James Harold-Stone Marla, *When the Wall Came Down...*, s. 167-217.

³⁹ George F. Kennan nar. 1904 – 17. března 2005, významný americký diplomat a politolog, 1944-1946 a 1951-1952 velvyslancem v SSSR, 1961-1963 velvyslancem v Jugoslávii, aktivně působil v Trumanově a Eisenhowerově administrativě, autor četných pamětí a studií.

⁴⁰ "Kennan vs. Kissinger," *Baltimore Sun*, 23. 1. 1990; jistá skepse patrná v Kennan George F., *The German Problem. A Personal View.*, in: *German Issues* 6/1989, s. 1-15.

⁴¹ Bush zadal Národně bezpečnostní radě vypracovat NSR – National Security Reviews. NSR 3,4,5 zabývající se vztahy USA-SSSR, východní a západní Evropa však ještě nejsou

reformní politice.⁴² Americký prezident byl znepokojen jeho popularitou v západní Evropě a chtěl provádět aktivní politiku a nejen odpovídat na Gorbačovovy iniciativy.⁴³ Robert L. Hutchings, který v té době působil jako odborný referent v Národně bezpečnostní radě, charakterizoval přístup administrativy k SSSR následovně: „USA nešlo o udržení Gorbačova, ale o transformaci SSSR dle jejich zájmů – demilitarizace zahraniční politiky, civilizování hospodářství, pluralitu společnosti a zřeknutí se Brežněvovy doktríny.“ Další zahraničně-politické cíle měly být znovuzískání podpory pro politiku jaderného odstrašení, větší podpora evropského integračního procesu v souladu s americkými zájmy a větší pozornost východní Evropě.⁴⁴

Na počátku roku 1989 německá otázka nebyla aktuální nejen na „nejvyšší úrovni“, tedy ve vztahu obou supervelmocí, ale také v zahraničněpolitické strategii Spojených států. Ostatně i samotný Bonn byl realistický. Přál si dobré vztahy s reformním vedením SSSR a pokračující silnou vazbu na západní hodnoty a spojence. Po východoněmeckém režimu požadoval uznání lidských práv a spoléhal na vývoj reformního procesu jako v ostatních státech východního bloku. Americká administrativa charakterizovala v této době německou otázku následovně: „Téma sjednocení Německa nebylo nikdy pod povrchem, nicméně Němci samotní si v tomto okamžiku nepřejí zvyšovat význačnost tohoto tématu. Stejně tak i ostatní Evropané. Není to již ožehavé a rozdělující téma, a americkým zájmem není toto téma pozvednout a řešit.“⁴⁵

odtajněny. Zpracované NSR neměly „vynaleznout nové strategie“ nýbrž měly posoudit jak postupovat dále.

⁴² Podrobněji v NSR-12; Garthoff, *The grand transition...*, s. 375-389; Beschloss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, s. 30-35; Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War*, s. 27-38.

⁴³ Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 19-20.

⁴⁴ Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War*, s. 27-38.

⁴⁵ Konečná verze NSR-5 in memoranda Levitského Scowcroftovi, 11. 3. 1989, cit. in Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 26.

Již od března 1989 část Bushova týmu – zejména Zelikow, Blackwill, ředitel CIA William Webster, vedoucí Joint Chief of Staff William J. Crowe - prezidenta nabádali, aby věnoval problému sjednocení Německa větší pozornost.⁴⁶ „Dnešní prioritou americké zahraniční politiky by měl být osud SRN... I kdybychom dnes překonali rozdělení Evropy větší otevřeností a pluralismem, naše vize evropské budoucnosti se neobejde bez vyřešení německé otázky. Nemůžeme slíbit bezprostřední politické znovusjednocení, ale měli bychom slíbit, že se něco změní“ stálo v memorandu Roberta Zelikowa a Robert Blackwilla, které Scowcroft předložil prezidentovi.⁴⁷ George Bush však stejně jako jeho bezpečnostní poradce nevěnovali znovusjednocení Německa větší pozornost. Scowcroft zastával až do října 1989, kdy byl Erich Honecker odstraněn z vedení strany a kdy dále gradovala nespokojenost občanů NDR, názor, že „bude nejlepší nebudit spícího psa“.⁴⁸

Ministerstvo zahraničí si sice přálo demokratické reformy v zemích východního bloku, nechtělo však také zahraniční politikou ohrozit Gorbačovův tolerantní přístup k nim. Koncepce takzvaného „doing nothing stupid“ je podrobně rozebrána ve studii amerických historiků Beschlosse a Talbotta.⁴⁹ Mluvčí ministerstva zahraničí Margaret Tutweiler na tiskové konferenci z 28. března 1989 potvrdila sice, že „Spojené státy neustále podporují sebeurčení německého lidu a svobodné znovusjednocení mírovými prostředky“,⁵⁰ neznamenal to však ještě změnu zahraniční politiky USA k aktivní podpoře sjednocení. Ta přišla až v prosinci téhož roku.

Hlavním tématem americko-západoněmeckých vztahů na jaře 1989 byla sporná otázka modernizace raket krátkého doletu (SNF typu Lance).⁵¹ Bonn se

⁴⁶ Srovnej Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, 26-28; Szabo, *The Diplomacy of German Unification*, s.13.

⁴⁷ Scowcroft to Bush, *The NATO summit*, 20. března 1989, cit in Rice-Zelikow, s. 28.

⁴⁸ Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 150.

⁴⁹ Beschloss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, kap. 2.

⁵⁰ State Department Report, 29. 3. 1989, in: PDQ.

⁵¹ Srovnej PPoP únor-květen 1989.

stavěl zásadně proti novému rozmístění těchto jaderných zbraní, které by v případě konfliktu zasáhly zejména území NDR.⁵² Západoněmecký politik Volker Rühle⁵³ trefně poznamenal: „Čím kratší dolet, tím více mrtvých Němců.“⁵⁴ Právě USA a Velká Británie byly hlavními zastánci modernizace.

Zájmem Spojených států bylo jednoznačně omezit sovětskou moc a zachovat si vliv na události v měnící se Evropě. Vliv USA mohla zaručit pouze Severoatlantická Aliance.⁵⁵ Proto bylo třeba zajistit „obnovení soudržnosti západních spojenců a nalezení společného cíle“.⁵⁶ Americká zahraniční politika nakonec musela Bonnu částečně ustoupit, aby vyřešila spor v alianci a zabránila tak možnému rozkolu. Kvůli obavám z neutralistických tendencí západoněmecké opozice – SPD a Zelených – se proto Washington také více soustředil na podporu spolkového kancléře Kohla a jeho vládní koalice CDU/CSU-FDP.⁵⁷

Na konci dubna 1989 navštívil spolkový ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher Washington. Spor o modernizaci raket nebyl sice vyřešen, ale vznikl zde však dle autorů Kiesslera a Elbeho „důvěrný vztah mezi oběma ministry zahraničí, který byl později velmi důležitý v procesu sjednocení“.⁵⁸

Pro vyřešení sporu byl důležitý rozhovor mezi Bushem a britskou ministerskou předsedkyní Margaret Thatcherovou⁵⁹ z 23. dubna 1989, na kterém americký prezident přesvědčil britskou premiérku o nutnosti odložení problému na rok 1992. Již z tohoto rozhovoru je zřetelný negativní a nedůvěřivý vztah

⁵² A naopak území SRN při útoku Varšavské smlouvy. Rakety krátkého doletu totiž mají maximální dolet řádově několik set kilometrů.

⁵³ Volker Rühle nar. 1942, 1989-1992 generálním tajemníkem CDU.

⁵⁴ Mathiopoulos, *US-Präsidentschaft ...*, s. 369.

⁵⁵ Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 412.

⁵⁶ Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War*, s. 11-12.

⁵⁷ Scowcroft to Bush, *The NATO summit*, 20. 3. 1989. Cit in Rice-Zelikow, s. 28; Mandelbaum, *The Bush Foreign Policy*, s. 3.

⁵⁸ Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken*, s. 18.

⁵⁹ Margaret Thatcherová nar. 1945, 1975-1990 předsedkyně konzervativní strany, 1979-1990 ministerskou předsedkyní Velké Británie a Severního Irsku.

Thatcherové k Němcům, který se promítne později zejména v okamžiku, kdy bude znovusjednocení aktuální.⁶⁰

Bruselský summit NATO z 29.-30. května 1989 přinesl vedle zmíněného kompromisu také částečnou změnu přístupu k zemím východního bloku. Více je zdůrazněna ochota k politické a hospodářské spolupráci a vůle překonat rozdělení kontinentu. V závěrečné deklaraci stojí, že „berlínská zeď“ rozdělující město je neakceptovatelný symbol rozdělení Evropy. Usilujeme o stav míru v Evropě, kdy by německý národ mohl znovuzískat jednotu svobodným sebeurčením⁶¹. Na rozdíl od závěrů předchozích jednání aliance, kdy byl podporován německo-německý dialog, jde o zásadní změnu. Dle rozhovorů s Bushem a Scowcroftem, šlo o navrácení německé otázky na pořádek dne, o zmenšení vlivu SSSR a zvětšení amerického vlivu v Evropě.⁶² I přesto, že USA musely částečně ustoupit ze svého stanoviska v modernizaci raket krátkého doletu, podařilo se jim splnit hlavní cíl. Zachovat soudržnost aliance.

Z Bruselu zavítal americký prezident na krátkou návštěvu do Spolkové republiky Německo. Ve svém projevu v Rheingoldhalle v Mohuči mimo jiné požadoval odstranění hranic mezi Západem a Východem a vyzval „ať je Berlín další na řadě“ („let the Berlin be next“). Vztah mezi USA a SRN charakterizoval jako „partnerství ve vedení“ („partnership in leadership“).⁶³ Část autorů chápe Bushovu řeč jako projev nové politiky USA k německé otázce či zásadní změnu ve vzájemných vztazích obou států.⁶⁴ Němečtí autoři Kiessler a Elbe hodnotí projev jinak: „Šlo jak o unáhlený, tak o chladně vypočtený krok ze strany prezidenta Bushe. ... USA nešlo o pomazání americko-německých vztahů..., nýbrž o prosazení vlastních zájmů. Washington pochopil, že SRN je klíčový aktér pro další

⁶⁰ Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 45-46.

⁶¹ Závěrečné komuniké na <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c890530a.htm> .

⁶² Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 21.

⁶³ Remarks to the Citizens in Mainz, Federal Republic of Germany, 31. 5. 1989, in: PPOp.

⁶⁴ Zejména F. Szabo a E. Pond.

vývoj vztahů Západ-Východ a především pro vztah s SSSR, a tak si chtěl pojistit svůj vliv.“⁶⁵ Prohlédneme-li dostupné záznamy z ostatních jednání mezi Kohlem a Bushem z 30. a 31. května, nenajdeme v nich ani zmínku o sjednocení či „partnerství ve vedení“.⁶⁶ Hlavními tématy jsou NATO, hospodářské vztahy a situace v SSSR, východní a střední Evropě. Proto bych se spíše přiklonil k výkladu Kiesslera a Elbeho. George Bush ostatně nebyl prvním prezidentem Spojených států amerických, který se při své návštěvě v SRN vyjádřil pro otevření Berlínské zdi.⁶⁷

Názor, že „partnership in leadership“ je jediná možnost jak zabránit sovětsko-německé dohodě a neutrálnímu Německu, vyjádřeno německým historikem Berndem Greinerem „když už nefunguje bič, zbývá jen ten cukr“, bych považoval za příliš přehnaný a opomíjející ostatní zmíněné aspekty.⁶⁸ Určité obavy před dohodou Moskvy a Bonnu v americké administrativě panovaly, ale jistě nebyly hlavním motivem pro Bushův projev v Mohuči.⁶⁹ Nemluví o tom to ani americké dokumenty ani akta spolkového kancléřství. V neposlední řadě měla Bushova návštěva za cíl podpořit Kohlovu koalici v nadcházejících volbách do Evropského parlamentu a v zemských volbách v Porýní-Falci a Sársku.⁷⁰

Gorbačovovu návštěvu v Bonnu z 12.-15. června 1989 Washington mohl sledovat poměrně v klidu. Prezident Bush o ni později dokonce prohlásil, že to byla

⁶⁵ Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken, s.19. Také např. Hutchings, American diplomacy and the end of the Cold War, s.141.

⁶⁶ Srovnej Remarks and a Question-and-Answer Session With Reporters Following Discussions With Chancellor Helmut Kohl in Bonn, Federal Republic of Germany 30. 5. 1989, in: PPop; Toast at a Dinner Hosted by Chancellor Helmut Kohl in Bonn, Federal Republic of Germany, 30. 5. 1989, in: PPop; Gespräch des Bundeskanzlers Kohl mit Präsident Bush in erweitertem Kreise, Bonn, 30. Mai 1989, DzD č. 1, s. 758-775.

⁶⁷ Před Bushem se v tomto smyslu vyjádřil již např. Ronald Reagan a nepřímo také John F. Kennedy. Srovnej Remarks on East-West Relations at the Brandenburg Gate in West Berlin, 12. 6. 1987, in: PPop; Remarks in the Rudolph Wilde Platz, Berlin, 26. 6. 1963, cit. na <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9307&st=berliner&st1>

⁶⁸ Greiner, Angst vor Rapallo, s. 7-9.

⁶⁹ O obavách před sovětsko-západoněmeckou domluvou na úkor ostatních, tzv. druhým Rapallem, se ještě zmíním v pozdějších kapitolách.

⁷⁰ Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 60.

„dobrá věc“.⁷¹ Kohl dal totiž generálnímu tajemníku ÚV KSSS jasně najevo, že „není žádná šance vrazit klín mezi USA a Spolkovou republiku nebo odtrhnout Evropany od USA“.⁷² Summit přinesl na jedné straně další zlepšení vztahu mezi oběma státníky,⁷³ na straně druhé však nezaznamenal žádný posun v německé otázce. Gorbačov uznal právo národů na sebeurčení, nicméně „je třeba respektovat poválečné reality v Evropě“.⁷⁴ Těmi realitami měl jasně na mysli existenci dvou německých států.

Bushův přístup ke státům východního bloku je nutno chápat v širších souvislostech. Washington prosazoval koncept „Sjednocené a svobodné Evropy“ jako odpověď na Gorbačovův „Společný evropský dům“, který kritizoval pro nedostatek demokracie a svobody. V reakci na reformy v SSSR a Gorbačovově opakovanému apelu, že Moskva „bude napříště přísně respektovat principy suverenity a rovnoprávnosti a každá ze stran na sebe převezme plnou odpovědnost za vývoj ve své zemi“, se na jaře 1989 začaly uvolňovat komunistické režimy v Polsku a Maďarsku.⁷⁵ Budapešť již od 2. května začala postupně otevírat svou hranici s Rakouskem a v červnu zvítězilo v polských volbách hnutí Solidarita. Washington tak musel aktivně reagovat, aby zajistil svůj vliv na tyto události. V první půli června navštívil prezident Bush Varšavu i Budapešť a oběma zemím vyjádřil politickou i hospodářskou podporu. Polsko a Maďarsko se dočasně dostaly do středu zájmu zahraniční politiky USA.

⁷¹ Tisková konference z 27. června 1989, in: PPop.

⁷² Srovnej Telefongespräch Kohl mit Bush, 15. června. 1989, DzD č. 5, s. 833-838. Přesnou citaci v dostupných záznamech jednání Kohla s Gorbačovem však nenajdeme. Nicméně Kohl Gorbačovovi svůj vztah k USA a NATO dal najevo celkem jasně. Srovnej DzD č. 2-4, s. 775-832.

⁷³ Jejich vztah byl do Kohlovy návštěvy Moskvy v roce 1988 na velmi špatné úrovni. Tak např. v roce 1986 spolkový kancléř přirovnal Gorbačova ke Goebbelsovi. Cit in Moravcová–Plechanová-Kreidl, Evropská politika sjednoceného Německa, s. 9.

⁷⁴ Rozhovory Kohla s Gorbačovem v DzD č. 2-4, s. 775-832.

⁷⁵ Durman, Útěk od praporů..., s. 320, cit in pozn. 79, Gorbatschow, Erinnerungen, s. 839.

1.4. Změna situace v NDR

Události v Polsku a Maďarsku se také staly vedle bezpečnostních a ekonomických hlavními tématy americko-západoněmeckého dialogu. O znovusjednocení již nepadlo do září 1989 ani slovo. „Washington se soustředil na události v Polsku a na ekonomické pomoci Maďarsku a Polsku a na jednání USA-SSSR, jež pokračovalo na nadcházejícím setkání s Ševarnadzem v Jacksons hole“. Ten měl do USA přiletět na konci září, přičemž hlavními tématy měly být vztahy obou supervelmocí a otázka odzbrojení.⁷⁶

Postoj USA se změnil až s vývojem v NDR. Ta doposud demokratické reformy nejen odmítala, ale dokonce i kritizovala.⁷⁷ Po otevření rakousko-maďarských hranic začaly proudit tisíce východních Němců přes ČSSR do Maďarska, aby mohli emigrovat do západního Německa. Část z nich se také uchýlilo na velvyslanectví SRN v Praze.⁷⁸ Masová emigrace Východních Němců se postupně zastavila až dlouho po samotném znovusjednocení. Od počátku září vystupovaly ve východoněmeckých městech mohutné demonstrace proti režimu a 17. října „odstoupil ze zdravotních důvodů“⁷⁹, tedy byl odstraněn, Erich Honecker⁸⁰ z vedení SED.

⁷⁶ Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 80; NSD-23 z 22. září charakterizuje posun ve vztah Spojených států k SSSR následovně: USA jsou připraveny spolupracovat s SSSR a posunout se „beyond containment“. Vše ale v první řadě závisí na Moskvě a postupu jejích reforem. Sjednocení Německa explicitně nezmněno. USA však trvá na demokratizaci střední a východní Evropy.

⁷⁷ Honecker například prohlásil, že „centrum tvůrčího marxismu se přesunulo z Moskvy do Berlína“. Honeckerova kritika Gorbačevovy politiky podrobně in Durman, *Útěk od praporů...*, s. 332.

⁷⁸ Washington hrál nevýznamnou roli v diplomatické hře okolo krize s východoněmeckými uprchlíky. Podrobně např. in Gespräch Seiters mit Eagleburger, 7. 9. 1989, *DzD* č. 37, s. 1102-1117. Blackwill, *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie...*, s. 213; Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, 80, cit. in pozn. 64.

⁷⁹ Na rozdíl od jeho předchůdce Waltera Ulbrichta, nestála za Honeckerovým sesazením přímo Moskva, ale tlak z SED. I když je pravda, že Gorbačovova návštěva na oslavách 40

Prezident Bush se postavil proti obavám a varováním před událostmi v Německu a jeho možným znovusjednocením, které se ozývaly z mnoha evropských zemí, zejména ze SSSR, Polska, Velké Británie a Francie.⁸¹ Jeho rétorika však zatím byla opatrná: „Ostpolitik není již více věrohodná alternativa sjednocení Německa... v rozhodnutí obou německých států o své budoucnosti, nevidím nic špatného pro zájmy Západu. Probíhá dramatická změna poválečného stavu v Německu, ale já se nebojím. ...v nějakých koutech Evropy je cítit názor, že by sjednocené Německo bylo škodlivé pro mír v Evropě, západní Evropě. S tím ale vůbec nesouhlasím...Nemyslím si, že by Evropské státy měly být znepokojeny sjednoceným Německem. Německý postoj pro západní alianci je neotřesitelný. Mnoho bylo napsáno o strachu ze sjednocení, ale já tyto obavy nesdílím. Nemyslím si, že bychom měli Němce nějak popostrkovat a určovat časový harmonogram sjednocení. Výsledek vyjde ze spolupráce mezi Němci, Němci a Francouzi, Němci a Brity. Téma je však aktuální kvůli rychlým změnám v NDR.“⁸²

Následující aspekty jsou důležité pro pochopení Bushovy rétoriky:

1. Americká administrativa prozatím neviděla znovusjednocení jako „otázku dne“ (not today's issue) a podobně jako ostatní špatně odhadla situaci v NDR. Prezident

let NDR v říjnu 1989 posílila zatím velmi slabé proreformní křídlo SED. Generální tajemník ÚVKSSS totiž zdůraznil, že je nutno přistoupit k určitým reformám, a že je to výhradně záležitostí východních Němců, do kterých SSSR nebude zasahovat. Srovnej Weidenfeld, Außenpolitik für die deutsche Einheit, s. 50; Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 130; Gorbatschow, Wie es war, s. 85-86; Richter, Zvláštnost pokojné revoluce v NDR..., s. 193.

⁸⁰Erich Honecker 1912-1994, 1976-říjen-1989 generální tajemník ústředního výboru SED a předseda státní rady NDR.

⁸¹ Např. bývalý britský premiér Edward Heath prohlásil, že „Británie podporovala sjednocení, protože věděli, že k němu nikdy nedojde“. Cit. in Rice – Zelikow, Germany Unified..., 96.; Mittrand 40;

⁸² German Unification Issue Bobs Up in Refugee Flood, US-Wall Street Journal, 18. září 1989; in: SZ, 20. 9. 1989; Possibility of a Reunited Germany Is No Cause for Alarm, Bush Says, in: NY Times, 25. 10. 1989.

byl sice velmi optimistický, ale s výjimkou velvyslance v SRN Vernona Walterse⁸³, nikdo s brzkým sjednocením nepočítal.⁸⁴

2. Washington se stejně jako jeho spojenci (i když ne do takové míry) obával o udržení Gorbačova u moci. Jeho pád by mohl ohrozit reformy ve střední a východní Evropě. Proto také zvolil Bush opatrnější tón v otázce sjednocení.

3. USA se také obávaly možného lidového povstání v NDR, které by mohlo vést k celkové destabilizaci situace na evropského kontinentu.⁸⁵

4. Bush neměl v úmyslu ve svých projevech překročit možnosti západoněmecké diplomacie. V této věci vyvíjel na prezidenta tlak zejména Brent Scowcroft.⁸⁶

I přes určitou nerozhodnost, byl Bushův veřejný postoj k událostem v Německu západoněmeckými politiky přijat s nadšením. Na druhou stranu z Londýna, Paříže a např. také z Bruselu se ozývala kritika prezidentových výroků.⁸⁷ Také americký kongres nebyl spokojen s Bushovou politikou ke střední a

⁸³ Vernon Walters, nar. 1917, 1988-1991 velvyslancem USA ve Spolkové republice Německo. Jeho postoj k otázce sjednocení Německa se věnuje v následující kapitole.

⁸⁴ „Dokážu si představit sjednocené Německo v blízké budoucnosti“. Rozhovor Seiterse s Waltersem, 20. 9. 1989, DzD č. 42, s.1143. Velvyslanec USA v NDR Berkley se na konci října domníval, že Krenz je „snad schopen situaci zvládnout“. Cit in Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, 86; „Ve skutečnosti nikdo nevěří, že znovusjednocení je na prvním pořadí Německo-Německé agendy“. Cit. in Bonn 34271, *The German Question and Reunification*, 25. 10. 1989, cit. in Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, 93.

⁸⁵ Gespräch Seiters mit Walters, 23. 10. 1989, DzD č. 65, s. 1305-1306.

⁸⁶ Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, 93.

⁸⁷ Mitterrandovi vadilo, že Bush zaujal jiné stanovisko než evropští vůdci. „To bylo za Reaganových časů nemyšlitelné“. Cit. in Mitterrand, *Über Deutschland*, s. 40. Na začátku listopadu v rámci německo-francouzských konzultací se již také postavil za právo Němců na sjednocení. Zároveň akcentoval nutnost hlubší integrace západní Evropy. Srovnej *Deutsch-französische Konsultationen*, Bonn, 2./3. 11. 1989, DzD č. 70, 54, s. 1334-1352; Mitterrand Is 'Not Afraid' of United Germany, in: *Washington Post*, 4. 11. 1989, in: PDQ. Londýnu vadilo, že „Bushovo prohlášení je více deklarace než ujištění. Dříve byl Bush v podpoře sjednocení shovívavý a teoretický, nyní však varuje Velkou Británii a Francii, že USA se postaví proti jejich snahám bránit sjednocení“. *Beware, Reich is Reviving*, in: *Times*, 31. 10. 1989, cit. in Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 95. Belgický premiér Guy Coeme varoval před sjednocením, které “by bylo škodlivé pro atlantickou alianci, mohlo by ohrozit uvolnění vztahů s SSSR. Podporovat ho by bylo nezodpovědné”. in: *SZ*, 20. 9. 1989.

východní Evropě. Sněmovna, ve které měla v té době opoziční demokratická strana převahu, vytýkala Bushovi, že „nedělá příliš pro podporu změn (ve střední a východní Evropě – pozn. T. E.)“.⁸⁸

V telefonním rozhovoru 23. října 1989 žádal Kohl prezidenta Bushe, aby „vyslal přes Atlantik poselství, že výsledky v odzbrojení a v reformních hnutích na východě jsou možné jen tehdy, pokud bude Západ držet spolu“. Zároveň se Kohl postavil proti obavám v USA a evropských sousedů, že se nyní Bonn „zabývá východní politikou a znovusjednocením, a že jeho vazby k ES a NATO a k Západu vůbec nejsou tak silné“. Bush mu dal za pravdu,⁸⁹ a jasně vyjádřil, že „USA jsou pro silné NATO a silné ES“.⁹⁰

Situace ve východním Německu byla na přelomu října a listopadu 1989 stále neutěšená. Tisíce občanů NDR opouštěly republiku a mířily za lepšími životními perspektivami do SRN. V mnohých městech se konaly masové demonstrace za svobodu slova, svobodu shromažďování a za možnost svobodného vycestování.⁹¹ Nové vedení, do jehož čela se postavil Honeckerův „korunní princ“ Egon Krenz⁹², nebylo již s to zvládnout situaci. Jeho návštěva v Moskvě 31. října až 1. listopadu ukázala, jak se Gorbačov mýlil v odhadu stavu ekonomiky a udržitelnosti komunistického režimu východního Německa.⁹³ Domníval se totiž, že „po odchodu Honeckera, bude možné stát lehce přivést na dráhu modernizovaného socialismu

⁸⁸ Bush si na kritiku sněmovny reprezentantů stěžuje v telefonním rozhovoru s Kohlem. Telefongespräch Kohl mit Bush, 23. 10. 1989, DzD č. 64, s. 1298-1304; Kohl, Chtěl jsem sjednocení Německa..., s. 77.

⁸⁹ I když obavy před možným obětováním členství v NATO za sjednocení a obratem na východ v části americké administrativy vždy panovaly. Viz další kapitoly.

⁹⁰ USA byly pro silnou ES, ale tak aby si v ní mohly zachovat vliv a tím zaručit americkými zájmy. Vztah USA k evropské integraci podrobněji in Hutchings, American diplomacy and the end of the Cold War, s. 27-38.

⁹¹ Vedle známých „pondělních demonstrací“ v Lipsku probíhaly obrovské demonstrace zejména v hlavním městě NDR, ve Východním Berlíně. Zde např. přišlo 4. listopadu 500 000 lidí vyjádřit svoji nespokojenost s režimem SED.

⁹² Egon Krenz nar. 1937, říjen-prosinec 1989 generální tajemník ústředního výboru SED a předseda státní rady NDR.

⁹³ Hospodářské problémy NDR v Durman, Útěk od praporů..., s. 407.

pod vedením Krenze, Lorenze⁹⁴, šéfa bezpečnosti Wolfa⁹⁵, Modrowa⁹⁶ a Schabowského⁹⁷.⁹⁸ Generální tajemník ÚV KSSS Krenze ujistil, že „představitelé SSSR, socialistických států a západních zemí jsou pro zachování poválečných realit, co se Německa týče. Otevření otázky sjednocení považují za extrémně výbušné. Nechtějí ohrozit celistvost NATO ani Varšavské smlouvy“. Postoj USA byl v Moskvě chápán jako „setrvání na staré linii“, přičemž „nuance (Bushovy a Waltersovy výroky o sjednocení - pozn. T.E.) měly být dále prozkoumány“.⁹⁹

Egon Krenz 7. listopadu odvolal vládu Williho Stopha a 8. listopadu odstoupilo celé politbyro. Týž den byl Krenz znovu zvolen předsedou SED a do čela ministerské rady (obdoba vlády) nastoupil bývalý předseda drážďanského okrsku SED Hans Modrow. Vedení strany slíbilo reformy, avšak prozatím neschválilo ani jeden z výše zmíněných základních požadavků demonstrantů.

Spolkový kancléř Helmut Kohl dal východoněmeckému vedení jasně najevo, že za slíbenou pomoc z Bonnu požaduje nejen ekonomické reformy, ale zejména reformy politické. Učinil tak v telefonním rozhovoru s Krenzem 26. října a veřejně v projevu před západoněmeckým parlamentem 8. listopadu, ve kterém jasně stanovil znovusjednocení Německa jako cíl jeho vlády.¹⁰⁰ Svým pevným postojem dal najevo změnu vztahu – odklon od takzvané Ostpolitik¹⁰¹ - vůči

⁹⁴ Siegfried Lorenz nar. 1930, 1976-1989 1. tajemník vedení okrsku SED-Karl-Marx-Stadt, 1986-1989 člen politbyra ÚV SED.

⁹⁵ Marcus Wolf nar. 1923.

⁹⁶ Hans Modrow nar. 1928, 1. tajemník vedení okrsku SED-Drážďany, listopad 1989-duben 1990 předseda rady ministrů NDR. Modrow byl znám jako obdivovatel Gorbačovových reforem a byly do něj vkládány velké naděje.

⁹⁷ Günter Schabowski nar. 1929, 1986-1989 tajemníkem ÚV SED.

⁹⁸ Durman, Útěk od praporů..., s. 408. Na Gorbačově špatném odhadu se shoduje více autorů. Např. Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 418.

⁹⁹ Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 88-89.

¹⁰⁰ Telefongespräch Kohl mit Krenz, 26. 10. 1989, DzD č. 68, s. 1326-1330; Kohl, Reden, s. 48-69.

¹⁰¹ Aktivní Ostpolitik, kterou začala praktikovat koalice SPD-FDP v 70. letech a později v ní pokračovala i Kohlova první a druhá vláda, Bonn usiloval o normalizaci vztahů a postupné sblížení s NDR. Ta z onoho vztahu však velmi hospodářsky profitovala, aniž by

komunistickému režimu v NDR. Američtí autoři Riceová a Zelikow jako jediní zmiňují význam postoje USA pro Kohlovu iniciativu.¹⁰²

učinila zásadnější demokratické reformy. Podrobně např. Schöllgen G., *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland...*, s. 180-185.

¹⁰² „Se Spojenými státy za zády Kohl brzy znovu vyzkoušel politické kruhy jak budou reagovat.“ Rice-Zelikow, *Germany united...*, s. 95. Jejich tvrzení však není podloženo odkazem na primární pramen.

2. Americká zahraniční politika po pádu Berlínské zdi

2.1. Pád Berlínské zdi a bezprostřední reakce

Spontánní otevření německo-německé hranice ve Východním Berlíně v podvečer 9. listopadu 1989¹, které vešlo do dějin jako „pád Berlínské zdi“, bylo velkým překvapením nejen pro Sovětský svaz, ale také pro všechny západní mocnosti včetně USA. Spolkový kancléř Kohl, který byl v tomto okamžiku na oficiální návštěvě v Polsku, se rozhodl návštěvu krátce přerušit a odletět do Berlína, kde probíhaly hektické oslavy.

Reakce na události v NDR byly v Moskvě a v Londýně chladné, zatímco v Paříži o trochu pozitivnější.² Velmi důležité bylo Gorbačovovo rozhodnutí nezasahovat ve východním Německu silou, i když to prosazovala konzervativní část narychlo svolaného „krizového štábu“.³ Soustředme se však na postoj Spojených států.

Prezident Bush na tiskové konferenci z 9. listopadu komentoval události v NDR následujícím způsobem: „Vítám rozhodnutí východoněmeckého vedení otevřít hranice těm, kteří chtějí emigrovat nebo cestovat. Je to velmi dobrý krok z hlediska lidských práv. A já musím říct, že po konzultaci s ministerstvem zahraničí a národně bezpečnostním poradcem, jsem velmi potěšen tímto vývojem. Myslím si, že společně se spojenci se situací pořádně zabýváme a zůstáváme ve styku v čase takových dynamických změn - snažíme se tak pomoci ve vývoji, povzbuzení politických a hospodářských reforem... Ve skutečnosti nejsem vyveden

¹ ÚV SED, který byl již delší dobu pod velkým vnitropolitickým tlakem schválil na svém zasedání 9. listopadu možnost volného vycestování do zahraničí s „okamžitou platností“. Tou však bylo míněno následující den, tedy 10. listopadu 1989. Podrobně in Krenz, Wenn Mauern fallen, s. 236-250.

² Zahraniční reakce na pád Berlínské zdi podrobně in Teltschik, 329 Tage, s. 37-38.

³ Pro zásah se vyjádřili zástupci Rudé armády, KGB a vedoucí Mezinárodního oddělení ÚV KSSS Valentin Falin. Podrobně Durman, Útěk od praporů..., 417, cit. dle pozn. 83.

z rovnováhy (I am not bubbling over) – možná to přijde večer, protože to (události v NDR-pozn. T.E.) shledávám velmi dobrým.“⁴. Bushova bezprostřední reakce je velmi opatrná a poněkud nerozhodná. Proto byla také částí kongresu a veřejnosti kritizována.⁵ Ve srovnání s komentáři v Evropě a v Sovětském svazu však byla nejvíce pozitivní.

Z dostupných informací vyplývá, že takový zlom ve východním Německu nikdo ve Washingtonu nečekal. Potvrzují to jak americký přístup k německé otázce před 9. listopadem, Bushův výrok z onoho večera „když už Sověti nechávají padnout komunisty ve východním Německu, míní to opravdu vážně...vážněji než jsem věřil“, tak i jednání americké administrativy bezprostředně poté.⁶ V tomto okamžiku měl Washington nedostatek přesných informací, o tom, co se v Německu děje, a jak vlastně bude Moskva reagovat⁷. Proto tak obezřetná rétorika. V interview pro NYT z 10. listopadu působil již Bush jistěji. „Myšlenka znovusjednocení nesmí být sledována násilím, ani nesmí být stanoven časový plán. Bude to potřebovat čas...“⁸

Dramatické změny v Německu měly také za následek intenzivnější komunikaci mezi Bonnem a Washingtonem, která pokračovala dále a byla velmi důležitá pro celý proces sjednocení. Dne 10. listopadu zavolal Kohl Bushovi,⁹ aby mu popsal svou návštěvu v Polsku a dění v NDR. Prezident Kohlovi odpověděl, aby „postupoval s co největší opatrností“. Bushovo nadcházející setkání s Gorbačovem

⁴ Remarks and a Question-and-Answer Session With Reporters on the Relaxation of East German Border Controls, 9. 11. 1989, in: PPOp.

⁵ Srovnej Knappe, Amerikanische Deutschlandpolitik..., s. 70-72; Plato, Die Vereinigung Deutschlands, s. 93.

⁶ Rozhovor s Colinem Powelem v roce 1999, který v té době působil jako předseda Joint Chief of Staff, cit. in Plato, Die Vereinigung Deutschlands, s. 96-97.

⁷ Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 106-07, Beschloss-Talbott uvádějí opačný příklad rétoriky USA v roce 1956 k událostem v Maďarsku, které nakonec skončily katastrofou. Proto ta opatrnost. Beschloss-Talbott, At the highest levels..., s. 138.

⁸ Cit. in Mitterrand, Über Deutschland, s. 40.

⁹ Kohl zavolal také Gorbačovovi, Mitterrandovi i Thatcherové. Zápisy rozhovorů in DzD dokumenty č. 81, 85 a 87.

na Maltě bude prý důležité. Dále Kohla požádal, zda by mohl jejich telefonát poskytnout tisku, kde by Bush rád viděl zmínku, že „spolkový kancléř ocenil roli USA v této věci, a že spolu budou ještě telefonovat“. Kancléř souhlasil.¹⁰

Také spolkový ministr zahraničí Genscher zavolał svému kolegovi Jamesu Bakerovi.¹¹ Zopakoval mu poděkování Spojeným státům za podporu a rovněž znovu zdůraznil, jak jsou pro Spolkovou republiku nadále důležité NATO a ES.¹² Baker v televizním projevu označil změny v NDR za „významné“, „pozitivní“ a za „vývoj, který vítáme“. Dále zdůraznil roli Moskvy slovy: „Bez její vůle a povzbuzování by reformy nikdy neproběhly“. Baker si neodpustil spornou poznámku, že znovusjednocení „je součást politiky NATO a politiky USA již více než 40 let“.¹³ Ještě týž večer volal národně bezpečnostní poradce Scowcroft kancléřovu poradci Teltschikovi, aby ho informoval o depeši z Moskvy, kterou vedle Washingtonu obdržely také Londýn a Paříž. Sověti považují situaci za „nesmírně citlivou a požadují svolání zástupců čtyř vítězných mocností“. Kohlova administrativa byla v této věci zajedno. Zásadně odmítala jakékoliv rozhodování o budoucnosti Německa „nad hlavami Němců“.¹⁴

S pádem Berlínské zdi se znovusjednocení stalo aktuálním problémem mezinárodní politiky. Zainteresované strany byly nuceny změnit svůj dosavadní přístup a zahájit aktivní zahraniční politiku k německé otázce.

2.2. Změna amerického postoje ke znovusjednocení po 9. listopadu 1989

¹⁰ Telefongespräch Kohl mit Bush, 10. 11. 1989, DzD č. 82, s. 1441-1446.

¹¹ Genscher podobně jako Kohl zavolał ještě také ministrům zahraničí Francie a Velké Británie. Moskvu však vynechal. Genscher, Erinnerungen, s. 662.

¹² Tamtéž; dále srovnej Baker, Die drei Jahre..., s. 156-157.

¹³ Baker says U.S. welcomes events in E. Germany, (Article: Sec. of State on American TV) by Bernie Singer USIA Staff Writer, 10. 11. 1989, in: PDQ.

¹⁴ Teltschik, 329 Tage, s. 23. Postoj Bonnu k jednání čtyř mocností o Německu podrobně popsán v dokumentech spolkového kancléřství, například in DzD č. 180.

Na setkání Bushe, Bakera a Kissingera z 13. listopadu přední expert na zahraniční politiku Henry Kissinger charakterizoval postoj Washingtonu k otázce znovusjednocení za nově vzniklých podmínek: „sjednocení Německa je nevyhnutelné a USA by za to později musely zaplatit, kdyby Němci cítili, že jim stavíme překážky do cesty“. Bush však zdůraznil, že „nechce budit dojem, že USA na sjednocení naléhají“ a stejně jako jeho předchůdci není ochoten zaplatit neutralitou Německa za jeho sjednocení.¹⁵

Američané museli v nových podmínkách vést zahraniční politiku tak, aby co nejvíce korespondovala s americkými zájmy. Jasně to vyjádřil William Echickson 16. listopadu ve svém článku v *Christian Science Monitor*: „Americký prezident musí jednat – a jednat rychle – aby zajistil, že liberalizační proces v Evropě neohrozí rovnováhu sil... Vitálním zájmem USA je stabilní a mírumilovná Evropa, ne nestabilní pod rusko-německou dominancí“.¹⁶ Washingtonu bezpochyby nejvíce záviselo na omezení sovětské moci v Evropě a na zachování soudržnosti a důležitosti Severoatlantické aliance, která zaručovala vliv USA a stabilitu na evropském kontinentu. Spolková republika Německo byla jedním z jejích hlavních pilířů a spojenců Washingtonu. Německo a jeho výbojná politika v první polovině dvacátého století také patřily k příčinám vzniku aliance. Jednalo se o takzvanou teorii double-containment, „dvojité zadržování“ proti SSSR a proti Německu. USA si uvědomily, že budoucnost NATO závisí právě na Německu, a že je nutné, aby v něm po sjednocení i nadále setrvalo. Proto Spojené státy podporovaly západoněmecké snahy o státní jednotu, a to za jasně stanovených podmínek: „Znovusjednocení Německa musí vycházet z nezpochybnitelného členství v NATO.“¹⁷

¹⁵ Srovnej Baker, *Die drei Jahre...*, s. 158; Beschloss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, s. 181; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 153-154.

¹⁶ Echickson W., *Two (Safe) Germanys*, in: *Christian Science Monitor*, 16. 11. 1989, s. 18.

¹⁷ Prezident Bush citován in Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken*, s. 59.

Je potřeba vzít v potaz, že ještě na konci listopadu 1989 se západním bezpečnostním expertům zdálo sjednocené Německo v NATO jako „ctížádostivý cíl, kterého půjde jen těžce dosáhnout“.¹⁸ Zejména když nejen Sovětský svaz, ale také Velká Británie s Francií vystupovaly po 9. listopadu proti samotné myšlence znovusjednocení.¹⁹ Odvolávaly se na to, že „sjednocení není na pořadu dne“, „znovusjednocení by mohlo vést k destabilizaci situace v Evropě“, „je nutno respektovat poválečné reality a zachovat reformovanou NDR“ atd. V Paříži a v Londýně se oháněli zejména „ohrožením Gorbačovovy pozice“²⁰ či „ohrožením evropského integračního procesu“. Pravá podstata výše zmíněných obav však byla trochu jiná. Gorbačov ještě nebyl ochoten přiznat možnost znovusjednocení a také chybně odhadl situaci v NDR. Domníval se, že je možné ji udržet při životě, a zpočátku se orientoval na Modrowa a jeho pozdější plán německo-německé konfederace. Moskva také „marně spekovala s francouzským a britským odporem, chyběla však vůle postavit se proti, a již zde mysleli na budoucnost (stejně jako ve Washingtonu)“.²¹ Za argumentací Londýna a Paříže stály jednoznačně obavy před sjednocením posíleným Německem, které by se tak očividně stalo nejsilnějším a nejlidnatějším státem Evropy (vyjma SSSR). Britským zájmům více vyhovoval dosavadní status quo, přičemž svou roli sehrála také silná germanofobie ministerské předsedkyně Thatcherové.²² Paříž se také vedle

¹⁸ Blackwill, *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie...*, s. 111.

¹⁹ Postoj SSSR, Francie a Velké Británie k německé otázce je výstižně popsán v Teltschikových zprávách Kohlovi. Vorlage Teltschik an Kohl, 30. 11. 1989, DzD č. 102, s. 1648-1660.

²⁰ Alexander von Plato po studii pramenů a sérii rozhovorů s relevantními osobami dospěl k zajímavému stanovisku: „Žádné nebezpečí pučem však Gorbačovovi v době jednání o sjednocení Německa nehrozilo. Šlo spíše o nafouknutou bublinu ze strany SRN, Francie a Velké Británie, a také „využití“ ze strany Gorbačova.“ Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 417.

²¹ Durman, *Útěk od praporů...*, s. 459.

²² Margareth Thatcherová např. ještě na počátku roku 1990 prohlásila: „Muselo by uběhnout dalších čtyřicet let, aby Velká Británie zapoměla, co Německo za Hitlera způsobilo“. Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken*, s. 64. Dne 25. března 1990 pořádala britská předsedkyně vlády uspořádala odborný seminář na téma Německo, kde se dospělo

hospodářských a bezpečnostních obav strachovala o evropskou integraci, kterou měla v té době pod svojí taktovkou. Britský ministr zahraničí Douglas Hurd²³ a později i sám François Mitterrand²⁴ demonstrativně navštívili východní Německo, aby dali najevo svůj negativní postoj ke znovusjednocení a zároveň dodali kredit Modrowově vládě.

Na postoj USA k otázce znovusjednocení měly zásadní vliv názory zahraničně-politických poradců ministerstva zahraničí pod vedením Jamese Dobbinse, Dennise Rosse a Francise Fukuyamy. Jejich závěry postupně přejal jak Baker tak i prezident Bush. Pár dní po náhlém pádu Berlínské zdi nabádali:

Dobbins:

- akcentovat právo Němců na sebeurčení;
- vyhnout se diktátu supervelmocí („superpower condominium“);
- jakoukoliv hospodářskou podporu NDR podmiňovat konáním svobodných voleb;
- distancovat se od intervence čtyř mocností (a zabránit tak Moskvě použít právo veta);
- nestanovovat plán pro změny v Evropě;
- více konzultovat postup znovusjednocení se spojenci;
- udržet Německo zakotvené v západních strukturách („Nyní musíme začít zvažovat, jak zaručit německé vazby na západ v transformované Evropě“.)²⁵.

Ross a Fukuyama:

k následujícím závěrům. Německé vlastnosti byly charakterizovány jako „strach, agresivita, arogance, bezohlednost, egoismus, komplex méněcennosti a sentimentalita“. Margaret Thatchers Expertenseminar über den deutschen Nationalcharakter -Vertrauliches Memorandum über ein Seminar der britischen Regierungsspitze mit internationalen Deutschlandexperten zum Umgang mit den Deutschen, in: Blätter für deutsche und internationale Politik č. 8/90, cit. in www.2+4.de

²³ Douglas Hurd, nar. 1930, říjen 1989-listopad 1990 ministrem zahraničí Velké Británie.

²⁴ François Mitterrand, 1916-1996, 1981-1995 prezidentem Francie.

²⁵ Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 405, pozn. 32. Dobbins through Kimmit to Baker, *The Wall Breached: Implications for Malta, Your Trip to Europe, Relations with GDR, and the Reunification Debate*, 11. 11. 1989.

- konfrontovat otázku sjednocení brzy(i když se ještě zdálo velmi vzdálené), aby se případně vyřešily rozpory mezi spojenci;
- podporovat sebeurčení s výsledkem akceptovatelným sousedy Německa;
- sjednocené Německo zůstane v NATO a ES;
- proces sjednocení v pozvolném tempu (step-by-step) s respektem k poválečným hranicím;
- zakomponovat své stanoviska do širší vize budoucnosti Evropy, která by obsahovala také změny v alianci a ve vztazích USA-ES;
- začít více komunikovat s Brity, Francouzi, Němci a Sověty.²⁶

Jak již víme, byl Brent Scowcroft k Němcům více nedůvěřivý než prezident a ministerstvo zahraničí. Podobně jako britská předsedkyně vlády, sdílel také obavy před destabilizací Evropy a před ohrožením Gorbačovovy pozice.²⁷ Nepřišel však s žádným návrhem pro řešení problému, který by mohl prosadit proti koncepci ministerstva zahraničí.

Prezident Bush se rozhodl pro aktivní diplomacii, která byla postavena na výše zmíněných expertýzách Dobbinse a Rosse s Fukuyamou. Na veřejnosti mnohokrát podpořil právo Němců na sebeurčení a znovusjednocení v rámci západních struktur a také zdůraznil, že Spojené státy se Sovětským Svazem nebudou rozhodovat o budoucnosti Evropy. O nadcházejícím setkání s generálním tajemníkem ÚV KSSS na Maltě, které bylo mimo jiné hlavním zahraničně-politickým tématem pro americkou administrativu, prohlásil, že "Malta nebude žádná Jalta".²⁸ Nový postoj USA již odrážel článek ve Washington Post z 20. listopadu: „Nový přístup k Německu vidí část americké administrativy jako nejlepší

²⁶ Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, 405, pozn. 32, Ross to Baker, *How to Approach the German Unity Issue*, 13. 11. 1989 a Ross to Baker, GDR, 9. 11. 1989.

²⁷ Bush, Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 156, 158-160.

²⁸ Setkání Roosevelta, Stalina a Churchilla na Jaltě 9. února 1945 mělo negativní obraz ve společnosti jako konference, která rozhodla o rozdělení sfér vlivu v Evropě nad hlavami Evropanů. Prezidentův výrok in USA-Bush says there will be no Yalta at Malta, rozhovor s Bushem na Mutual Radio, 18. 11. 1989.

cestu pro USA jak pokračovat v ovlivňování geopolitických a hospodářských změn v Evropě. Zároveň je nezbytné udržet za každou cenu sjednocené Německo v NATO, raději než neutrální nebo obrácené na Východ.“ Slovy jednoho významného amerického úředníka: „Vztah s Německem je pro nás klíčový. To, na co se potřebujeme zaměřit není dohoda o Evropě s Gorbačovem, ale jak jednat s Němci, abychom je udrželi zakotvené na Západě.“²⁹ Budoucnost NATO, přímo svázaná s otázkou členství sjednoceného Německa se stala velmi rychle hlavním bodem pro americkou podporu znovusjednocení.

Bush zároveň zintenzívnil komunikaci se svými spojenci. V telefonním rozhovoru ze 17. listopadu spolkovému kancléři vyjádřil podporu a popsal americkou „euforii ze změn“. Zároveň však zdůraznil, že je nutno jednat obezřetně. Pozval také Kohla na návštěvu do Camp Davidu, aby se „vyřešily jakékoliv odlišnosti v postoji k německé otázce“.³⁰ Ony „nuance“, které Bush závěrem ještě jednou zdůraznil, měl také konzultovat ministr zahraničí SRN Genscher na své návštěvě ve Washingtonu 19.-22. listopadu.

Genscher se jednoznačně vyjádřil pro setrvání Německa v NATO a v ES. Na Bushovu otázku zda „znovusjednocení proběhne rychleji, než by si kdo z nás myslel“, neznal odpověď. Tu však v tento okamžik neznal nikdo. Pouze americký velvyslanec v SRN Vernon Walters po pádu Berlínské zdi prohlásil, že k sjednocení může dojít v průběhu pěti let. Od Walterse, který se již v dubnu, a později také v září veřejně vyjádřil, že ke sjednocení může dojít v blízké budoucnosti, se však americký ministr zahraničí distancoval.³¹ V setkání se Scowcroftem Genscher ukázal málo pochopení pro jednání čtyř mocností o Německu, a vyjádřil obavu

²⁹ Mossberg S. W., U.S. Is Leaning Toward West Germany As Its Closest Trans-Atlantic Partner, in: WP, 20. 11. 1989, s. 14.

³⁰ Telefongespräch des Bundeskanzlers Kohl mit Präsident Bush, DzD, č. 93, s. 1538-1546.

³¹ Srovnej Gespräch Seiters mit Walters, 20. 9. 1989, DzD č. 42, s. 1143; Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 141-2. Podrobně ve Waltersových pamětech. Walters, Die Vereinigung war voraussehbar..., s.27; Baker Outlines U.S. Policy on German Unification (1330) (Transcript: Baker CNN interview), 4. 12. 1989, in: PDQ.

z pozice Německa u „dětského stolečku“ (německy „Katzentisch“). „Německý problém musí být řešen v jednáních Východ-Západ či v evropském kontextu a samozřejmě za účasti obou německých států.“ Sověti by dle Genschera mohli souhlasit se svoláním summitu KBSE na podporu omezení konvenčních zbraní³² mezi NATO a Varšavskou smlouvou. Genscher zároveň znovu otevřel spornou otázku modernizace raket krátkého doletu. Dal jasně najevo, že „žádná vláda v Bonnu nepodpoří bezpečnostní systém, který s sebou nese možnost, že by jeho nukleární zbraně byly namířeny na Drážďany nebo Lipsko“. Ve svých pamětech ale vyzdvihuje pouze dobré přátelské vztahy s Bakerem, přičemž spor, který ještě na počátku toho roku panoval mezi Washingtonem a Bonnem, byl najednou „skoro zapomenutý“.³³ I americký a západoněmecký tisk zdůraznil pouze shodu a dobré vztahy obou spojenců.³⁴

Telefonní rozhovory Bushe s Mitterrandem a Thatcherovou ze 17. listopadu, stejně jako návštěva britské ministerské předsedkyně v Camp Davidu 24. listopadu, neproběhly zdaleka v takové shodě jako jednání s Kohlem a Genscherem. Paříž i Londýn opakovaně poukazovaly především na ohrožení Gorbačova a možné ohrožení demokratizačního procesu ve střední a východní Evropě. Bush, který na rozdíl od obav ostatních podporoval právo Němců na sebeurčení a zároveň

³² Po neúspěšných jednáních o omezení konvenčních zbraní mezi NATO a Varšavskou smlouvou v letech 1973-1989 (jednání MFBR – Mutual Balanced Force Reduction) začala 9. 3. 1989 nová jednání, která měla připravit smlouvu o omezení konvenčních zbraní v Evropě (CFE – Conventional Forces in Europe). Tato jednání již odrážela změny ve vztahu mezi Východem a Západem, a tak byla úspěšně ukončena podepsáním zmíněné smlouvy na summitu KBSE v Paříži 20. 11. 1990. Podrobně in Woyke (vyd.), *Handwörterbuch Internationaler Politik*, s. 236-241.

³³ Srovnej Memcon for President's Bush meeting with FRG Foreign Minister Genscher, 21. 11. 1989, cit. in Rice-Zelikow, *Germany united...*, s. 406-407; Baker to President Bush, 21. 11. 1989, tamtéž; Memcon for General Scowcroft's with Foreign Minister Genscher, 21. 11., tamtéž; Rice-Zelikow, *Germany united...*, s. 114-115; Teltschik, 329 Tage, s. 47-48; Beschloss-Talbott, *At the highest levels*, s. 182-183; Genscher, *Erinnerungen*, s. 664-668.

³⁴ Srovnej Friedman L. T., *West German Official Gives Bush Piece of Berlin Wall*, in: NYT, 22. 11. 1989, s. 14; Genscher will neue Dynamik bei der Abrüstung Der Außenminister stellt "starke Übereinstimmung" mit der US-Regierung heraus, in: SZ, 23. 11. 1989.

akcentoval důležitost aliance „i kdyby zanikla Varšavská smlouva“, domluvil s britskou premiérkou svolání summitu NATO na počátek prosince 1989, těsně po jeho schůzce s Gorbačovem na Maltě.³⁵ V rozhovoru s Mitterandem ani jeden z obou státníků téma Německo nenastolil. Francouzský prezident však o týden později Bushovi písemně výjádřil své obavy a zdůraznil, že „na změnu strategického equilibria však SSSR ještě není připravený“.³⁶ Ani slovo o názorových rozdílech však nenajdeme v oficiálních zprávách z Bílého domu. Bushovi velmi záleželo na tom, aby jeho diplomacie a politika vůči spojencům byla prezentována jako nejskvělejší a bezproblémová. Totéž platí i pro pozdější neshody s kancléřem Kohlem v některých aspektech znovusjednocení. Konkrétním příkladem je Bushova reakce na iniciativu spolkového kancléře z 28. listopadu 1989, které se věnuje následující odstavec.

Bonn znal postoje Sovětského svazu, USA, Velké Británie a Francie k událostem v Německu a k myšlence znovusjednocení, která se nyní stala hlavním programem kancléře Kohla. Jeho poradce Horst Teltschik si byl vědom Bushovy a Bakerovy podpory a sympatií ze strany demokratické většiny v americkém senátu. Správně odhadl, že USA budou podporovat znovusjednocení jako „opatrně se vyvíjející postupný proces, který se bude opírat o západní hodnoty, mír a svobodu“ a zároveň „zakotvení v evropském integračním procesu“.³⁷ Podpora USA měla zcela jistě pozitivní vliv na Kohlovo rozhodnutí chopit se iniciativy. Ve svém projevu před Spolkovým sněhem SRN 28. listopadu, který nekonzultoval ani

³⁵ Srovnej Statement by Press Secretary Fitzwater on the President's Telephone Conversations With Foreign Leaders, PPop, 17. 11. 1989; Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 115, cit dle pozn. 40 Memcon of phone call from Thatcher to the President, 17. 11. 1989; Bush - Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 156; Thatcher, Downing Street Years, s. 1099.

³⁶ Srovnej Statement by Press Secretary Fitzwater on the President's Telephone Conversations With Foreign Leaders, in: PPop, 17. 11. 1989; Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 116, cit dle pozn. 43 Memcon of phone call to the President Mitterand, 17. 11., 1989; tamtéž s. 116.

³⁷ Haltung der drei Westalliierten und der Sowjetunion zur deutschen Frage und zur Entwicklung in der DDR, DzD č. 94B, s. 1562-1569.

s koaliční FDP, ani se spojenci,³⁸ načrtl svůj plán o deseti bodech, který obsahoval popis aktivní politiky s cílem sjednotit SRN a NDR ve společné federaci.³⁹ Modrowův koncept tzv. „Vertragsgemeinschaft“ Kohl rezolutně odmítl.⁴⁰ Proces sjednocení měl být postupný, přičemž jakoukoliv hospodářskou pomoc NDR Kohl podmínil svobodnými volbami. Znovusjednocení mělo proběhnout v rámci evropské integrace a na základních principech helsinské konference, tedy především na „svobodném právu sebeurčení“ a „absolutním respektování integrity a bezpečnosti každého státu“. Principy KBSE však zahrnují také suverenitu státních hranic, a proto je pozdější kritika, že Kohl opominul otázku hranic, sporná. Pro nás je důležité, že Kohl sice v projevu zmínil „podporu přátel a spojenců v prohlášení ze summitu NATO v květnu téhož roku“, ale explicitně nevyjádřil výše zmíněný americký požadavek, že sjednocené Německo setrvá v Severoatlantické alianci. Otázkou je, proč ono „přiznání se k alianci“ spolkový kancléř vypustil, když v minulosti mnohokrát Američanům zdůraznil, jak moc mu na setrvání v NATO záleží. I v doprovodném dopise ke svému programu také Bushovi potvrdil, že „my považujeme přítomnost Vašich jednotek dnes stejně jako v minulosti za klíčové pro bezpečnost Evropy“. Kancléř zároveň zdůraznil důležitost nadcházejícího summitu Bush-Gorbačov pro znovusjednocení.⁴¹ Kohl patrně nechtěl příliš provokovat Sověty bezpečnostní otázkou, když Moskva stále ještě nesouhlasila se samotným

³⁸ Kohl se rozhodl neinformovat o svém kroku dopředu žádného spojence, vyjma USA (nechal zaslat kopii textu). Zbylí spojenci byli zpraveni o programu skrze své ambasády v Bonnu. Dle autorů Riceové a Zelikowa zpráva přišla do Washingtonu až ke konci dne, a tak byli USA úředníci nejprve trochu rozezlení, především v souvislosti s pečlivostí Bushe v otázce konzultace s Němci. Teltschik však v pozdější rozhovoru uvedl, že nechtěli u Američanů vzbudit nedůvěru. „Zpráva ležela Bushovi na stole ještě před jejím Kohlovým projevem v parlamentu SRN, ale on si ji přečetl až později“. Srovnej Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 121; Rozhovor s Teltschikem z 27. 9. 2000 in Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 122.

³⁹ Kohl, *Reden*, s. 112-125; Kohl, *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 113-128.

⁴⁰ V podstatě šlo o konfederaci obou německých států. Srovnej tamtéž.

⁴¹ Schreiben des Bundeskanzlers Kohl an Präsident Bush, 29. 11. 1989, *DzD* č. 101, s. 1633-5.

znovusjednocením, a tím případně ohrozit svoji prioritu - dosažení německé jednoty.

Reakce na desetibodový plán byly v téměř celé Evropě dosti kritické.⁴² Francouzský postoj ke znovusjednocení se však již začínal pomalu měnit, a na konci listopadu se zdál být, slovy Teltschika, více „konstruktivní“. Francouzi víceméně pochopili, že ke sjednocení dojde i přes jejich odpor, a tak se ho rozhodli nepřímou podporovat. Začali najednou zdůrazňovat evropskou dimenzi znovusjednocení a „takticky požadovali souhlas Bonnu pro vytvoření společné hospodářské a měnové unie na nejbližším zasedání Evropské rady“.⁴³ Ta v tomto okamžiku sice nebyla pro SRN příliš výhodná, ale Kohl ji podporoval s jasným záměrem – získat Francii pro myšlenku znovusjednocení.⁴⁴

Proti kancléřově plánu vytvořit federaci SRN a NDR se však zásadně postavilo východoněmecké vedení, které bylo přesvědčeno, že po otevření hranic na západ a určitých demokratických reformách je NDR schopna existovat dále. Předseda SED Egon Krenz zaslal 28. listopadu dopis prezidentu Bushovi, v němž tónem jako z padesátých let zdůraznil, že „existence dvou německých států a jejich členství v rozdílných aliancích je ‘fundamentální’ element pro bezpečnost Evropy“, a že „nacionalismus a oživení nacistických myšlenek a usilování o revizi výsledků antihitlerovské koalice je škodlivá pro dosažení míru v Evropě“.⁴⁵ Jasným útokem proti Kohlovu programu se Krenz snažil získat USA pro respektování daných

⁴² Argumenty proti znovusjednocení se víceméně opakují. Jak jsem již výše zmínil, bylo Kohlovy především vyčítáno, že explicitně nevyjádřil platnost stávajících německo-polských hranic na linii Odra-Nisa. Zejména spojenci SRN si stěžovali, že s nimi Kohl svoji iniciativu vůbec nekonzultoval. Srovnej tamtéž; Reaktion auf Kohls Deutschlandplan, in: SZ, 29. 11. 1989; Kwizinski, Vor der Sturm..., s. 15.

⁴³ Teltschik an Kohl, 30. listopad 1989, DzD č. 105, s. 1648-1660. Hospodářská a měnová unie (HMU), která vstoupila v platnost v roce 1992, znamenala další provázání společného obchodu zemí EU a vytvoření společné měny. Podrobně na http://europa.eu.int/abc/history/index_cs.htm.

⁴⁴ Celá problematika Německa a evropské integrace a postoje ES ke znovusjednocení in Schöllgen, Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland..., s. 188-192.

⁴⁵ Srovnej Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 122, cit dle pozn. 60, Letter from Krenz to President Bush, 28. 11. 1989; Krenz, Herbst '89, s. 329-332.

hranic. Zřejmě nevěděl, nebo si dostatečně neuvědomoval, že Washington se již definitivně rozhodl znovusjednocení aktivně podporovat. Na jeho dopis Bush nikdy neodpověděl.⁴⁶

Oficiální reakce USA, respektive Bakerova ministerstva zahraničí, na desetibodový plán zněla: „Kancelář Kohl odpovídá na hluboké touhy jeho občanů po jednotě Německa... Není to však důvod pro znepokojení.“⁴⁷ Ve skutečnosti však Washington znepokojen byl. Především těmito dvěma aspekty kancléřova plánu - absencí zdůraznění, že sjednocené Německo setrvá v NATO a nedostatečnou konzultací z kancléřovy strany.⁴⁸ Proto také Baker na tiskové konferenci 29. listopadu nastínil čtyři principy, které by mělo znovusjednocení sledovat:

1. Sebeurčení musí být prosazeno bez předsudků k jeho výsledku. V tento okamžik by nebylo správně podporovat či vylučovat nějakou alternativu sjednocení.
2. Sjednocení Německa by mělo proběhnout v rámci NATO a více integrovaných Evropských společenství. Zároveň by také mělo zohlednit legální roli a zodpovědnosti spojenců (Allied powers).
3. V zájmu evropské stability by mělo sjednocení proběhnout mírumilovně, pozvolna a jako součást postupného procesu.
4. V otázce hranic znovu zdůrazňujeme naši podporu principů helsinské konference.⁴⁹

Tyto formulace zakrátko převzal i prezident Bush a učinil z nich zásady americké „deutschlandpolitik“, nebo chceme-li, podmínky, za jakých budou USA

⁴⁶ Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 122.

⁴⁷ State Department news briefing, 29. 11. 1989, in: PDQ.

⁴⁸ Srovnej Telstschik, *329 Tage*, s. 41-58; Kiessler Richard a Elbe Frank, *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken*, s. 52-55; Hutchings Robert L., *American diplomacy and the end of the Cold War* s. 99-100; Bush George und Brent Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s.161-162; Knappe, *Amerikanische Deutschlandpolitik...*, s. 49; Baker, *Die drei Jahre...*, s. 160; Blackwill, *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie...*, s. 213.

⁴⁹ Srovnej Baker, *Die drei Jahre...*, s. 160-161; Sullivan, *Bush-Gorbachev to touch on "full range" of relations* (Article on Baker White House briefing), in: PDQ; US-Außenminister Baker nennt vier Grundsätze, in: SZ, 30. 11. 1989.

znovusjednocení podporovat.⁵⁰ Baker byl svými poradci pobízen, aby se Washington ujal vedoucí role v německém problému.⁵¹ Dle dostupných pramenů byli jak ministr zahraničí tak prezident Bush nabádáni již od půli listopadu 1989, aby se této role ujali, a proto se také Bush rozhodl svolat summit NATO již na počátek prosince. Pozdější tvrzení Bakerova poradce Zoellicka, že Bush „chápal svůj čtyř-bodový plán jako přímou odpověď na Kohlův výpad“⁵² bych mírně pozměnil, že „Kohlův výpad“ byl jedním z impulsů, které Washington přesvědčily, že chce-li prosadit své zájmy, tak je nutno, aby postupoval aktivněji, a aby se ujal výše zmíněné vedoucí role. USA musely také reagovat na britskou, francouzskou, a zejména sovětskou diplomacii, které se budeme více věnovat v další podkapitole.

Dne 29. listopadu telefonoval Bush s Kohlem, který sice zdůraznil „kooperaci s našimi americkými přáteli“, ale alianční otázku nechtěl přímo konfrontovat. Kohl byl zatím názoru, že „oni zůstanou v Paktu a my v NATO“.⁵³ Scowcroft je ve svých pamětech ke kancléři více kritický než Bush. Vadila mu Kohlova sólová akce zejména kvůli tomu, že právě on neustále zdůrazňoval solidaritu s USA a s ostatními spojenci. Dále mu vytýkal, že nebyl „na výši“, jelikož se domníval, že proces znovusjednocení bude trvat mnoho let, a také kvůli svému postoji k bezpečnostní otázce. Z dostupných dokumentů však jasně vyplývá, že na konci listopadu 1989 nebyli „na výši“ ani Američané. Ve Washingtonu nikdo netušil, jak dlouho může znovusjednocení trvat a sjednocené Německo jako člen

⁵⁰ I když Baker použil čtyři body jako první, jsou obecně nazývány „Bushovy čtyři body“. Ten je poprvé použil na summitu NATO 4. prosince 1989. Viz níže.

⁵¹ Baker, *Die drei Jahre...*, s. 160-161.

⁵² Kiessler-Elbe, *Der diplomatische Weg...*, s. 55.

⁵³ Telefonát není obsažen v dokumentech spolkového kancléřství (DzD). Cituje z něj Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 122, cit. dle pozn. 61, Hutchings through Blackwill to general Scowcroft, *The President's Telephone Call to Chancellors Kohl*, 28. 11. 1989; a je také zmíněn in *Bundesregierung startet diplomatische Offensive*, in: *SZ*, 30. 11. 1989. Bush ve svých pamětech dále cituje Kohlův výrok, že „bezpečnostní otázka je nedůležitější“. Srovnej Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 158-159.

NATO byl sice cíl, nicméně v tento okamžik s velmi nejasným výhledem na úspěch.

Jak jsem již výše zmínil, Bushovi velmi záleželo na dobrém obrazu jeho zahraniční politiky, a proto, i když nebyl dopředu konzultován a postrádal zmínku o členství v NATO, reagoval na Kohlovu iniciativu pozitivně. John Newhouse v listu *The New Yorker* trefně vyjádřil Bushův postup: „Washington zkousnul ret a rozhodl se jít dál“.⁵⁴ Absence alianční otázky se pravděpodobně odrazila ve „starých“ obavách části Bushovy administrativy i veřejnosti, že by se mohl konat jakýsi „obchod znovusjednocení za neutralitu“. To sice jak Teltschik, tak Scowcroft odmítají, nicméně jisté obavy před neutralitou zmiňuje Hutchings a jsou velmi pravděpodobné, podíváme-li se na postoje SPD nebo východních Němců k NATO.⁵⁵ Reakce v americkém tisku odrážely oficiální postoj Bílého domu, i když neopomněly zmínit obavy Evropanů a Sovětů. Patrný je také důraz na to, aby USA hrály v otázce znovusjednocení aktivnější roli.⁵⁶

2.3. Aktivní diplomacie USA

Na začátku prosince 1989 se pozitivní postoj USA k právu na sebeurčení Němců a možnému znovusjednocení změnil v aktivní podporu znovusjednocení na čtyřech základních principech. Ty jako první veřejně formuloval Baker na tiskové

⁵⁴ Newhouse J., *The Diplomatic Round - Sweepenig change*, in: *The New Yorker*, 27. 8. 1990, cit in Knappe Jens, *Amerikanische Deutschlandpolitik...*, s. 49.

⁵⁵ Srovnej Vorlage Teltschik an Kohl, 30. 11. 1989, *DzD* č. 105, s. 1648-1660; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 158; Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War*, s. 90, 107.

⁵⁶ Srovnej např. Kohl to Pose German Unity Plan-No Timetable Set for Program Beginning With Free Vote in East, in: *WP*, 29. 11. 1989, s. 14; Two Germanys or One, in: *tamtéž*, s. 26; Kohl Offers New Plan Leading To Reunification of Germany, in: *tamtéž*; Back To the Future: Western Europeans' Angst, in: *Wall Street Journal*, 29. 11. 1989; Proposal irks East, Soviets, in: *Baltimore Sun*, 29. 11. 1989; Kohl's Well-Timed Speech Scores Victory at Home, in: *WP*, 30. 11. 1989; Call a Peace Conference for Germany, in: *tamtéž*.

konferenci 29. listopadu, které již dříve doporučovali poradci Dobbins, Ross a Fukuyama, a kterým dodal váhu prezident Bush, když je přednesl na summitu NATO v Bruselu 4. prosince. Po pádu Berlínské zdi, kdy jak sovětská, tak britská i francouzská diplomacie reagovaly na otázku znovusjednocení Německa negativně, ale nepříliš důrazně, a poté co Kohl vyhlásil svůj desetibodový program s cílem sjednotit SRN a NDR v jedné federaci Washington pochopil, že se musí v otázce znovusjednocení začít více angažovat, aby mohl prosadit své zájmy. Podpora Kohla za jasně stanovených podmínek se zdála být nejlepším řešením jak prospět výše zmíněným americkým zájmům v Evropě.

Jedním z důvodů, proč se prezident Bush chopil iniciativy až v prosinci, mohl být fakt, že na 2.-3. prosinec bylo naplánované první setkání s Gorbačovem od chvíle, kdy Bush nastoupil do úřadu.⁵⁷ Přípravy na toto setkání měly již od podzimu 1989 jasnou prioritu v zahraniční politice USA. Zejména Bush si od maltského summitu sliboval pokroky ve vztahu mezi USA a SSSR, především v otázce odzbrojení. Proto byl ve veřejných projevech k událostem v Německu poněkud opatrnější, což také Moskva ocenila.⁵⁸

Gorbačov se cestou na Maltu zastavil v Itálii, kde mimo jiné navrhl svolání konference KBSE, takzvané „Helsinky II.“ již v roce 1990. Tedy o dva roky dříve než bylo v plánu. Ta by se mohla zabývat také Německem jako součástí debat o evropské bezpečnosti a politice. Generální tajemník ÚV KSSS zde však jasně zdůraznil sovětské stanovisko k německé otázce: „Je nutné akceptovat existenci dvou německých států jako živou skutečnost.“⁵⁹ Gorbačovův návrh měl největší ohlas u Mitteranda a v Londýně, zatímco Bonn a Washington reagovaly chladně.⁶⁰

⁵⁷ Předtím se Bush setkal s Gorbačovem jako viceprezident v prosinci roku 1988.

⁵⁸ Sovětský tisk hodnotil Bushe za jeho chování jako „opravdového státníka“. Beschloss-Talbott, *At the Highest Levels...*, s. 136-137.

⁵⁹ NSC byl proti, sympatie jen u Seitze a Rosse. Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 126, cit. in: *Pravda*, 2.a 3. 12. 1989, s. 2.

⁶⁰ Tamtéž, s. 139.

Podívejme se nyní trochu podrobněji na vztah Spojených států ke KBSE. V otázce znovusjednocení byl Bush s Kohlem zajedno – KBSE, tedy fórum 35 států, z nichž každý disponuje právem veta, se nesmí stát jednacím místem o Německu. Proces by se neskutečně protáhl, a kdo ví, zda by skončil sjednocením. V pamětech si Bush oddechl, že „naštěstí Gorbačov dál tuto myšlenku neprosazoval“.⁶¹ Oproti minulosti, kdy byla helsinská konference chápána pouze jako nedůležitá organizace dohlížející na dodržování lidských práv, dle Kissingera „neškodná, ale nesmyslná“, dle Bakera zase „extrémně těžkopádná a frustrující“, se na konci roku 1989 a v průběhu roku následujícího postoj Washingtonu ke KBSE částečně změnil.⁶² USA poznaly, že by mohly využít Helsinskou konferenci pro své zájmy. Pro další jednání KBSE, vedle podpory jednání o omezení konvenčních zbraní v Evropě a prosazování demokratických principů, USA navrhovaly přidání „ekonomického koše“ jako pomoc pro nově vznikající tržní ekonomiky.

Co se bezpečnostního aspektu týče, byla Bushova administrativa velmi citlivá na každou zmínku o KBSE. „NATO pro ni bylo nenahraditelné“. Pro USA „nemohla KBSE zaručit západu bezpečnost“.⁶³ Důležitý je také aspekt americké vojenské přítomnosti v Evropě. „Veřejnost a kongres by ji těžko schválily bez existence NATO“. A právě Gorbačov si představoval, že by KBSE mohla nahradit NATO a Varšavskou smlouvu a „stát se tak předstupněm k neutrální Evropě“.⁶⁴ I francouzská tendence nahradit Severoatlantickou alianci KBSE byla vnímána negativně, stejně tak zmínky Margaret Thatcherové o jejím posílení. To, že USA kladly větší důraz na helsinskou konferenci a také nakonec souhlasily s jejím svoláním již v roce 1990, bych viděl také jako záměrný ústupek Moskvě, Paříži a

⁶¹ Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 231.

⁶² Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken*, s. 19-21.

⁶³ *Deutschlandpolitik*, in: *Amerika Dienst* č. 15/90, 4. 4. 1990.

⁶⁴ *Gorbačovův postoj ke KBSE a obavy Američanů* in *Beschloss-Talbott, At the highest levels...*, s. 196; *Reunified Germany, the new Europe: Opportunities and challenges*, Decision Brief, No. 90-106, 1990-11-09.

Londýnu. Základním předpokladem k němu samozřejmě bylo vyřešení důležitých otázek pro americké zájmy mimo fórum konference.

Vraťme se nyní k setkání Bushe a Gorbačova na Maltě. Pokud autoři Riceová a Zelikow citují pravdivě podklady NSC pro Bushe, tak jel prezident na setkání ve středomoří dobře připraven. Zpráva „Sověti a německá otázka“ obsahuje čtyři základní soudy:

- Sověti ztratili východní Evropu a budou teď reagovat den ode dne jinak;
- Sověti se budou stavět proti sjednocení a rozhodně proti členství budoucího Německa v NATO;
- akcentují dvě nezávislá Německa a budou se snažit o spolupráci s Francií a Velkou Británií, aby stabilizovali stávající situaci;
- v Moskvě zatím není znát panika, Sověti by se však mohli uchýlit k politice stylu padesátých let – k pan-evropské bezpečnosti a k jednání o mírové smlouvě s Německem.⁶⁵

Poznat aktuální postoj Moskvy ke znovusjednocení nebylo těžké. Odhadnout však její další kroky byl již úkol těžší. I to se Národně bezpečnostní radě víceméně podařilo. Nepříliš rozhodná spolupráce Sovětů s Francouzi a Brity nakonec neobstála podobně jako pozdější sovětská volání po mírové smlouvě s Německem a po novém bezpečnostním systému v Evropě. Proti rozjeté americko-západoněmecké diplomacii už přišly příliš pozdě.

Jak jsem již výše opakovaně zmínil, nebyla německá otázka hlavním bodem sovětsko-amerického dialogu. Na Maltě znovusjednocení zaznělo jako jedno z více témat, přičemž tím hlavním byla otázka odzbrojení. Podle očekávání nepřinesla jednání v německé otázce žádný zásadní průlom. Gorbačov opakoval, že chápe dva německé státy jako rozhodnutí dějin, zatímco Bush slíbil, že nebude nerozumně zasahovat do procesu znovusjednocení, aby ho urychloval. Americký prezident

⁶⁵ Zprávu s podobnými závěry vypracovala i CIA. Scowcroft to Bush, *The Soviets and the German Question*, 29.11. 1989, cit. in Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 126.

doslova řekl, že nehodlá „lézt po Berlínské zdi a tancovat na ní“. Zároveň však zdůraznil, že USA i NATO respektují závěry KBSE, a že „otázka znovusjednocení je záležitost Němců samotných“.⁶⁶

Dle Riceové a Zelikowa prý prezident USA z uvolněného chování Gorbačova odhaduje, že bude v otázce sjednocení poddajný. V nejbližší době však na něj nechtěli v otázce znovusjednocení více naléhat.⁶⁷ Hutchings zase ve své práci uvádí, že Bush vyvíjel v otázce znovusjednocení menší tlak, než jak by si jeho „nedočkaví“ poradci přáli. Prý díky jeho politickému instinktu.⁶⁸ Americká administrativa vnímala summit jako úspěch. Bush, Baker i Scowcroft ve svých pamětech zdůrazňují význam navázání osobních vztahů mezi prezidentem a Gorbačovem. Ty byly jistě důležité i pro vyřešení německé otázky, ale Bakerovo tvrzení, že právě ono sblížení obou státníků „hrálo rozhodující roli pro akceptování sjednoceného Německa v NATO“ je již příliš samolibé a opomíjí ostatní aspekty, kterým se ještě budeme později věnovat.⁶⁹ I přesto, že Bushova administrativa pozitivně vnímala demokratické změny v SSSR a nový postoj Moskvy ke střední a východní Evropě i k západnímu bloku, musela brát ohled na konzervativně smýšlející část Američanů, jejichž podpora je rozhodující pro republikánskou stranu. Proto viceprezident Dan Quayle v rozhovoru pro CNN varoval před „omámením Gorbačovou fascinující osobností“ a v rozhovoru pro Washington Post prohlásil, že „Sovětský svaz je stále totalitní režim“.⁷⁰

Ze Středomoří zamířil Bush na summit NATO do Bruselu, kde chtěl spojence informovat o proběhlých jednáních s Gorbačovem a prezentovat postoj USA ke

⁶⁶ Jednání Bush-Gorbačov podrobně in Beschloss-Talbott, *At the Highest Levels...*, s. 167; Gorbatschow, *Gipfelgespräche...*, s. 93-129; USA Bush Statement by Press Secretary Fitzwater on the President's Meetings With Soviet Chairman Mikhail Gorbachev in Malta, 1-3. 12. 1989, in: PPOp.

⁶⁷ Srovnej Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 130.

⁶⁸ Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War*, s. 103-104;

⁶⁹ Srovnej Baker James, *The Politics of Diplomacy*, s. 161-164; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt*, s. 135-136.

⁷⁰ Cit. in Beschloss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, s. 222.

změnám v Evropě, respektive ke znovusjednocení Německa. Den před zahájením jednání prezident ještě povečeřel s kancléřem Kohlem. Bush Kohlovi potvrdil, že Gorbačov se stále staví proti možnému sjednocení NDR a SRN, a že je znepokojen rychlostí změn. Na druhou stranu zdůraznil jeho uvolněnost při diskuzi na toto téma. Bush se zajímal o postoj evropských států ke Kohlovu desetibodovému plánu. I přesto, že k němu sám měl určité výhrady, dal mu jasně najevo svoji důvěru a nesouhlas s kritikou Kohlovy iniciativy (zejména od M. Thatcherové). Prezident také vyjádřil obavu před „vznikem pevnosti Evropa, ve které by centrální instituce převzaly suverenitu“. USA sice podporovaly evropskou integraci a začlenění sjednoceného Německa do jejích evropských struktur, ale vše mělo být v souladu s americkými zájmy - více integrovaná Evropa by měla častěji konzultovat s USA a neměla by se hospodářsky uzavřít. Oba státníci se shodli na důležitosti odzbrojovacích jednáních mezi oběma bloky. Prezident Bush rovněž z Kohlova podnětu zmínil změnu amerického postoje k raketám krátkého doletu v reakci na změny v Evropě a také kvůli americké diskuzi ohledně rozpočtu. Společnému rozhovoru, při kterém byli přítomni také poradci Scowcroft a Teltschik, dodávají všichni účastníci ve svých pamětech velkou váhu a význam pro vzájemný vztah obou státníků i pro americko-západoněmeckou spolupráci v otázce znovusjednocení. Kohl vedle podpory USA ocenil to, že byl o maltském summitu informován „z první ruky“.⁷¹

Vrcholný summit Severoatlantické aliance v Bruselu 4. prosince 1989 nabyl zásadního významu pro znovusjednocení Německa. USA zde daly jasně najevo, že aktivně podporují německé snahy o státní jednotu. Prezident Bush ve svém odpoledním projevu na téma budoucnost Evropy zdůraznil výše zmíněné čtyři základní principy, podle kterých má sjednocení proběhnout. Tyto „podmínky“ také

⁷¹ Srovnej Gespräch Kohl mit Bush, 3. 12. 1989, DzD č. 109, s. 1729-1756; Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 132; Teltschik, *329 Tage*, s. 62-63; Hutchings, *American diplomacy...*, s. 27-38; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 162-165; Kohl, *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 129-131.

jasně odrážely zájmy Spojených států v měnící se Evropě – posílení NATO, stabilita, rozšíření demokracie a omezení vlivu Sovětů v Evropě. Bush zopakoval, že nehodlá diktovat žádný časový plán pro znovusjednocení a dále akcentoval kontinuitu angažovanosti USA v Evropě a prohloubení vazeb mezi ES a USA. Oba dva vojenské bloky by dle jeho názoru měly posílit svoji politickou roli. I přes zejména britské a italské výhrady k „příliš vysoké míře sebeurčení“ pro Němce, se Bushovi s Kohlem podařilo prosadit americkou linii.⁷² Proti konceptu setrvání sjednoceného Německa v NATO se dalo těžko něco namítnout, a tak se kritika obrátila zejména proti rychlosti procesu a proti Kohlovu postupu v otázce německo-polských hranic.

Americký tisk se vedle otázky sjednocení věnoval také Bushem zdůrazněné angažovanosti Spojených států v Evropě. S uvolňováním napětí mezi východem a západem vzrostl v americkém kongresu s demokratickou většinou tlak na snížení vojenského rozpočtu a stažení části amerických jednotek z Evropy. George Bush však spojence ujistil, že USA nehodlají odejít z Evropy a vrátit se tak k meziválečnému izolacionizmu: „Spojené státy budou udržovat výrazné vojenské síly v Evropě tak dlouho, jak bude naše přítomnost žádána jako součást společného obranného úsilí. USA zůstanou evropskou mocností.“ Zároveň také varoval západ před „unáhleným a drastickým omezením výdajů na obranu“.⁷³

Vystoupení prezidenta Bushe na summitu v Bruselu bylo významným krokem v procesu znovusjednocení a znamenalo zásadní změnu americké zahraniční politiky. Do tohoto okamžiku šlo ze strany Washingtonu pouze o pasivní

⁷² Průběh a závěry jednání bez větších rozdílů v The President's News Conference in Brussels, 4. 12. 1989, in: PPop; Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 132-135; . Hutchings, American diplomacy..., s. 105; Elbe-Kiessler, Der diplomatische Weg zur Einheit..., s. 63-65; Teltschik, 329 Tage, s. 64-67; Weidenfeld, Außenpolitik für die deutsche Einheit, s. 175-178.

⁷³ Reakce v tisku viz např. Hoagland Jim, Kohl: A Modern Claudius, in: WP, 5. 12. 1989; Cody Edward, Allies Open Talks On German Unity, in: WP, 5. 12. 1989; Hoffman-Effroy, Bush Urges Force Cuts in Europe, in: WP, 5. 12. 1989; Bush informiert die Alliierten In Brüssel, in: SZ, 5.12.1989.

podporu – oficiální a soukromá vyjádření v reakci na události v Německu, která se příliš nelišila od americké rétoriky k německé otázce již od jejího vzniku. Na podzim 1989 však byla důležitá zejména proto, že ostatní zainteresované státy se postavily proti myšlence znovusjednocení. A to nejen Sovětský svaz, ale také Velká Británie a Francie, které doposud právo Němců na sebeurčení nezpochybovaly. Změnu amerického chápání německého problému také ilustruje rozhovor mezi poradcem na ministerstvu zahraničí SRN Frankem Elbem⁷⁴ a jeho americkým kolegou Robertem Zoellickem. Elbe shrnul svůj postoj následovně: „V půli listopadu (1989 - pozn. T.E.) jsem tvrdil, že tempo sjednocení nesmí ohrozit stabilitu v Evropě. Na počátku prosince jsem již prohlásil, že nedojde-li ke sjednocení, bude stabilita Evropy ohrožena.“ Zoellick na to prý reagoval: „My to vidíme také tak.“⁷⁵

Moskva musela v tento okamžik aktivně reagovat, v případě, že se chtěla prosadit proti západoněmecko-americké diplomacii. Na setkání států Varšavské smlouvy 4. prosince v Moskvě stejně jako na schůzce s Genscherem o den později Gorbačov ostře zaútočil proti Kohlovu postupu a označil ho za „diktát“ či „pokus o anexi NDR“. Kancléřovo jednání pak dokonce přirovnal k Hitlerovi.⁷⁶ Gorbačov v této fázi špatně odhadl situaci a orientoval se na Paříž a Londýn, přičemž počítal s jejich negativním přístupem ke znovusjednocení. To se při pohledu na pozdější vývoj diplomatického procesu znovusjednocení, kdy se SRN a USA stávají hlavními partnery Sovětského svazu, zatímco Francie a Británie „hrají druhé housle“, jeví jako zásadní chyba. Ani Mitterrand, ani Thatcherová se nedokázali rezolutně postavit proti znovusjednocení.

⁷⁴ Frank Elbe, nar. 1941, 1987-1992 1. tajemník (Leiter des Ministerbüros im Leitungsstab) ministerstva zahraničí SRN.

⁷⁵ Rozhovor mezi Elbem a Zoellickem citován in Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch..., s. 47.

⁷⁶ Srovnej Plato, Die Wiedervereinigung Deutschlands, s. 148; Rice-Zelikow, Germany Unified..., s. 135, 178; Hutchings, American diplomacy..., s.105.

Vraťme se ale zpět k sovětské diplomacii. Dne 8. prosince Gorbačov zaslal do Washingtonu, Londýna a Paříže zprávu, ve které požadoval schůzku velvyslanců čtyř vítězných mocností v Berlíně na 11. prosinec 1989, tedy 18 let poté, co se zde naposledy sešli v roce 1971. Sověti setkání čtyř velvyslanců požadovali již bezprostředně po pádu Berlínské zdi. Nyní však určitou roli sehrály postoje Francie a Británie, s jejichž podporou proti německé jednotě Moskva kalkulovala, a také odstoupení Krenze z vedení SED, která se vzápětí přejmenovala na Stranu demokratického socializmu (Partei des demokratischen Sozialismus – PDS). Obě evropské mocnosti také ihned sovětskou iniciativu akceptovaly. Washington byl ale v obtížnější situaci. Nejen, že USA vícekrát zdůraznily, že nehodlají do procesu zasahovat v „jaltském stylu“, ale především hlavní spojenc – SRN dal jasně najevo, že 45 let po skončení druhé světové války odmítá jakékoliv rozhodování „o nás bez nás“. Dále ve Washingtonu panovaly obavy před destabilizací situace v NDR (zejména v NSC), a také před příliš velkým vlivem Sovětů na události v Německu, který by jim mechanismus čtyř mocností mohl poskytnout. Bushova administrativa se nakonec rozhodla svého zástupce na jednání vyslat s tím, že USA budou jednat pouze o možnostech usnadnění přístupu do Berlína. Sověti samozřejmě chtěli jednat také o znovusjednocení, a to zejména o teritoriálních otázkách, ale to se jim nepodařilo prosadit.⁷⁷

I přesto byli jak Kohl, tak Genscher postupem čtyř mocností velmi rozezleni, a v soukromých setkáních to západním spojencům jasně dali najevo.⁷⁸ Reakce v tisku na setkání velvyslanců čtyř vítězných mocností se poněkud liší. V seriózních denících jako například v americkém Washington Post nebo v západoněmeckých Süddeutsche Zeitung najdeme pozitivní i když trochu

⁷⁷ Setkání zástupců čtyř vítězných mocností obecně in Gespräch Seiters mit den Botschaftern der Drei Mächte, 13. 12. 1989, DzD č. 121, s. 1854-1857; Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch..., s. 73-76; Weidenfeld, Außenpolitik für die deutsche Einheit, s. 179-183; Teltschik, 329 Tage, s. 75-76; Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 168-169. Americký postoj podrobněji in Walters, Die Vereinigung..., s. 122-123.

⁷⁸ Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch..., s. 74-75.

odměřené hodnocení.⁷⁹ Naopak bulvární deník Das Bild nešetřil kritikou a otiskl článek s titulkem: „Tak, a teď víme kdo jsou naši přátelé.“⁸⁰ Autoři Riceová a Zelikow trefně vystihli postoj USA: „Američanům konference posloužila jako prostor, kde mohly zejména Moskva, ale i Londýn a Paříž ventilovat svá znepokojení. I přes nevěli Němců tento účel splnila.“⁸¹

Bushova administrativa měla po prezidentově vystoupení na summitu NATO jasné úkoly:

- Zajistit, aby politika Bonnu korespondovala se „čtyřmi principy“;
- získat Francii a Británii pro svoji německou politiku, tedy zmírnit obavy před znovusjednocením v Londýně a v Paříži, a prosadit posílení role NATO v nové Evropě, kterému prezident Mitterrand oponoval;
- vymyslet způsob jak přesvědčit Sověty, aby souhlasili se sjednoceným Německem uvnitř aliance.

První dva z výše zmíněných bodů byly i cílem Bakerovy návštěvy v Evropě, která začala 11. prosince v Londýně a skončila 15. prosince setkáním ministrů zahraničí NATO v Bruselu. Ministru zahraničí Velké Británie Douglasu Hurdovi Baker jasně naznačil, že „vzájemné zvláštní vztahy jsou silné, živé a nebudou se měnit“. K otázce znovusjednocení znovu zdůraznil, že se „nesmí určovat žádný časový rámec nebo kalendář“. USA podporují postupný proces, který neohrozí stabilitu v Evropě. Postoj Londýna k německé jednotě byl však stále negativní.⁸² Následující den se Baker sešel s Kohlem na „pracovní snídani“, odkud pokračoval do Berlína,

⁷⁹ Srovnej např. Diehl-Goschko, 4 Powers Stress 'Importance of Stability' Amid German Change; Baker, Arriving in Berlin for Speech, Cites Allies”, in: WP, 12. 12. 1989; in: SZ, 12. 12. 1989.

⁸⁰ Cit dle Knappe, Amerikanische Deutschlandpolitik..., s. 59.

⁸¹ Rice–Zelikow, Germany Unified..., s. 141.

⁸² Baker zerstreut Befürchtungen Londons Großbritannien vor allem besorgt über Washingtons Haltung zu Deutschland, in: SZ, 12. 12. 1989.

kde přednesl svůj projev v Berlínském Tiskovém klubu (Berliner Presseclub)⁸³, po kterém se jako první ministr zahraničí USA sešel s nejvyšším zástupcem NDR, v Postupimi s Hansem Modrowem a poté s církevními zástupci v kostele Sv. Mikuláše.

Rozhovor Bakera s Kohlem nepřinesl nic nového – kancléř požádal o podporu a důvěru Spojených států, kterou Baker přislíbil a zároveň zdůraznil, že USA záleží na silných vazbách s ES a na silnější politické roli NATO. Za zvlášť citlivou považoval americký ministr zahraničí hraniční otázku s Polskem. Kohl znovu zdůraznil, že znovusjednocení v žádném případě neohrozí stávající hranici na Odře a Nise, která je jasně stanovena v moskevské a varšavské smlouvě a dále stvrzena KBSE.⁸⁴ Bonn však v tomto okamžiku nemůže vydat prohlášení za celé Německo. Baker dále nastínil obavy Margaret Thatcherové před znovusjednocením a také před další integrací ES. Zvláštní vztahy mezi USA a Velkou Británií zdůvodnil kulturní a jazykovou blízkostí obou států. Z hospodářského a také politického hlediska se však nejdůležitějšími partnery staly Spolková republika a Japonsko. „Zde se věci odehrávají“ („where the action is“). „Partnerství ve vedení“, které Bush Západním Němcům nabídl v květnu tohoto roku však Baker nezmínil. Bonn byl „zase jen“ jedním z nejdůležitějších spojenců.⁸⁵

Ve svém projevu „Nová Evropa, nový atlantismus: Architektura pro novou Evropu“ v Berliner Presseclubu 12. prosince Baker zdůraznil základní teze, které pronesl prezident Bush na bruselském summitu týden předtím. Otázka znovusjednocení Německa, kterou viděl jako „součást překonání rozdělení Evropy“, a pro kterou znovu zdůraznil Bushovy „4 principy“, nebyla jediným

⁸³ Spolek předních novinářů z Berlína, Braniborska, parlamentních zpravodajů a zahraničních korespondentů. Podrobně na <http://www.berliner-presse-club.de/main/selbst>

⁸⁴ Tzv. moskevská a varšavská smlouva byly podepsány mezi Brandtovou vládou a SSSR, resp. Polskem na počátku sedmdesátých let. Otázce německo-polských hranic se budu věnovat podrobněji v jedné z dalších kapitol.

⁸⁵ Gespräch Kohl mit Baker, 12. 12. 1989, DZD č. 120, s. 1838-1853.

tématem Bakerova projevu. Více se americký ministr zahraničí věnoval změnám v NATO, ES a KBSE. Severoatlantická aliance, jejíž politická role má být posílena, i „nadále zůstane hlavní americkou vazbou s Evropou“. Politický význam ES, „ekonomického pilíře transatlantického vztahu“, roste. Baker dal jasně najevo, že USA záleží na bližších vztazích a intenzivnější spolupráci s evropskými institucemi. Dále poněkud překvapivě vyzdvihl roli KBSE a navrhl rozšíření jejích kompetencí (takzvaný „ekonomický koš“) a vytvoření nové instituce, která by měla za úkol předcházet konfliktům. V závěru svého projevu se o KBSE zmínil, že „by se mohla stát nejdůležitějším fórem vztahů mezi východem a západem“.⁸⁶ Baker dal jasně najevo americký postoj - hlavní roli v evropské bezpečnosti má hrát NATO, zatímco KBSE má být posílena pouze jako konzultační orgán.

Po svém vystoupení v berlínském klubu odjel Baker na návštěvu do NDR, které předcházela krátká diskuze s velvyslanci Vernonem Waltersem a Richardem Barkleym⁸⁷ a vedoucím americké mise v Berlíně Harry Gilmorem⁸⁸, zda má vůbec východní Německo navštívit. Vernon Walters se stavil proti návštěvě, zatímco jeho kolega v NDR byl pro.⁸⁹ Alexander von Plato ve své studii uvádí jako důvod Bakerovy návštěvy její demonstrativní charakter. Francouzský prezident měl v plánu navštívit NDR v půli prosince, a proto měly USA ukázat vedoucí pozici.⁹⁰ Setkání s čerstvým představitelem NDR Modrowem nepřineslo žádné konkrétní závěry. Baker sice podpořil demokratické změny ve východním Německu, ale jakoukoliv konkrétní pomoc podmínil svobodnými volbami a hlubší demokratizací.⁹¹ Menší problém nastal poté, co zahraniční tisk chybně interpretoval

⁸⁶ Baker, *A New Europe, A New Atlanticism: Architecture for a New Era*, předneseno 12. 12. 1989 v Berlin Press Club.

⁸⁷ Richard Clark Barkley, nar. 1932, 1988-1990 velvyslancem USA v NDR.

⁸⁸ Harry Gilmore, nar. 1937, úředník ministerstva zahraničí USA.

⁸⁹ Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, 146, cit dle pozn. 111, *Fastpress: Background Briefing by Senior Administration Official Tegel Airport en route Brussels*, 12-13. 12. 1989.

⁹⁰ Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 150-151.

⁹¹ Srovnej Baker, *Die drei Jahre...*, s. 165-169; Modrow, *Aufbruch und Ende*, s. 92.

Bakerovu poznámku na tiskové konferenci po setkání s Modrowem. Formulace, že Spojeným státům „velmi záleží na tom, aby reformní proces v NDR probíhal poklidně a neohrozil stabilitu... to chceme vyjádřit, a v tom spočívá politický signál, který chceme dát naší přítomností“, byla mylně interpretována jako nesouhlas USA s „divokým“ sjednocením a jejich podpora pro zodpovědnost čtyř vítězných mocností. Baker se však bezprostředně obrátil na Kohla, a v dopise mu jasně vysvětlil, že mu šlo o pravý opak, a zároveň se omluvil za vnitropolitické problémy, které mu ona kauza způsobila.⁹²

Svoji návštěvu Evropy završil Baker na summitu ministrů zahraničí NATO v Bruselu, kterému předcházelo společné setkání se jeho kolegy ze SRN, Velké Británie a Francie. Genscher byl stále rozezlen setkáním čtyř mocností v Berlíně, ale Baker mu dal jasně najevo, že nešlo o cílený krok proti Němcům.⁹³ Summit NATO opětovně podpořil demokratické změny ve střední a východní Evropě a v SSSR; vyslovil se pro znovusjednocení Německa pevně integrovaného v ES a respektující mezinárodní smlouvy a také navrhl svolat summit KBSE ještě v roce 1990 po ukončení vídeňských jednání o omezení konvenčních zbraní. Posílení politické role NATO, které bylo adresováno především SSSR a Varšavské smlouvě, zde samozřejmě zaznělo také.⁹⁴

Setkání Bushe a Mitterranda na Martiniku 16. prosince, stejně jako jejich pozdější rozhovory, odráželo zásadní názorové rozdíly na vytvoření nového evropského systému po pádu komunismu ve státech Varšavské smlouvy. Francouzský prezident oproti Bushově koncepci posíleného NATO, které by mělo hrát hlavní roli v novém transatlantickém systému, usiloval o vytvoření evropského bezpečnostního systému, do kterého by byly zapojeny obě supervelmoci – USA i SSSR. Mitterrandův rozhovor s Gorbačovem z 6. prosince 1989, jejichž setkání

⁹² Celá kauza podrobně v Schreiben Baker an Kohl, DzD č. 125, s. 1901-1903.

⁹³ Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch..., s. 74-75.

⁹⁴ Závěrečné komuniké bruselského summitu NATO na <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c891215a.htm>

mimochodem vyvolávalo obavy v USA, názorně ilustruje francouzský postoj: „Německý problém musí být vyřešen v rámci celoevropského procesu, a když bude Washington chtít spolupracovat, tak nám to poskytne dodatečné garance.“⁹⁵ Vrcholem pak byl Mitterrandův novoroční projev, ve kterém nastínil svoji vizi konfederace evropských států, jako „dlouhodobou a společnou organizaci spojenou obchodem, mírem a bezpečností“. Západní spojenci a dokonce i Moskva však byli iritováni tím, že z ní byly vyloučeny Spojené státy.⁹⁶ Mitterrandův koncept, jak ještě později uvidíme, „kolidoval se zájmy USA, a navíc nebyl dostatečně podpořen ani Sověty, ani státy západní Evropy, které se stále obávaly německé hrozby“.⁹⁷

Soustředme se však na otázku znovusjednocení. Ta byla také jedním z hlavních témat summitu. Právě výše zmíněný názorový rozdíl na evropský bezpečnostní systém a francouzské obavy z posílení Německa se také odráží v rozdílném postoji k německé otázce. Zatímco Bush neustále zdůrazňuje své „čtyři body“, tak Mitterrand více spojuje znovusjednocení s evropskou integrací a KBSE. Francouzský prezident dále podotkl, že „je nutné nepřehlížet výtky Sovětů, Poláků, Čechů, Belgičanů, Dánů a Italů“. Fakt, že stále ještě nebyl schopen akceptovat možnost znovusjednocení, potvrzují jeho rozhořčení nad výroky amerického velvyslance Vernona Walterse, který hlásal, že „ke znovusjednocení může dojít do pěti let“.⁹⁸ Werner Weidenfeld ve své práci výstižně charakterizuje postoj Francie: „Když už Francie nemohla německé sjednocení brzdit, chtěla ho tedy přinejmenším učinit složitějším.“⁹⁹ A proto Mitterrand zdůrazňoval otázku německo-polských hranic, evropský aspekt znovusjednocení a především trval na obezřetnosti a

⁹⁵ Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 138.

⁹⁶ Srovnej Weidenfeld, Außenpolitik für die deutsche Einheit, s. 165-166; Mitterrand erwartet europäische Konföderation, in: SZ, 2. 1. 1990.

⁹⁷ Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 424-425.

⁹⁸ Rice-Zelikow, Germany Unified..., s. 141-2, pozn. 104, Memcon of meeting with President Mitterrand, St. Martin, 16 Nov 89; tamtéž s. 97; dále také Bush-Scowcroft, Eine neue Welt, s. 253-255; Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken, s. 62.

⁹⁹ Weidenfeld, Außenpolitik für die deutsche Einheit, s. 164-165.

pomalé rychlosti procesu. To také dokládá jeho výrok na Martiniku: „Gorbačov je proti sjednocení...já ne, ale musí proběhnout pomaleji.“¹⁰⁰

Na sklonku roku 1989 se zdálo být zřejmé, že znovusjednocení Německa již asi zabránit nepůjde. Z NDR utíkalo stále více lidí (většina z nich v produktivním věku!) do spolkové republiky, což znamenalo další ochromení již tak neživotaschopné a nekonkurenceschopné ekonomiky, která se pomalu stala závislá na pomoci z Bonnu.¹⁰¹ Tyto reality odrážel i Ševarnadzeho projev před Evropským parlamentem z 19. prosince. V něm již ministr zahraničí SSSR připustil možnost sblížení SRN a NDR v rámci celoevropského, s KBSE úzce svázaného procesu. Nenabídl však žádné konkrétní řešení problému. Svoji řeč uzavřel sedmi otázkami týkajícími se různých aspektů znovusjednocení. Těmi však USA spíš zmátl, protože je ve Washingtonu zatím nikdo neuměl přesně zodpovědět.¹⁰² Konkrétní návrh na řešení německé otázky, jak již víme, nepřicházel ani z Londýna, ani z Paříže.¹⁰³ To nahrávalo SRN a USA, které jasně definovaly své cíle. Kancléř Kohl triumfoval na návštěvě v NDR a pro svůj plán - znovusjednocení obou německých států ve společné federaci - získával stále větší podporu východoněmeckých i západoněmeckých občanů.¹⁰⁴ Ti první nakonec v březnových volbách jasně dají

¹⁰⁰ Attali, Verbatim, s. 377.

¹⁰¹ Např. článek How to Unify Germany: Deliberately, in: NYT z 28. 1. 1990 uvádí okolo 2000 východních Němců denně, kteří opouští NDR. Za leden a únor 1990 prý opustilo NDR 130 000 lidí! Teltschik uvádí, že jen za leden t. r. uteklo do SRN více než 58 000 východních Němců. Teltschik, 329 Tage, s. 121. Stav východoněmeckého hospodářství in Durman, Útěk od praporů, s. 409-411.

¹⁰² Srovnej Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 149, cit dle pozn. 2-3., Europe? A Time of Change -E.A. Schewarnadze's Speech at European Parliament Political Commission, in: Pravda, 20. 12. 1989; rozhovor s Rice in Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 176.

¹⁰³ Zásadní krok proti znovusjednocení nepřineslo ani společné setkání Mitterranda s Thatcherovou v Paříži 20. 1. 1990. Mitterrand nebyl ochoten rezolutně se postavit proti Němcům a jejich právu na sebeurčení jak to britská ministerská předsedkyně požadovala. Srovnej Mitterrand, Über Deutschland, s. 37-39; Thatcher, Downing Street No. 10, s. 1103-1105.

¹⁰⁴ Kohlova návštěva v NDR in Teltschik, 329 Tage, s. 94; Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 159-160; Gespräch des Bundeskanzlers Kohl mit Ministerpräsident

najevo svoji vůli spojit se se Spolkovou republikou, i přesto, že jak PDS, tak různé kruhy intelektuálů a jiné politické organizace spíše preferovaly samostatnost NDR a poněkud odlišný společenský a hospodářský systém.¹⁰⁵

2.4. Vznik a přijetí mechanismu 2+4

Dne 27. prosince 1989 se ve Washington Post objevil zajímavý článek, který nesl název „Přijde Bush o Německo?“. ¹⁰⁶ Autoři v něm kritizují prezidentovu německou politiku a jeho vztah k Sovětskému svazu. Ten se jim zdá příliš ústupný, a vztah ke znovusjednocení příliš „zdráhavý“. Zároveň zmiňují znepokojení některých vyšších úředníků z MZ, Pentagonu a NSC a politických poradců viceprezidenta Dana Quayla ¹⁰⁷ nad „přílišnou podporou Gorbačova, kterou riskují důvěrný vztah s Němci“. Bushovi je také vyčítáno „náhlé zdůrazňování budoucí role NATO pro německou otázku, které dává možnost členům jako je Itálie nebo Kanada politicky rozhodovat o Německu, jež bylo doposud doménou pouze Francie a Británie“. Neustálé zdůrazňování významu Severoatlantické aliance ze strany Američanů vadilo i některým bonnským úředníkům a části odborné veřejnosti. K politice USA velmi kritický německý autor Christian Tuschhoff zase vidí Bushovy výroky o nutnosti setrvání sjednoceného Německa v NATO a ES „jako předčasné a jasně vedoucí ke konfliktu se Sovětským svazem“. ¹⁰⁸

Jak Kohl, tak Genscher ale pochopili, že chtějí-li dosáhnout znovusjednocení, tak budou potřebovat podporu spojenců, a to především

Modrow im erweiterten Kreis, Gespräch Kohl mit Vertretern von Oppositionsgruppen in der DDR, DzD č. 129 a 130, s. 1914-1953.

¹⁰⁵ Diskuze v NDR o budoucí formě státu podrobně v Richter Michael, Zvláštnost pokojné revoluce v NDR..., s. 103-105.

¹⁰⁶ Evans-Novak, Will Bush 'Lose' Germany?, in: WP, 27. 12. 1989, s. 19.

¹⁰⁷ Dan Quayle, nar. 1947, od 1976 senátorem za republikánskou stranu, 1989-1992 viceprezident v Bushově administrativě.

¹⁰⁸ Tuschhoff, Die Gestaltung des Unvermeidlichen..., s.168.

Spojených států, které daly jasně najevo, za jakých podmínek ho budou podporovat. Proto rychle přijali setrvání sjednoceného Německa v NATO za svůj cíl. Genscher, který měl zatím trochu jiný názor na podobu německého členství v alianci než Washington,¹⁰⁹ to dokazuje ve svých pamětech, kde uvádí, že musel „demonstrovat vůli setrvat po sjednocení v NATO a ES“. Sice to již v mnoha rozhovorech se západními spojenci zdůraznil, ale „právě na počátku roku(1990 - T.E.) to bylo znovu nutné, aby se zmírnily obavy, které vyvolaly četné diskuze o možnosti 'sjednocení nebo neutralita'“. ¹¹⁰ Stejně tak učinil i kancléř Kohl. Například v rozhovoru pro Washington Post ujišťuje o „nutnosti sjednotit Německo a setrvat v alianci“. Washington by však „měl změnit svůj postoj ke vztahu mezi Aliancí a Varšavským paktem“.¹¹¹

Citovaný článek z Washington Post „Přijde' Bush o Německo?“ odhaluje určité rozdíly v názorech na zásadní otázky zahraniční politiky uvnitř Bushovy administrativy – na vztah se Sovětským svazem a německou otázkou. V lednu 1990 proběhla zásadní diskuze mezi prezidentem, ministerstvem zahraničí a Národně bezpečnostní radou, jak v otázce znovusjednocení postupovat dál. Koncept konference čtyř vítězných mocností, která by měla jednat o Německu, byl jednoznačně odmítnut již dříve. USA se podařilo zkoordinovat odpověď západních spojenců na sovětské nóty z 10. a 26. ledna 1990, které takovou konferenci požadovaly.¹¹² S tímto návrhem tedy Moskva neuspěla.

Dle autorů Riceové a Zelikowa pracovníci Národně bezpečnostní rady Bob Blackwill a Robert Hutchings vyjádřili obavu nad možností mírové konference o Německu, kterou by se Gorbačov mohl pokusit svolat. „Ta by pravděpodobně

¹⁰⁹ Odlišným názorům na podobu německého členství v alianci, které mezi Američany a Genscherem vzniklo, se budeme věnovat později.

¹¹⁰ Genscher, Erinnerungen, s. 711.

¹¹¹ Cit. in Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 216.

¹¹² Srovnej Weidenfeld, Die Aussenpolitik..., s. 215-216, 227; Teltschik, 329 Tage, s. 105; Rice–Zelikow, Germany Unified..., s. 155-6, cit z State 13681 Response to Schevarnadzes Proposal for Four-Power Exchange on Germany, 13. 1. 1990; Baker, Die drei Jahre..., s. 172-174.

skončila neutralizací Německa nebo jeho vystoupením z atlantických struktur případně z ES“. Ve své zprávě Scowcroftovi se vyjádřili pro „zpomalení politiky podpory sjednocení Německa tento rok“ a pro větší „pořádek a předvídatelnost“ celého procesu. Scowcroft nesouhlasil. Obavy před chováním Sovětů také sdílel, ale spoléhal na těsnou spolupráci Spojených států s Kohlem.¹¹³ Toto stanovisko potvrzuje i sám Hutchings ve své pozdější studii. O svém návrhu zpomalení celého procesu se však již nezmiňuje. Naopak charakterizuje postoj USA ke znovusjednocení jako „čím rychleji, tím lépe“. „Silné a agilní vedení USA bylo nutné pro zachování evropské stability a prosazení amerických bezpečnostní zájmů“. ¹¹⁴ Američané, stejně jako Kohl rozpoznali, že právě v tomto okamžiku začínají být příhodné podmínky pro znovusjednocení, zejména kvůli situaci v Moskvě, která však nemusela trvat dlouho. Jak Blackwill přímo napsal „uzavřít obchod dříve, než bude Gorbačov příliš slabý“. ¹¹⁵ Národně bezpečnostní rada se obávala, v případě, že by se proces znovusjednocení protáhl na delší dobu, možných „ústupků Bonnu týkající se členství SRN v NATO, jeho vojenské angažovanost (participace) v alianci a přítomnosti amerických jednotek a nukleárního arzenálu v Evropě“. ¹¹⁶

Evropské oddělení ministerstva zahraničí USA došlo k ještě více pesimistickým závěrům - USA by měly být připraveny obětovat pro sjednocení svoji vojenskou přítomnost v SRN a Evropě, jaderný arzenál v SRN a mírovou smlouvu by mělo schválit KBSE a ne čtyři vítězné mocnosti. Protože zatím nebyl žádný konkrétní plán, jak zvládnout diplomatický proces znovusjednocení, navrhovaly Evropské oddělení i NSC nevyvíjet žádnou aktivitu a počkat, až si

¹¹³ Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 154, cit in *Responding to a Soviet Call for a German Peace Conference*, napsáno na konci prosince 1989 a in Zelikowě rozhovoru se Scowcroftem v roce 1991.

¹¹⁴ Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War*, s. 107.

¹¹⁵ Blackwill, *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie...*, s. 214.

¹¹⁶ Sichertman, *NATO Germany and the pragmatism's finest hour...*, s. 2-3.

problém mezi sebou vyřeší oba německé státy. Čtyři mocnosti by pak pouze posvětily výsledek. S tím však Baker nesouhlasil.¹¹⁷

Dennis Ross z Plánovacího oddělení MZ a Bakerův poradce Robert Zoellick přišli s konceptem řešení německé otázky na mezinárodním poli, který byl postaven na dřívějším návrhu George Rogera. Šlo o mechanismus, kde by vnější aspekty znovusjednocení společně diskutovaly čtyři vítězné mocnosti a dva německé státy, a který byl později pojmenován „2+4“. K utvoření takového fóra by musely být splněny tyto podmínky, a to „bez jakýchkoliv ústupků“:

- Delegation NDR musí zastupovat nově zvolenou vládu, která vzejde ze svobodných voleb z 18. března;
- oba německé státy budou plnohodnotnými členy jednání;
- všichni účastníci se musí veřejně zavázat, že výsledky jednání poskytnou mandát, který umožní oběma německým státům sjednocení.¹¹⁸

Záměrem obou autorů bylo rovněž urychlení celého procesu.¹¹⁹

Proti návrhu Rosse a Zoellicka se nejprve postavili jak NSC se Scowcroftem, tak i Evropské oddělení ministerstva zahraničí, které v té době vedl Raymond Seitz. Právě v kritice 2+4 se trochu liší závěry studie Riceové a Zelikowa s Bakerovými paměťmi. Riceová a Zelikow tvrdí, že Seitzovi se zdá koncept „příliš pomalý“, a že „rychlejší by bylo 2+0“. Totéž novému konceptu vytýkala i Národně bezpečnostní rada.¹²⁰ Baker je zpočátku podobného názoru: „nejlepší nechat Němce jednat samotné a zasahovat skrze bilaterální kanály“. 2+4 je ale pro něj naopak

¹¹⁷ Srovnej Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 166-7, cit. dle pozn. 26, *German Confederation in New NATO* a dle dalších podkladových materiálů Evropského oddělení a Bakerových spolupracovníků; Harvey Sicherman, *NATO Germany and the pragmatism's finest hour...*, s. 2-3.

¹¹⁸ Ross and Zoellick to Baker, *Germany: Game plan for Two Plus Power Talks*, 30. 1. 1990, cit z Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 167, 418-419.

¹¹⁹ Pro vznik 2+4 dále srovnej Szabo, *The Diplomacy...*, s. 58-59; Sicherman, *NATO Germany and the pragmatism's finest hour...*, s. 2-3.

¹²⁰ Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 168, cit dle pozn. 29, Seitz to Baker, 1. 2. 1990.

„příliš rychlá varianta“.¹²¹ Kritici 2+4 dále argumentovali, že by takové jednání Američanům odcizilo Němce, kteří by si mohli myslet, že jde o porušení jejich práva na sebeurčení. Dále zejména NSC a národně bezpečnostní poradce Scowcroft nechtěli dát Moskvě větší prostor a příležitost k ovlivňování událostí, a také se obávali požadavku Poláků participovat na jednáních.¹²² Baker poměrně rychle přejal Rossův a Zoellickův mechanismus, který se mu postupně podařilo prosadit i v rámci americké administrativy. Pravdou však je, že Baker svůj plán spojencům a Sovětům prezentoval ještě dříve, než ho celý Bushův tým definitivně akceptoval. Této problematice se budeme věnovat v další kapitole. Ze zpětného pohledu byl „Bakerův plán“ krok správným směrem, což přiznávají i Bush se Scowcroftem ve svých pamětech: „Pokus udržet Gorbačova mimo proces byla v podstatě ubohá myšlenka. Spolupráce byla lepší.“¹²³

Podobně jako ve Washingtonu, také v Moskvě panovala určitá názorová neshoda v problému znovusjednocení Německa. Je nutno zdůraznit, že německá otázka nebyla ústředním tématem sovětské administrativy. V roce 1990 se okolo 80% jednání politbyra týkalo vnitropolitických záležitostí, a to zejména začínajícího rozkladu impéria. V zahraniční politice byl prioritou vztah s USA.¹²⁴ Dne 25. ledna se v Kremlu pod vedením generálního tajemníka sešel krizový štáb, ve kterém zasedly stranické a armádní špičky a přední odborníci na zahraniční politiku a Německo.¹²⁵ Zatímco se Gorbačovův poradce Černájev vyslovil pro užší spolupráci s Kohlem a pro svolení ke znovusjednocenému Německu v NATO, členové zahraničního výboru ÚV KSSS Jakovlev, Falin a Fedorov byli zásadně

¹²¹ Baker, Die drei Jahren..., s. 172-175.

¹²² Srovnej Blackwill, Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie..., s. 214-5; Sicherman, NATO Germany and the pragmatism's finest hour..., s. 2-3.

¹²³ Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 210-212.

¹²⁴ S uvolňováním sovětského režimu se začala zvedat emancipační hnutí (v první polovině roku 1990 zejména v Pobaltí), které postupně vedly až k rozpadu Sovětského svazu v roce 1991. Situace v SSSR v roce 1990 podrobně in Durman, Útěk od praporů.

¹²⁵ Zasedání krizového štábu se zúčastnili Gorbačov, Ševarnadze, Ryžkov, Jakovlev, Falin, Fedorov, Ivaško, Krujčkov, Akromejev, Černájev a Šachnazarov.

proti a trvali na tvrdším postoji vůči Němcům. Již jen Jakovlev prosazoval neutrální a demilitarizované Německo. Ševarnadze a Ryžkov zaujali střední pozici. Účastníci jednání se sice smířili s tím, že je znovusjednocení nevyhnutelné, ale nehodlali „dát Kohlovi vše zadarmo“. Zásadně bylo odmítnuto členství sjednoceného Německa v NATO, a Moskva se měla více orientovat na Francii a Británii, prosazovat nový evropský bezpečnostní systém, jakousi alternativu k NATO, a spojovat odchod sovětských vojsk z NDR s odchodem Američanů ze Spolkové republiky.¹²⁶

Stejně jako doposud však ani Paříž ani Londýn nebyly s to se postavit proti linii USA-SRN a blíže spolupracovat s Moskvou. Je zajímavé, že stejně jako v americké administrativě, i Sověti přemýšleli o řešení německé otázky v jakési „skupině šesti“. Zprvu Gorbačov navrhl dokonce jen fórum 4+1, tedy čtyři vítězné mocnosti a SRN, z čehož je vidět jeho vztah k NDR, kterou již nepovažoval za důležitou a životaschopnou.¹²⁷ Tento koncept však, na rozdíl od USA, Moskva zatím aktivně neprosazovala, čímž byla usnadněna Američanům práce prosadit koncept 2+4. Na druhou stranu však bylo později pro Moskvu schůdnější podobný systém akceptovat.

Oficiálně Moskva uznala možnost znovusjednocení o týden později, kdy přijel na návštěvu předseda vlády NDR Hans Modrow, který prezentoval svůj plán na vytvoření „neutrální konfederace obou německých států“.¹²⁸ Takzvaný „Modrowův plán“ byl ale nepřijatelný jak pro Bonn, tak pro Washington. Na tiskové konferenci z 2. února mluvčí ministerstva zahraničí USA Margaret Tutwilerová sice explicitně Modrowův plán neodmítla, ale jasně dala najevo pozici USA: „Spojené státy ani nepotvrzují, ani nevylučují žádnou z vizí německé

¹²⁶ Jednání krizového štábu 25. 1. 1990 podrobně v Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 190-199; Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 162-3, cit dle pozn. 21.

¹²⁷ Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 222.

¹²⁸ Tamtéž, s. 231-236.

jednoty.“ Ihned poté však mluvčí zdůraznila „čtyři principy“ jako základ německé politiky USA.¹²⁹

Odbočme nyní krátce od geneze 2+4 a podívejme se na otázku snížení počtu amerických jednotek v Evropě, které Bush navrhl na konci ledna 1990. I když tento problém přímo nesouvisí s procesem znovusjednocení, je potřeba ho stručně zmínit, protože vyvolal sporné otázky týkající se budoucnosti NATO a bezpečnosti Německa, respektive bezpečnosti před Německem. Jak jsem již výše zmínil, byl na Bushovu administrativu vyvíjen vnitropolitický tlak, aby snížila výdaje na obranu. Vojenské angažmá v Evropě, které čítalo okolo 300 000 mužů, americký rozpočet velmi zatěžovalo,¹³⁰ a tak se prezident rozhodl pro jeho omezení. Bush navrhoval, aby USA i SSSR mohly mít v zóně střední a východní Evropy rozmístěno maximálně 195 000 vojáků.¹³¹ USA se již delší dobu snažili přenést část nákladů na spojence, kteří dávali na obranu v porovnání se Spojenými státy o mnoho menší částku. Ti se na druhou stranu neustále obávali, že by jednou mohlo dojít k úplnému stažení amerických jednotek (zejména nukleárních zbraní) a zanechání Evropy napospas Sovětskému svazu a Německu.¹³²

Bush proto musel spojence ujistit, že mu na evropské bezpečnosti záleží, a že je a zůstane „stabilním a předvídatelným vůdcem NATO“. Nejprve telefonicky informoval Bonn, Londýn, Paříž a Řím, a poté poslal Egelburgera a Gatese, aby postupně navštívili evropské spojence a prezentovali americký návrh. Všichni jmenovaní spojenci dali jasně najevo, že si nepřejí odklon USA od Evropy. Italové a Němci Bushe jasně podpořili, ale Francouzi a Britové měli k jeho plánu velké výhrady. Francois Mitterrand a Margaret Thatcherová se obávali neutralizace a

¹²⁹ Tisková konference MZ USA, 2. 2. 1990, in: PDQ. Dále k Modrowovu plánu Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt*, s. 215; Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 164.

¹³⁰ Např. roční náklady na americké jednotky v SRN vyšly USA na 90 mld. USD, což bylo v té době 3x více než rozpočet spolkového ministerstva obrany. Více v Walters, *Die deutsche Frage aus internationaler Sicht...*

¹³¹ Plán na omezení amerických jednotek v USA podrobně in Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 169-172.

¹³² Tuschhoff Christian, *Die Gestaltung des Unvermeidlichen...*, s. 158-164.

denuklearizace Německa, a jejich možných následků. Britská ministerská předsedkyně zároveň vyjádřila nejistotu nad budoucností NATO. Jak Bush, tak jeho delegace se spojence snažili uklidnit a slíbili setrvání dostatečného počtu amerických jednotek a jaderných zbraní, které Evropě zaručí bezpečnost, a zabránit neutralizaci Německa. Poté co získal spojence pro svůj návrh, zavolal Bush 31. ledna Gorbačovovi a prezentoval mu plánované omezení. Generální tajemník si vzal čas na rozmyšlenou.¹³³ Bush ještě týž den prezentoval návrh redukce amerických a sovětských vojsk ve střední a východní Evropě v projevu o stavu unie před americkým kongresem.¹³⁴

V televizním rozhovoru z 27. ledna přední americký odborník na zahraniční politiku, bývalý národně bezpečnostní poradce Henry Kissinger, odpověděl na otázku, zda je pravda, „jak se někomu zdá, že Bushova administrativa pomáhá Gorbačovovi zabránit znovusjednocení v bezprostřední nebo krátké době“ následovně: „To se nedomnívám – Bushova administrativa koncept sjednocení jistě podporuje. Myslím si, že zatím nemá účinnou politiku, je ale brzy. Nemyslím si, že by úmyslně pracovali na tom, aby Německo zůstalo rozděleno.“¹³⁵ Z otázky redaktora a Kissingerovy odpovědi lze lehce vyvodit, že ještě na konci ledna 1990 nepůsobil postoj USA navenek zcela jasně.

To se ale mělo brzy změnit. V tento okamžik se totiž Baker rozhodl, že svůj plán prezentuje ministrům zahraničí Velké Británie, SRN, Francie a SSSR. Jeho krok však také způsobil určité nedorozumění uvnitř administrativy i ve vztahu mezi USA a Spolkovou republikou. Národně bezpečnostní rada totiž 2+4 zatím

¹³³ Návštěva Eagleburgera a Gatase u evropských spojenců a Budhův telefonát Gorbačovovi v Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt*, s. 175-185; Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 169-171. Rozhovor Eagleburgera s Kohlem v *Gespräch Kohl mit Eagleburger*, 30. 1. 1990, *DzD* č. 154, s. 2150-2163.

¹³⁴ Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, 31. 1. 1990, in: PPOp.

¹³⁵ One on One, with John McLaughlin, 28. 1. 1990, in: PDQ.

neakceptovala, a proto ho ani nepředstavila svým západoněmeckým partnerům.¹³⁶ Konkrétně na setkání Brenta Scowcrofta s Horstem Teltschikem 4. února na mnichovské konferenci o bezpečnosti, které proběhlo dva dny po Genscherově návštěvě ve Washingtonu, a kde nepadlo o 2+4 ani slovo. Hlavními tématy byly urychlení procesu sjednocení a KBSE jako „náhradní mírové konference“, které oba dva odmítli. Scowcroft zřejmě netušil, že se již Baker snaží svůj plán prosadit mezi spojenci.¹³⁷ Šlo tedy o jasné nedorozumění mezi Národně bezpečnostní radou a ministerstvem zahraničí USA, které působilo negativně i na vztah Washingtonu s Bonnem. Teltschik se o 2+4 dozvěděl od amerického velvyslance Walterse, ze spolkového ministerstva zahraničí a z dopisu od Bakera.¹³⁸ Jak ještě později uvidíme, sám Genscher Bakerův plán s kancléřem nekonzultoval.

Rozeberme si nyní Bakerovu diplomatickou iniciativu, která byla úspěšně zakončena přijetím mechanismu 2+4 na konferenci ministrů zahraničí NATO a Varšavské smlouvy 14. února v Ottavě. Je zajímavé, že Baker představil svůj plán nejprve ministru zahraničí Velké Británie Douglasu Hurdovi, který přijel na návštěvu 29. ledna, aniž by ho dopředu konzultoval s Bonnem.¹³⁹ Hurd v podstatě 2+4 neodmítl, ale dal jasně najevo, že by Londýn preferoval 4+0. Dále naznačil posun britského postoje ke znovusjednocení. Margaret Thatcherová ho bere jako „nevyhnutelné“, ale dále je v této otázce zdrženlivá. Baker byl poněkud znepokojen pozitivním postojem Britů, stejně jako Francouzů a Genschera, k sovětskému návrhu summitu KBSE.¹⁴⁰

¹³⁶ Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 178.

¹³⁷ Srovnej Teltschik, 329 Tage, s. 104-127

¹³⁸ Gespräch Teltschik mit Walters, 4. 2. 1990, DzD č. 159, S. 2203-2205.

¹³⁹ Blackwill ve své studii chybně uvádí, že 2+4 Baker nejprve konzultoval s Genscherem a poté až s Hurdem, Dumasem a nakonec se Sověty. Spolkový ministr zahraničí se o Bakerově plánu dozvěděl až 2. února. Srovnej Blackwill, *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie...*, s. 215.

¹⁴⁰ Návštěva Douglase Hurda ve Washingtonu v Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 173-4; Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken*, s. 88, 90; Baker, *Die drei Jahre...*, s. 176; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt*, s. 211-212.

Dne 2. února přijel do Washingtonu na další konzultace spolkový ministr zahraničí Genscher. Hlavním tématem vedle 2+4 byl Genscherův projev z 31. ledna 1990, který přednesl na evangelické akademii v Tutzingu. V něm se spolkový ministr zahraničí sice rozhodně vyjádřil pro „znovusjednocení v rámci ES a západní aliance“, ale zároveň odmítl „rozšíření NATO na východ, tedy blíže k hranicím Sovětského svazu“. „Představy, že část Německa, která dnes tvoří NDR, má být zapojena do vojenských struktur NATO, by blokovaly německo-německé sblížení.“¹⁴¹ (tato koncepce bývá také označována jako tzv. „Genscherův plán“ nebo „Tutzingská formulace“) Jeho slova byla jasně cílena do Moskvy. Jak Genscher uvádí ve svých pamětech, prý nezamýšlel neutralizaci východního teritoria, jak mu bylo vytýkáno, nýbrž bylo nutno vymyslet nějaký „zvláštní status“, který by území bývalé NDR poskytl bezpečnostní záruky, a hlavně který by Sověti akceptovali.¹⁴² O tom však dostupné prameny mlčí.

Genscherova vize, stejně jako fakt, že ji dopředu nekonzultoval ani s Kohlem, ani s Američany, vyvolala velmi negativní reakci zejména v NSC. Národně bezpečnostní rada, která nebyla ochotna Sovětům ještě více ustupovat, ji, stejně jako Teltschik, rezolutně odmítla a později se vyslovila pro takzvaný „Wörnerův plán“, kterému se budeme věnovat o pár řádek níže.¹⁴³ Nicméně ministerstvo zahraničí USA na určitý čas Genscherův plán akceptovalo. Ten se pak také odrazil i v Bakerově postoji ke znovusjednocení na jeho pozdější návštěvě v Moskvě. Co se konceptu 2+4 týče, tak s ním Genscher souhlasil, a zároveň zdůraznil, že se „nesmí obrátit v 4+2“. V čem se však Baker s Genscherem rozcházel, byla otázka 2+4 a Sovětského svazu. Genscher chtěl plán udržet v tajnosti až do voleb v NDR, aby Moskvu neznepokojil. Baker jím naopak chtěl

¹⁴¹ Zkrácená verze Genscherova projevu v příloze Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken, s. 246.

¹⁴² Genscher, Erinnerungen..., s. 717-719.

¹⁴³ Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 213-214.

Sověty uklidnit. Svůj plán jim také v následujících dnech prezentoval.¹⁴⁴ Při pohledu na Genscherův velmi mírný a smířlivý postoj k Sovětskému svazu a nedostatečný důraz na roli NATO v otázce znovusjednocení je celkem pochopitelné, že konzervativní členové Bushovy administrativy, především z Národně bezpečnostní rady, sdíleli určité obavy a nedůvěru k jeho osobě a více se orientovali na kancléře Kohla.

Na 7.-10. únor měl Baker naplánovanou návštěvu Moskvy. Již dopředu bylo jasné, že půjde o velmi důležité jednání, ve kterém bude německá otázka hrát hlavní roli. Bylo to také první setkání poté, co Američané vyhlásili a prosadili v NATO „čtyři body“ jako základní principy pro znovusjednocení Německa. Hlavním cílem Bakera bylo, vedle prezentace 2+4, přinutit Sověty, aby souhlasili se sjednoceným Německem v rámci aliance. Po cestě do Sovětského svazu se ministr zahraničí zastavil v Irsku, kde se setkal s Ronaldem Dumasem, kterému rovněž prezentoval svůj plán. Francouzskému ministrovi zahraničí se koncept 2+4 zamlouval, ale stejně jako Hurd by raději preferoval 4+0.¹⁴⁵ Další zastávkou na Bakerově cestě byla Praha, kde se setkal s nově zvoleným prezidentem ČSSR Václavem Havlem¹⁴⁶. V otázce znovusjednocení se Havel sice vyjádřil proti neutrálnímu a demilitarizovanému Německu, ale zároveň si nedokázal představit německé členství v NATO.¹⁴⁷ Tento názor byl charakteristický pro velkou část intelektuálních elit v zemích střední a východní Evropy s komunistickou minulostí, včetně NDR.¹⁴⁸

V Moskvě jednal Baker jak s Ševarnadzem, tak s Gorbačovem, který se v otázce znovusjednocení zdál být „flexibilnější“. Koncept 2+4 Sověti víceméně akceptovali, i když by, slovy Gorbačovova „rozhodně upřednostnili 4+2“. Co se

¹⁴⁴ Genscher ve Washingtonu podrobněji v Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken, s. 79-80; Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 174-5; Baker, Die drei Jahren..., s. 176.

¹⁴⁵ Baker, Die drei Jahren..., s. 176-177.

¹⁴⁶ Václav Havel, nar. 1936, 1989-1992 prezidentem ČSSR a později ČSFR, 1993-2003 prezidentem ČR.

¹⁴⁷ Baker in CSSR, in: SZ, 8. 2.1990.

¹⁴⁸ Srovnej Richter, Zvláštnost pokojné revoluce v NDR..., s. 193.

bezpečnostního aspektu sjednocení týče, tak zde byla situace daleko složitější. Baker se snažil Sověty přesvědčit, že vojenská přítomnost USA v Evropě, a zejména v Německu, je nezbytná pro její bezpečnost a stabilitu. „Nebezpečí nepřichází z USA, nýbrž z neutralizovaného Německa, které by se stalo militantním“, argumentoval Baker. Význam NATO vysvětlil následovně: „Mechanismus, který zaručuje přítomnost USA v Evropě je NATO. Kdyby bylo NATO zlikvidováno, tak již nebude více žádný mechanismus zaručující přítomnost USA v Evropě.“ Dále Baker zdůraznil, že „ani prezident, ani já nemáme v úmyslu získat nějaké výhody z probíhajícího procesu“ a zároveň slíbil, že „NATO nebude rozšířeno dále na východ“.¹⁴⁹ Je nutné zdůraznit, že prezident Bush stejně jako jeho poradce Scowcroft a NSC byli proti takovému slibu, který odrážel podstatu výše zmíněného Genscherova plánu. To však Baker v Moskvě ještě netušil.¹⁵⁰

Ševarnadze reagoval spíše negativně. Na druhou stranu generální tajemník dal Bakerovi za pravdu, že neutrální Německo by mohlo evropskou stabilitu ohrozit, a že by „za této situace mohla přítomnost amerických jednotek hrát roli krotitele (Němců – pozn. T.E.)“.¹⁵¹ Co se německého členství v NATO týče, chtěl Gorbačov více času na rozmyšlenou, ale rozšíření NATO na východ zásadně odmítl. Moskva dále souhlasila s Bushovým návrhem na omezení jednotek ve střední a východní Evropě.¹⁵² Reakce amerického tisku na Bakerovu návštěvu v Kremlu se nesly v duchu jeho výroku na tiskové konferenci z 11. února: „USA a

¹⁴⁹ Citace Bakerova rozhovoru s Gorbačovem v Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 236-252.

¹⁵⁰ Autoři Rice-Zelikow zmiňují, že se Baker již v průběhu své návštěvy odklání od Genscherovy pozice, poté co se mu do ruky dostala kopie Bushova dopisu Kohlovi z 8. 2. 1990. Sám ministr zahraničí ve svých pamětech uvádí, že to co slíbil Sovětům byl argument, který měl Sověty přimět přistoupit na členství Německa v NATO. Srovnej Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 184-185; Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 291, pozn. 193.

¹⁵¹ Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 249.

¹⁵² Bakerova návštěva v Moskvě podrobněji in Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 180-184; Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken*, s. 90-96; *Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene...*, s. 236-247; Baker, *Die drei Jahre...*, s. 180-184.

Sovětský svaz udělaly podstatný pokrok v mnoha aspektech vzájemných vztahů... posouváme se od soupeření k dialogu, a snad i k spolupráci.“¹⁵³ Bakerova návštěva v Moskvě byla důležitým mezníkem v diplomatickém procesu znovusjednocení. Nejen, že Gorbačov souhlasil se znovusjednocením, ale také se rezolutně nepostavil proti možnému setrvání Německa v NATO. To však bylo pouze jeho osobní stanovisko, které, jak později uvidíme, brzy změnil pod vnitropolitickým tlakem, aby zaujal nekompromisnější postoj vůči znovusjednocení.

Podívejme se nyní podrobněji na americký postoj k bezpečnostní stránce znovusjednocení, konkrétně na to, jak si Washington představoval začlenění bývalé NDR do Severoatlantické aliance. Jak jsem již výše zmínil, tak Genscherův koncept převzal pouze Baker, zatímco Bushovi a Národně bezpečnostní radě záleželo, aby jurisdikce NATO platila na celém území sjednoceného Německa. To by v podstatě znamenalo odchod Sovětských vojsk z tohoto území. Bush nakonec převzal koncept generálního tajemníka NATO, gen. Manfreda Wörnera¹⁵⁴, který pro území NDR vymyslel takzvaný „zvláštní status“. Německo bude jako celek členem NATO, přičemž pro východní území bude platit nějaký speciální režim, který však na počátku února 1990 ještě nebyl upřesněn.¹⁵⁵ Návrh, že na něm nebudou smět být rozmístěny jednotky NATO a jaderné zbraně je tedy pozdějšího data. Prezident Bush se osobně setkal s Wörnerem 10. ledna ve Washingtonu, kde se oba shodli na tom, že Německo musí setrvat v NATO, jinak by mohlo dojít k odchodu Američanů z Evropy a následně k její destabilizaci. Zároveň se shodli, že je nutné alianci reformovat. Generál Wörner měl zajímavý postřeh, který se nakonec také potvrdil: „Vy (USA-ponz. T. E.) a Německo se teď musíte domluvit na znovusjednocení v rámci NATO, a to pak prodat Rusům. Ti to budou muset akceptovat.“¹⁵⁶

¹⁵³ Tisková konference ministra zahraničí Bakera z 11. 2. 1990, in: PDQ.

¹⁵⁴ Manfred Wörner, 1934-1994, generální tajemník NATO 1988-1994.

¹⁵⁵ Wörner fordert neues Konzept, in: SZ, 8. 2. 1990.

¹⁵⁶ Setkání Bushe s gen. Wörnerem v Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 195-196; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 222.

Dne 9. února zaslal Bush kancléři Kohlovi dopis, v němž znovu jasně, i když v poněkud „netradičním“ stylu vyjádřil, že USA podporují právo Němců na sebeurčení (např. „nárok na splnění nejhlubších národních aspirací Německého lidu“). Dále zdůraznil, že „nedovolí Moskvě, aby si pomocí mechanismu čtyř mocností stvořila Německo dle svého obrazu.“ V dopise také stojí, že „USA podporují znovusjednocení v rámci aliance se zvláštním statutem pro území NDR“. „Pouze NATO, které má před sebou úkol reformovat se s důrazem na svoji původní politickou roli, a americké jaderné zbraně mohou zaručit evropskou stabilitu“.¹⁵⁷ Na Bushův krok je ale potřeba nahlížet v širších souvislostech. Prezident ho Kohlovi zaslal těsně před jeho návštěvou Sovětského svazu. Chtěl tak znovu zdůraznit podporu a hlavně stanovisko USA – znovusjednocené Německo musí zůstat uvnitř NATO, které měl Kohl v Moskvě respektovat. Jisté obavy před možnou sovětsko-německou dohodou, která by nebyla v souladu s americkými zájmy, ve Washingtonu určitě byly.

O den později také James Baker poslal Kohlovi dopis, v němž kancléře podrobně zpravil o jeho setkání s Gorbačovem, a zároveň mu popsal mechanismus 2+4. Ten je pro vyřešení vnějších aspektů lepší než příliš těžkopádný systém KBSE, která může „posloužit jako rámec“ a „sankcionovat jeho výsledek“. V tomto dopise však Baker znovu zmiňuje Genscherovu formulaci o nerozšíření aliance „ani o píd' na východ“, což popírá tezi autorů Riceové a Zelikowa, že již v Moskvě Baker přistoupil na Bushovu, respektive Wörnerovu koncepci.¹⁵⁸ Srovnáme-li tedy Bushův a Bakerův dopis, zjistíme, že mezi Bílým domem a ministerstvem zahraničí USA panovaly rozdílné názory ve dvou důležitých otázkách. První se týká mechanismu 2+4. Zatímco Baker ho vyzdvihuje, tak v prezidentově dopise o něm není ani zmínka. Národně bezpečnostní rada a prezident ho stále ještě neakceptovali. Druhá nesrovnalost nastala ve výše zmíněné otázce bezpečnostního

¹⁵⁷ Schreiben Bush an Kohl, 9. 2. 1990, DzD č. 170, s. 2286-2290.

¹⁵⁸ Srovnej Schreiben Baker an Kohl, 10. 2. 1990, DzD č. 173, s. 2302-2306; Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 184-185.

statutu pro území NDR ve sjednoceném Německu. Tyto rozpory, které částečně zmátly také hlavního spojence v Bonnu, byly nakonec odstraněny v druhé polovině února v intenzivních jednáních s kancléřem Kohlem, kterým se budeme podrobně věnovat v další kapitole.

Kohlova a Genscherova návštěva Sovětského svazu 10.-11. února byla dalším významným bodem v diplomatickém procesu znovusjednocení a podrobně se jí věnuje většina autorů, kteří se zabývají znovusjednocením Německa.¹⁵⁹ Shrňme si proto jen stručně její závěry a soustředme se více na americkou zahraniční politiku. Gorbačov uznal Němcům právo, aby sami rozhodli o svém osudu, čímž „dal zelenou“ ke znovusjednocení. Generální tajemník souhlasil s mechanismem 2+4, ale postavil se proti německému členství v NATO, které mu Kohl prezentoval velmi opatrně a ještě v duchu Genscherovy koncepce. Dále Gorbačov po Kohlovi požadoval jasné uznání německé hranice s Polskem, které se budeme věnovat v následující kapitole. Důležitou roli hrála také Kohlova nabídka hospodářské pomoci Sovětskému svazu. Kohl si v tomto aspektu získal sovětskou důvěru již v lednu 1990, kdy SRN dopravila do Sovětského svazu dodávku nezbytných potravin, na které se kancléř s Gorbačovem dohodli v červnu předchozího roku. Právě hospodářská pomoc se později stala jedním z hlavních nástrojů, které nakonec pomohly k sovětskému souhlasu s členstvím sjednoceného Německa v alianci.

Reakce na Kohlovu návštěvu v Moskvě se poměrně liší. V západoněmeckém tisku je setkání líčeno jako „historický okamžik“ a velký úspěch pro spolkového kancléře. Naopak mluvčí ministerstva zahraničí SSSR varoval Bonn před „sklony k euforii“. Francouzský denník *Le quotidien de Paris*

¹⁵⁹ Zápisy jednání Gespräch Kohl mit Gorbatschow, Delegationsgespräch Kohl mit Gorbatschow Delegations 10. 2. 1990, DzD č. 174, 175, s. 2307-2358; dále srovnej Plato, *Die Wiedervereinigung Deutschlands...*, s. 252-273; Kohl, *Ich wollte Einheit Deutschlands*, s. 267-282; Teltschik, *329 Tage*, 137-144; Genscher, *Errinnerungen*, s. 722-724; Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 188-191.

vidí v sovětských ústupcích snahu „vytlačit Američany z Evropy“.¹⁶⁰ Nejvíce kritická k moskevským jednáním však byla britská ministerská předsedkyně. Ve svých pamětech uvádí, že Kohl „zase jednal bez konzultace se spojenci“ a dále, že „nabídl Gorbačovovi obrovskou sumu peněz, která se ještě může mnohonásobně zvýšit“. „Šance znovusjednocení zpomalit“ je dle Thatcherové „tatam“. „Tento problém by mi mohl ještě způsobit nepřijemnosti - a to zejména ve vztahu s Američany“, poznamenala si rovněž ve svých pamětech.¹⁶¹ Co se mnohonásobného zvýšení sumy peněz pro Gorbačova týče, tak měla Thatcherová, můžeme-li jejím pamětem věřit, úplnou pravdu. Na druhou stranu se mýlila, když Němcům vyčítala nedostatečnou konzultaci se spojenci. Kohl správně odhadl, že zásadní je podpora Washingtonu, se kterým úzce spolupracoval. Londýn, stejně jako Paříž, hrály v německé otázce druhé housle.

Velmi důležitá byla pozitivní reakce prezidenta Bushe, který veřejně prohlásil, že si je vědom „historického významu těchto událostí“. Bush by také býval mohl vyzdvihovat Bakerovu návštěvu Moskvy týden před kancléřem, která byla velmi důležitá jak pro úspěch moskevských jednání Kohl-Gorbačov, tak pro další vývoj diplomatického procesu znovusjednocení. Prezident USA však záměrně přenechal „slávu“ spolkovému kancléři. V telefonním rozhovoru z 13. ledna dal Kohlovi jasně najevo, že je s výsledky jednání spokojen. Zároveň vyzdvihl společné setkání v Camp Davidu, které bylo naplánované na konec února, kde bude třeba ještě více „zkoordinovat společnou pozici“. Závěrem Bush opětovně zdůraznil: „Od členství v NATO se však nesmíme odchýlit“.¹⁶²

Ve dnech 11.-14. února se v hlavním městě Kanady, v Ottavě, konala konference ministrů zahraničí Severoatlantické aliance a Varšavského paktu, která měla projednávat otázky odzbrojení a KBSE. Důležitým bodem jednání byl volný pohyb ve společném leteckém prostoru, odkud konference získala pojmenování

¹⁶⁰ Reakce na moskevská jednání in: SZ, 12. a 13. 2. 1990.

¹⁶¹ Thatcher, *The Downing Street Years*, s. 1105.

¹⁶² Telefongespräch Kohl mit Bush, 13. 2. 1990, DzD č. 180, S. 2398-2403.

„Open Skies“. Nakonec se však hlavním výsledkem summitu stalo přijetí mechanismu 2+4. Vraťme se však na začátek, kdy se 11. února sešli ministři zemí NATO, aby koordinovali svůj postup při jednáních. Evropští spojenci dali USA jasně najevo, že souhlasí s uspořádáním summitu KBSE ještě v roce 1990. Tento návrh schválilo také ES. Francouzský ministr zahraničí Roland Dumas však požadoval, aby se pařížský summit KBSE konal i v případě, že nebudou uzavřena vídeňská jednání o omezení konvenčních zbraní a také, aby se jednalo o Německu. Baker, který trval na uzavření jednání CFE, s Genscherem, který odmítal KBSE jako fórum pro jednání o německé otázce, se však rezolutně postavili proti francouzskému návrhu.¹⁶³ Dumasův postoj ke KBSE dokresluje celkový vztah francouzské administrativy k novému uspořádání Evropy. Na rozdíl od USA Francie akcentovala KBSE a bránila se posílení role NATO.

Z hlavních jednání v Ottavě je pro nás důležité právě přijetí mechanismu 2+4. James Baker vsadil na soukromé rozhovory mezi čtyřma očima. Problémy byly s Francouzi a Sověty, kteří neustále trvali na formulaci 4+2. Bakerovi se však podařilo přesvědčit Ševarnadzeho, který údajně neměl jasné instrukce od Gorbačova.¹⁶⁴ Další problémy způsobily neshody ohledně 2+4 v Bushově administrativě. Z dostupných pramenů a pamětí je jasné, že Baker svůj plán prosazoval, i když věděl, že nemá jasnou podporu prezidenta a NSC. Ti se naopak domnívali, že Baker pouze sonduje u spojenců, zda by s 2+4 souhlasili. Scowcroft ve svých pamětech bere vinu na svá bedra: „Málo jsme tuto otázku v Národně bezpečnostní radě projednávali... asi je to moje vina, neboť jsem to (2+4) neprosadil na denní pořádek.“ Bushův poradce dále uvádí: „Nemohl jsem se zbavit pocitu, že Genscher hraje jinou hru než Kohl, a Baker ho v tom neúmyslně podporuje.“¹⁶⁵

¹⁶³ Setkání ministrů zahraničí států Severoatlantické aliance v Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 191-192.

¹⁶⁴ Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 280-282.

¹⁶⁵ Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 222-223.

USA si byly vědomy nejistého vztahu mezi koaličními partnery - Kohlem a Genscherem. Právě to mělo za následek, že v průběhu ottavských jednání musel Kohl volat Bushovi a týž den ještě Bush zpět Kohlovi.¹⁶⁶ Baker přemluvil Genschera, aby zavolal Kohlovi a ten dal prezidentovi najevo svůj postoj k 2+4. Bush si však stále nebyl jist, (podíváme-li se na zápis hovoru, tak to bylo zcela oprávněné), a volal proto znovu do Bonnu aby se ujistil, že spolkový kancléř souhlasí s tím, že čtyři vítězné mocnosti a dva německé státy budou jednat o vnějších aspektech znovusjednocení. Kohl souhlasil, přičemž se oba státníci dohodli na dalších konzultacích v Camp Davidu.¹⁶⁷ Bakerovi se tedy podařilo prosadit 2+4 na mezinárodním poli, ale jak hned uvidíme, uvnitř Bushovy administrativy byly proti jeho plánu stále vážné výhrady. Ty samozřejmě nesměly být veřejnosti známy. Prezident Bush proto zhodnotil závěry konference velmi pozitivně slovy: „Ottava nás přiblížila o další krok k uskutečnění starého cíle německé jednoty.“¹⁶⁸

Dále je také nutno zmínit negativní reakce na 2+4 ze strany „opominutých spojenců“, zejména Itálie a Nizozemí. Těm vadil především fakt, že s nimi nikdo 2+4 nekonzultoval.¹⁶⁹ Bakerův department si byl vědom zklamání a obav ostatních spojenců, kteří se neměli podílet na jednáních 2+4. Proto se krátce po ukončení ottavského summitu mluvčí ministerstva zahraničí USA Margaret Tutwilerová snažila spojence uklidnit výrokem: „Baker a ministři zahraničí Spolkové republiky, Velké Británie, Francie a Sovětského svazu vynaloží velké úsilí na setkání a bilaterální rozhovory se svými spojenci.“¹⁷⁰ Citát z deníku Frankfurter Allgemeine

¹⁶⁶ Telefongespräch Kohl mit Bush, 13. 2. 1990, DzD č. 180, s. 2398-2403.

¹⁶⁷ Neshody mezi Bakerem a Bushem a pozadí telefonátů mezi spolkovým kancléřem a prezidentem podrobněji v Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 191-4; Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch mit scharfen Ecken*, s.101-2; *Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene...*, s. 250-252.

¹⁶⁸ Cit in SZ, 16. 2. 1990.

¹⁶⁹ Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, 193-4; Baker, *Die drei Jahre...*, s. 187-197.

¹⁷⁰ Tisková konference ministerstva zahraničí USA, 21. 2. 1990, in: PDQ.

Zeitung výstižně zhodnotil závěry konference z německého pohledu: „Již nikdy u dětského stolečku.“ (Nicht mehr am Katzentisch)¹⁷¹

2.5. Návštěva Spolkového kancléře v Camp Davidu 24.-25. února

Bezprostředně po přijetí 2+4 na ottavské konferenci vypukla uvnitř Bushovy administrativy intenzivní diskuze o bližší podobě těchto jednání, která měla začít po prvních svobodných volbách v NDR z 18. března. Diskuze odrážela výše zmíněné výhrady Národně bezpečnostní rady a evropského odboru na ministerstvu zahraničí proti Bakerovu plánu a také proti jeho prosazení, které s nimi ministr zahraničí dostatečně nekonzultoval. Jednání, která proběhla mezi 14. a 21. únorem jsou podrobně rozebrána v studii Riceové a Zelikowa, kteří měli jako jediní přístup k americkým dokumentům z této doby. Bush přijal za svou koncepci 2+4, kterou pro něj vypracovali Blackwill, Zelikow, Rice z NSC a Seitz s Dobbinsem z MZ. Ta předpokládala následující body:

- Jednání 2+4 musí začít pomalu, kdežto samotné sjednocování rychle;
- 2+4 bude jednat jen o co nejomezenějších tématech;
- mandát 2+4 se omezí pouze na zrušení práv a zodpovědností čtyř vítězných mocností.

Bakerův poradce Zoellick si představoval 2+4 spíše jako „konzultační fórum než rozhodovací jednání“. Viděl v něm příležitost ujistit menší spojence, že s nimi bude konzultováno.¹⁷²

Ze zmíněných závěrů je patrná snaha Američanů vyřešit zásadní problémy na bilaterální úrovni mimo 2+4. Tedy tak, aby měly co největší možnosti rozhodování a vlivu. USA se nejvíce obávaly situace, kdy by Sověti požadovali

¹⁷¹ Cit in: SZ, 14. 2. 1990.

¹⁷² Srovnej Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 209-210, citováno z dokumentů NSC a MZ – pozn. 25-30; s. 430-431.

rozhodovat o bezpečnostních aspektech sjednocení v rámci 2+4. Jak později uvidíme, tak přesně to, vedle dalších důležitých otázek, Moskva požadovala. 2+4 mělo zároveň vzbudit dojem u Francouzů a Britů, že jsou „ve hře“. To samé platilo pro SSSR, kterému navíc mělo učinit ztrátu NDR „stravitelnější“.

Bushově administrativě tak vznikl nový problém. Nejen že musela přesvědčit Moskvu, aby souhlasila se znovusjednocením Německem v NATO, ale také ji získat pro svoji vizi 2+4. Přitom právě tento mechanismus Sovětům umožňoval vyvinout větší vliv na proces znovusjednocení, čehož si byl Kreml vědom. Prvním krokem přirozeně bylo získání Bonnu, Londýnu a Paříže pro svůj koncept 2+4.

Význam Kohlovy návštěvy v Camp Davidu 24.-25. února byl zdůrazňován již několik týdnů předtím, než spolkový kancléř do USA dorazil.¹⁷³ Ještě před Kohlovým příjezdem zavolal Bush Margaret Thatcherové a neúspěšně se pokusil spojit také s Francois Mitterrandem. Americký prezident si byl vědom toho, že musí vzbudit důvěru u hlavních západních spojenců, aby je pak mohl přesvědčit o americkém řešení. Britové i Francouzi, kteří nebyli ochotni uznat, že jejich velmocenské postavení na rozdíl od Německa slábne, totiž pohlíželi na blízké vztahy mezi Bonnem a Washingtonem s určitými obavami a podezřením.

Britská ministerská předsedkyně sice již znovusjednocení akceptovala, ale měla silné výhrady vůči Kohlovu postupu v otázce německo-polských hranic. V zájmu „rovnováhy sil“ si představovala setrvání sovětských vojsk na německém území. To však prezident Bush, který již počítal s úplným odchodem Sovětů z NDR, rezolutně odmítl. Thatcherová měla také rozdílné představy o 2+4. Požadovala okamžitou schůzku šesti států, tedy dříve než se v NDR budou konat svobodné volby, které určí legitimní zástupce východního Německa. Londýn podobně jako Paříž však nakonec v otázce 2+4 ustoupil americkému návrhu. Z otázky separátního jednání

¹⁷³ Srovnej rozhovory Kohla a Bushe z 3. 12. 1989 a 13. 2. 1990 a vzájemnou korespondenci z období mezi nimi.

USA, Francie a Británie, která v konverzaci také zazněla, nakonec sešlo. George Bush se správně obával negativní reakce Němců, která by mohla mít za následek i sovětsko-německé sblížení. Bush ve svých pamětech popisuje telefonní rozhovor jako „nepříjemný pro obě strany“, a sama Thatcherová prohlásila: „To bylo naposledy, kdy jsem se spolehla na telefon pro vysvětlení tak důležité věci.“¹⁷⁴

Návštěva spolkového kancléře Kohla s jeho chotí Hannelore v Camp Davidu měla pro znovusjednocení Německa zásadní význam. Hlavními tématy jednání byly:

- Členství sjednoceného Německa v NATO;
- 2+4;
- otázka německo-polských hranic.¹⁷⁵

Jak jsem již opakovaně zmínil, hlavním zájmem USA ve znovusjednocení Německa bylo jeho setrvání v Severoatlantické alianci. Washington v prosinci 1989 stanovil „čtyři principy“, které lze jasně chápat jako podmínky, za kterých budou Američané znovusjednocení podporovat. Jak Kohl, tak Genscher mnohokrát zdůraznili, že setrvání Německa v NATO je také jejich cíl. I přesto však v přípravných materiálech od národně bezpečnostního poradce Brenta Scowcrofta a vedoucího evropského a sovětského odboru NSC Roberta Blackwilla pro prezidenta Bushe jasně stálo: „Nyní nadešel čas upevnit historickou dohodu - Kohlův slib nezměnit podobu a podstatu bezpečnostních závazků SRN k NATO za slib USA, že 2+4 nebude zasahovat do sjednocení Německa.“¹⁷⁶ Bush tedy znovu požadoval potvrzení a slib, že Německo setrvá v alianci. Kohl samozřejmě souhlasil, ale částečně se také zlobil, že jeho důvěra v alianci byla zpochybněna. Trefně

¹⁷⁴ Srovnej Memcon for telephone conversation with Prime Minister Thatcher, 22.2.1990, cit. in: Rice-Zelikow, *Germany united...*, s. 207-208; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 228-232; Teltschik, *329 Tage*, s. 161.

¹⁷⁵ Zápisy jednání v DzD dokumenty č. 192-194, s. 2499-2552. Odtud také cituji v následujících odstavcích.

¹⁷⁶ Rice-Zelikow, *Germany united...*, s. 211, cit. z dokumentu Meeting With German Chancellor Helmut Kohl.

poznámenal, že „potřebu setrvání SRN v NATO vyjádřil ve sto předchozích projevech“.¹⁷⁷

Důležitým aspektem německého členství v NATO byla otázka statutu území bývalé NDR. Právě v té se Kohl a Genscher s Bushem poněkud rozcházel. Kancléř doposud zastával názor, který byl založen na Genscherově plánu, a který předpokládal, že se NATO nerozšíří na východ. Podobné stanovisko ale doposud zastával také ministr zahraničí USA Baker. Ještě 21. února na tiskové konferenci prohlásila mluvčí MZ Margaret Tutwiller: „Spojené státy souhlasí s pozicí spolkového ministra zahraničí, že ozbrojené jednotky NATO nesmí být rozmístěny na východě sjednoceného Německa“.¹⁷⁸ Tato pozice však odrážela spíše stanovisko spolkového ministra obrany Stoltenberga, který byl s Genscherem v této otázce ve sporu. Genscher byl totiž ještě neústupnější, a odmítal jakékoliv rozmístění západoněmeckých vojáků na bývalém území NDR. Stavěl se i proti rozšíření jurisdikce NATO na východ.¹⁷⁹ Tato pozice však byla pro Američany, a zejména pro NSC a Bushe neakceptovatelná. Bush se již dříve přiklonil k řešení gen. Wörnera, které počítalo s rozšířením závazků NATO na celé německé území a se zvláštním statutem pro bývalou NDR. Kohl sice nadhodil možnost německého členství v NATO na způsob Francie, tedy bez integrace do vojenských struktur. To však Bush také odmítl.

V Camp Davidu americký prezident získal Kohla pro svůj přístup. Bush také přímo spojil setrvání Němců v NATO se setrváním amerických jednotek v Evropě a v Německu. James Baker zároveň zdůraznil, že „ted' je potřeba vyslat jasný signál z obou stran ve smyslu plnohodnotného členství sjednoceného Německa v NATO“. Bush vyjádřil své obavy, že Sověti se budou pokoušet

¹⁷⁷ Hutchings, *American diplomacy...*, s.122.

¹⁷⁸ Tisková konference MZ z 21. 2.1990, in: PDQ.

¹⁷⁹ Konflikt Stoltenberga s Genscherem in Konflikt mit Stoltenberg in der Sicherheitspolitik, in: SZ, 17. 2. 1990.

„odloutit Američanům spojence“. V tom měl pravdu. Moskva však nebyla příliš úspěšná.

Další otázka vzájemných rozhovorů zněla jak vlastně Sověty přesvědčit, aby přistoupili na koncept, který počítal s Německem plně integrovaném v západní alianci. Kohl byl s prezidentem zajedno v důležitosti vrcholného summitu Bush-Gorbačov, který byl naplánován na červen 1990. Hlavní problém – členství sjednoceného Německa v NATO – by měl být vyřešen právě mezi nimi a ne v jednáních 2+4. Spolkový kancléř viděl ve vrcholném jednání lepší podmínky pro Gorbačova, aby si při takovém ústupku „zachoval svoji tvář“. Na druhou stranu USA preferovaly bilaterální jednání s Moskvou především z obav před výše zmíněnými riziky, která pro ně 2+4 a KBSE skýtala. Kohl dále tvrdil, že na tomto setkání Gorbačov Bushovi ustoupí. Baker mu dal za pravdu, a zároveň zdůraznil, že SSSR musí znát přesné podmínky německého členství, bezpečnostní záruky a odpověď na otázku, co se stane s jeho jednotkami v NDR. Právě tyto vyjmenované body se brzy staly hlavní náplní americké „deutschlandpolitik“. Dalším klíčem k sovětskému souhlasu byla otázka financí. Bush i Kohl si uvědomovali, že Sověti budou za svůj ústupek požadovat nějakou „cenu“. Prezident USA trefně poznamenal, že spolkový kancléř má přece „spoustu peněz“ („You’ve got deep pockets“). Této problematice a vztahu USA k hospodářské pomoci Sovětskému svazu se budeme ještě později věnovat.

V otázce 2+4 podobně jako s členstvím v NATO Helmut Kohl přistoupil na americké řešení – jednání začnou až po svobodných volbách v NDR a nejdůležitější vnější aspekty znovusjednocení budou rozhodnuty mimo fórum 2+4. Bonn si byl vědom možného nebezpečí opozice ze strany SSSR, Francie a Británie nebo případně jejich společného kroku, a tudíž mu americký koncept vyhovoval. Oba státníci se také dohodli na intenzivních poradách na úrovni 1+3 před setkáním šesti států za účelem koordinace západního stanoviska. Samozřejmě dle amerického schématu.

V otázce německo-polských hranic jednání v Camp Davidu nepřinesla žádnou zásadní změnu. Tomuto sporu se věnuje následující kapitola, kde vedle obecné roviny problému také podrobněji zanalyzujeme americké stanovisko.

Celkové hodnocení summitu z americké i z německé strany je velmi pozitivní. Vzájemné vztahy obou států jsou líčeny jako „skvělé“. Jak v pamětech, tak v tisku je zdůrazňována společná pozice spolkového kancléře a amerického prezidenta. Sami účastníci si navenek pochvalovali jak jednání probíhají hladce a shodli se na tom, že „USA a Německo budou hrát klíčovou roli v budoucnosti Evropy“. I když Bushovi velmi záleželo na tom, aby vztah USA se spojenci a zejména se Spolkovou republikou, byl za každých podmínek líčen jako bezproblémový, v otázce německo-polských hranic se tak nestalo.¹⁸⁰ Spolkový kancléř v ní totiž, na rozdíl od ostatních důležitých bodů, neustoupil americkému stanovisku. Bush pak dokonce vyjádřil zklamání nad Kohlovým přístupem. Podívejme se nyní podrobněji na vývoj této problematiky a na vztah Bushovy administrativy ke Kohlově politice.

2.6. Otázka německo-polských hranic

Obavy, že by se znovusjednocené Německo mohlo pokusit o revizi poválečných hranic, a tudíž porušit závěry KBSE, které garantují stávající hranice v Evropě, se vyskytly brzy po pádu Berlínské zdi a postupně sílily. Je nutné zdůraznit, že Spolková republika Německo dala mnohokrát jasně najevo, že s možným znovusjednocením v žádném případě nepočítá se změnou společné hranice

¹⁸⁰ Pro průběh summitu a jeho hodnocení srovnej Teltschik, 329 Tage, s. 158-161; Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 225-240; Kohl, Ich wollte Einheit Deutschlands, s. 303-311; Elbe-Kiessler, Ein runder Tisch..., s. 81-82; Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 252-255; Joint News Conference Following Discussions With Chancellor Helmut Kohl of the Federal Republic of Germany, 25. 2. 1990, in: PPop; německé a zahraniční reakce podrobně in SZ, 26. 2. 1990.

s Polskem. Neměnnost této hranice byla jasně stanovena již v moskevské a varšavské smlouvě ze 70. let. V roce 1989 Kohl i Genscher stávající hranici opakovaně označili za neporušitelnou. To samé ujištění, i když ne explicitně, bylo obsaženo v Kohlových deseti bodech. V soukromých jednáních oba politici mnohokrát ujistili jak západní, tak východní státníky o respektování zásad KBSE a linie Odra-Nisa ze strany Bonnu. Na domácí scéně si Kohl počínal opatrněji a raději zdůrazňoval principy KBSE, než aby explicitně zmiňoval německo-polské hranice. Spolkový kancléř potřeboval zachovat podporu pravicověji založených voličů v SRN ke svému znovuzvolení,¹⁸¹ což zároveň omlouval tím, že nechce „znovu otevírat ještě nezahojené rány po odsunu německých obyvatel z východních území po druhé světové válce“.¹⁸² Kvůli „nejasnému postoji“ vyvíjeli na Kohla tlak také opoziční SPD, Zelení a později i koaliční partner FDP. Spolkový kancléř odmítal uznat hranici de iure jménem „celého sjednoceného Německa“ a odkazoval na výše zmíněné smlouvy a projevy. Jasně dal najevo, že ihned po sjednocení může Bonn k takové smlouvě přistoupit.

Varování před ohrožením německo-polských hranic a požadavek její garance „sjednoceným Německem“ ještě před faktickým znovusjednocením se stal jedním z hlavních argumentů odpůrců německé jednoty a důležitým vnějším aspektem diplomatického procesu znovusjednocení. V Polsku, kde jsou zmíněné obavy nejpochopitelnější, se také vztah k Německu dostal do vnitropolitického boje, což také částečně vysvětluje až nesoudný tlak gen. Mazowieckého na bonnskou vládu.¹⁸³ Vedle Polska brojili nejvíce proti Kohlově politice hlavní odpůrci znovusjednocení – Sovětský svaz, Francie a Velká Británie. Domnívám se tvrdit, že ani jeden z těchto tří států vážně neuvažoval o tom, že by se Spolková republika mohla pokusit o revizi poválečných hranic. Strach z ohrožení

¹⁸¹ Spolkové volby měly proběhnout na konci roku 1990.

¹⁸² Kohl, Ich wollte Deutschlands Einheit, s. 244-246.

¹⁸³ Vezmeme-li zároveň v potaz hospodářskou pomoc SRN Polsku, tak se polské chování zdá být až neseřízným.

poválečného stavu hranic byl spíše zinstrumentalizován a zneužit s účelem přibrzdit, když už ne zastavit, znovusjednocení Německa.¹⁸⁴

Tlak na Kohla, který neustále odmítal ustoupit, postupně rostl. Spolkový kancléř stejně musel změnit stanovisko a 28. února 1990 uznal, že parlamenty obou německých států ještě před sjednocením vydají prohlášení k hranicím s Polskem. Spolkový sněm SRN to bez větších problémů schválil o čtyři dny později. Tímto krokem se Bonnu podařilo uklidnit kritiku Moskvy, Londýnu, Paříže a také Washingtonu v otázce německo-polských hranic. Ze zpětného pohledu Kohl mohl ustoupit o mnoho dříve, například již v prosinci 1989, čímž by zmíněným státům „sebral“ jeden z argumentů proti své politice znovusjednocení a zároveň by tím více uklidnil obavy okolních států a světové veřejnosti. Brent Scowcroft měl tedy částečně pravdu, když v rozhovoru s poradcem francouzského prezidenta Jacquem Attalim údajně prohlásil: „Kohl je politik, ne státník... jde mu jen o hlasy v prosincových volbách.“¹⁸⁵

Postoj USA k hraniční otázce se podstatně lišil od evropských mocností. Americká administrativa sice postrádala výslovné ujištění o neporušitelnosti německo-polských hranic již v Kohlových „deseti bodech“, ale na rozdíl od SSSR, Francie a Velké Británie netlačila na spolkového kancléře, aby ji okamžitě uznala „jménem celého Německa“. Baker a později také Bush jasně zmínili ve čtyřbodovém plánu pro znovusjednocení, že podporují vyřešení hraniční otázky „na principech Helsinské konference“. Bush sice důvěřoval kancléřovým ujištěním, že Němci opravdu neusilují o revizi hranice Odra-Nisa, ale nevyvíjel na něj tlak také kvůli tomu, aby získal Kohla pro americké řešení německé otázky. Tedy, aby Kohl podpořil plnohodnotné členství znovusjednoceného Německa v NATO. Robert Blackwill z Národně bezpečnostní rady ve své pozdější studii také zdůrazňuje, že se Bushova administrativa chtěla „vyhnout sporu s Kohlem a také jeho oslabení před

¹⁸⁴ Srovnej in: SZ, 14. 12. 1989.

¹⁸⁵ Attali, Verbatim, s. 441.

volbami, jejichž prohra by znamenala oslabení americko-německé spolupráce“.¹⁸⁶

Změna Bushova postoje ke Kohlově odmítavému stanovisku k uznání německo-polských hranic přišla v průběhu února 1990. Jak uvnitř americké administrativy (MZ a část NSC), tak zvenčí rostl totiž tlak na prezidenta, aby se postavil za jasné uznání stávajících hranic. Demokratická část kongresu a senátu USA to požadovala již od prosince 1989 a Bílý dům za jeho postoj v této věci kritizovala.¹⁸⁷ Určitou roli sehrála také poměrně početná polská menšina v USA, která měla stejný požadavek. Na Kohlův postup si Bushovi opakovaně stěžovali také britská ministerská předsedkyně a francouzský prezident.¹⁸⁸

George Bush se tedy rozhodl pokusit se v Camp Davidu přimět Kohla, aby ustoupil a uznal hranici Odra-Nisa. Společná jednání však žádný výsledek nepřinesla. Dle Kohla americký prezident „reagoval s pochopením“, ale zdůraznil, že „v USA Kohlův postoj nikdo nechápe“, a proto „je potřeba zaujmout jasné stanovisko“. Dále zmínil obavy před možnými komplikacemi ze strany amerického kongresu. V rozhovoru pro Frankfurter Rundschau z roku 1999, již ex-kancléř uvádí, že Američanům dokonce pohrozil i vlastní demisí. Na druhou stranu Bush se Scowcroftem ve svých memoárech vyjadřují zklamání nad tím, že Kohl nezměnil své stanovisko. Helmut Kohl údajně hraniční otázku zlehčoval a „stručně řečeno“ prý USA navrhl, „aby hrály roli zprostředkovatele“. Tyto dva soudy se však v porovnání s dostupnými zápisy jednání z Camp Davidu zdají být interpretací, která má více vyzdvihnout význam USA. Kohl v žádném případě hraniční otázku nezlehčoval, ale je pravda, že se vyjádřil pro americko-německou spolupráci při

¹⁸⁶ Blackwill, *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie...*, s. 217.

¹⁸⁷ Srovnej Knappe Jens, *Amerikanische Deutschlandpolitik...*, s. 70-72; Pruitt, *Die amerikanische Deutschlandpolitik...*, s. 154.

¹⁸⁸ Srovnej telefonní rozhovory Bush-Thatcherová a Bush-Mitterrand z února 1990. Např. in Rice-Zelikow, *Germany united...*, s. 217; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt*, s. 28-30.

jejím vyřešení.¹⁸⁹ Kohlův výrok „hraniční otázka bude vyřešena celoněmeckou vládou a celoněmeckým parlamentem, který vzejde ze svobodných celoněmeckých voleb“, který Bush pouze doplnil americkým stanoviskem, že „USA respektují neporušitelnost stávajících hranic v Evropě podle závěrečného aktu KBSE“, přičemž výrok, že „USA formálně uznaly stávající německo-polské hranice“, ještě více zvýšil tlak jak proti samotnému kancléři, tak proti Bushovi.¹⁹⁰

Částečné uvolnění přineslo Kohlovo výše zmíněné prohlášení z 28. února o deklaraci obou německých parlamentů k německo-polským hranicím a její schválení Bundestagem o pár dní později, které prezident Bush samozřejmě uvítal. Bonn i Washington jsou, jeho slovy, v této otázce „znovu zajedno“.¹⁹¹ V Camp Davidu také zazněla Kohlova obava před snahou Varšavy účastnit se jednání 2+4. Americký prezident Kohla ujistil, že je zásadně proti vzniku 2+5, ale zároveň se oba shodli, že je potřeba aby na jednáních o německo-polských hranicích byli Poláci přítomni. Účast na jednáních „šestky“ týkajících se hraniční otázky a navíc konání schůzky 2+4 ve Varšavě také slíbil Mitterrand polské delegaci, která byla 8.-9. března na oficiální návštěvě v Paříži, aniž by to dopředu konzultoval se západními spojenci. Francouzský prezident dále požadoval podpis německo-polské smlouvy ještě před znovusjednocením. Bushova administrativa zásadně nesouhlasila s konáním 2+4 v polském hlavním městě a pro německo-polskou smlouvu již měla vlastní koncept.

Zásadního významu pro další vývoj problému německo-polských hranic byla Bushova diplomacie v březnu 1990. Americký prezident v telefonních

¹⁸⁹ Srovnej zápisy jednání in DzD dokumenty č. 192-194, s. 2499-2552; Kohl, Chtěl jsem sjednocení Německa, s. 213-214; Frankfurter Rundschau 23. 8.1999; Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 233-234; Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 252-253.

¹⁹⁰ Joint News Conference Following Discussions With Chancellor Helmut Kohl of the Federal Republic of Germany, 25. 2. 1990, in: PPop; Německé a zahraniční reakce podrobně in SZ, 26. 2. 1990. Kritika Bushe ze strany demokratických senátorů v Goschko-Devroy, Congressional Leaders Criticize Kohl's Stance on Polish Border, in: WP, 28. 2. 1990, s. 24.

¹⁹¹ SZ, 1. 3. 1990.

rozhovorech se spolkovým kancléřem z 15. a 20. března domluvil společný postup pro jednání s Varšavou.¹⁹² Kohl měl Polákům nabídnout společné vypracování německo-polské smlouvy, která by byla schválena německými parlamenty před znovusjednocením a podepsána polským sejmem a celoněmeckým parlamentem po znovusjednocení. Tímto postupem měla být dosažena právní legitimita uznání hranic Odra-Nisa. Polská delegace se má účastnit pouze jednání 2+4 o hraniční otázce. Hlavní role Washingtonu byla ujistit Poláky o tom, že Bonn nemá špatné úmysly, a že nebude rozhodováno nad jejich hlavami, a zároveň je přesvědčit o správnosti „amerického řešení“. Toho Bush dosáhl na návštěvě Mazowieckého ve Washingtonu 21.-22. března. Americký prezident dal polskému předsedovi vlády také jasně najevo, že počítá s odchodem Sovětských vojsk z NDR i z Polska. Jako stabilizační faktor měly působit americké jednotky v Evropě přičemž znovusjednocené Německo muselo setrvat v NATO.¹⁹³ Odezvy setkání Bushe s Mazowieckim v americkém tisku byly pozitivní. Washington Post z 23. března citoval prezidenta USA: „Nedůvěra‘ mezi Němci a Poláky začíná tát... tyto dva státy teď rozhodnou mezi sebou jak budou jejich vzájemné hranice formalizovány.“¹⁹⁴

Americký koncept řešení hraniční otázky se nakonec prosadil a již 3. května se sešly delegace SRN, NDR a Polska, aby společně vypracovaly text budoucí německo-polské smlouvy. Ta byla schválena parlamenty východního Německa a Spolkové republiky 21. června. Poláci se účastnili jednání 2+4 v Paříži 17.

¹⁹² Telefongespräch Kohl mit Bush, 15. a 20. 3. 1990, DzD č. 221 a 224, s. 2783-2789, 2808-2816.

¹⁹³ Mazowiecky ve Washingtonu a americký přístup k otázce německo-polských hranic in Rice-Zelikow, Germany united..., s. 217-222, cit dle dokumentů Bushovy administrativy; Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 246-248; Teltschik, 329 Tage, s. 171-182. O „kvalitě“ Scowcroftových pamětí (Bush-Scowcroft, Eine neue Welt...) vypovídá fakt, že při konečném hodnocení úsilí prezidenta Bushe v březnu 1990, autor uvádí citaci, která je téměř shodná s hodnocením autorů Rice-Zelikow. Scowcroft se však vůbec nenamáhá uvést zdroj citace nebo alespoň použít uvozovky.

¹⁹⁴ Sullivan, Bush sees Warsaw-Bonn mistrust dissolving, in: WP, 23. 3. 1990; pozitivní ohlas také v Sullivan, Poland must have voice in decisions, Bush says, in: WP, 21. 3. 1990.

července, které víceméně jen posvětilo výsledky německo-polského jednání. Vzájemná smlouva byla slavnostně podepsána zástupci celoněmecké vlády a polskou vládou 14. listopadu 1990.¹⁹⁵ Pro Bushovu administrativu byl však problém hraniční otázky vyřešen již na jaře 1990. Otěže jednání s Varšavou plně převzal Bonn a Spojené státy se mohly soustředit na svůj hlavní cíl – získat souhlas Sovětského svazu se sjednoceným Německem uvnitř NATO.

2.7. Situace na konci zimy a první jednání 2+4 na úřednické úrovni v Bonnu 15. března

Vraťme se nyní zpět na konec února 1990. Jak jsem již výše zmínil, v Camp Davidu získal prezident Bush od spolkového kancléře jasný souhlas, že sjednocené Německo setrvá jako plnohodnotný člen v NATO a podpoří americký návrh pro agendu jednání 2+4. Americký prezident informoval o závěrech Kohlovy návštěvy jak Margaret Thatcherovou s Francois Mitterrandem, tak rovněž Michaila Gorbačova.¹⁹⁶ Americký ministr zahraničí James Baker zaslal detailní výsledky jednání spolkovému ministru zahraničí Genscherovi, aby již nedošlo k další neshodě, zejména v otázce německého členství v NATO.¹⁹⁷ Londýn a Paříž sice ocenili německý závazek k setrvání v alianci, ale jak jsem již popsal v předchozí kapitole, byli velmi rozezlení Kohlovým postojem k otázce německo-polských hranic. Gorbačov prý na německé členství v NATO reagoval „jaksi negativně, i když ne kategoricky“.

¹⁹⁵ Podrobně např. in Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 362-371.

¹⁹⁶ Srovnej Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 217 cit. ze zápisů rozhovorů; Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 241; rozhovor s Gorbačovem shrnut v Mitteilung Scowcroft an Teltschik, 28. 2. 1990, DzD č. 199, s. 2614-2616.

¹⁹⁷ Baker, Die drei Jahre..., s. 202.

Postoj Sovětského svazu k znovusjednocení Německa, a to především k alianční otázce, po moskevských jednáních v první polovině února značně přitvrdil. Gorbačov se dostal pod tlak konzervativní části sovětského vedení, který povolil až po XXVIII. sjezdu KSSS na počátku července téhož roku. Moskva se v těchto měsících musela zabývat především rozkladem svého impéria, který odstartovalo prohlášení nezávislosti Nejvyšší radou litevské republiky 11. března 1990. Situaci v Litvě se také zabývala Bushova administrativa, která nikdy neuznala anexe pobaltských států Sovětským svazem ve dvacátých letech 20. století. Vliv vnitropolitické situace v SSSR na postoj k německé otázce a litevská otázka přímo nesouvisí s naším tématem a proto odkazují na odborné studie, které se jim podrobně věnují.¹⁹⁸

Na jaře 1990 stála americká administrativa v německé otázce před dvěma hlavními úkoly. Nejprve bylo nutné prosadit svůj návrh omezené agendy jednání 2+4 mezi spojenci a proti Moskvě, což bylo základním předpokladem pro hlavní cíl - přimět Sověty, aby souhlasili se sjednoceným Německem v NATO. Vezmeme-li v potaz, že právě v tento okamžik Sovětský svaz svůj postoj ke znovusjednocení značně přitvrdil, a dále také rozdílné názory na nové bezpečnostní uspořádání Evropy ze strany francouzského prezidenta, rozhodně nešlo o jednoduché cíle. Podívejme se nejprve na přístup Bushovy administrativy k mechanismu 2+4 a jeho uvedení do chodu.

Uvnitř Bílého domu stále panovaly obavy před jednáními 2+4. Zejména Národně bezpečnostní rada se obávala, že ministerstvo zahraničí nebude schopno prosadit omezení jejich agendy. Americké chápání tohoto mechanismu se totiž zásadně lišilo od sovětského a částečně od francouzského a britského pojetí.

¹⁹⁸ Postoj SSSR ke znovusjednocení podrobně popsán ve zprávách Kohlova poradce Teltschika, DzD dok. č. 191, 211, 228, litevská otázka v č. 235, 270, 292; Oldenburg, Die Erneuerung..., s. 19-31; Garthoff, The Grand Transition..., s. 418-425. Litevská otázka (a postoje SSSR, USA i Evropy) in Rice-Zelikow, Germany Unified..., s. 257-260, 270-272; Durman, Útěk od praporů..., s. 448-450; Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 269-270.

Moskva měla v úmyslu projednávat a rozhodovat o co nejvíce vnějších aspektech znovusjednocení a často jednání spojovala i s vnitřními aspekty. Mimo jiné požadovala mírovou smlouvu s Německem a co nejbližší setkání zástupců „šestky“. Washington si 2+4 představoval zcela jinak. Následující schéma, které připravila NSC, a které se pak Američané snažili prosadit, názorně ilustruje jejich přístup k 2+4:

- práva čtyř mocností a osud Berlína: rozhodnout má 2+4
- hraniční otázka: rozhodnout má 2+4 se suverénním hlasem Německa
- závazky NATO k bývalé NDR: suverénní rozhodnutí Německa, žádná diskuze v 2+4
- německé jednotky v NDR: suverénní rozhodnutí Německa, může být diskutováno v 2+4;
- sovětské jednotky v NDR: suverénní rozhodnutí Německa a předmět bilaterální sovětsko-německé smlouvy, může být diskutováno v 2+4
- jaderné zbraně v Německu: má být rozhodnuto Německým státem nebo v jednáních o omezení zbrojení, žádná diskuze v 2+4
- německé členství v NATO: suverénní rozhodnutí Německa, žádná diskuze v 2+4
- zákaz jaderných, biologických a chemických zbraní: suverénní rozhodnutí Německa, může být diskutováno v 2+4
- velikost německé armády: německé rozhodnutí nebo v jednáních o omezení zbrojení, žádná diskuze v 2+4¹⁹⁹

Národně bezpečnostní rada také zdůrazňovala důležitost „podpořit Gorbačova pomoci 2+4, které má zmírnit strach Sovětů z Německa“.²⁰⁰ Tento mechanismus

¹⁹⁹Zelikow through Blackwill to Scowcroft and Gates, *The Two Plus Four Agenda*, 12. 3. 1990 cit. in Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 226-227.

²⁰⁰ Zelikow, *Germany Unified...*, s. 226, cit. z *Discussions with State on Plans for Two Plus Four Meeting on March 14, 9. 3. 1990*. Tento význam 2+4 zmiňují také Blackwill, *Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie...*, s. 22; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 222-223; Baker, *Politics of Diplomacy...*, s. 250; Ševrnadze, *The Future Belongs to Freedom*, s.136-137 cit v Hutchings, *American Diplomacy...*, s. 386 pozn. 73.

měl tedy také uklidnit Sověty a dodat jim pocit, že nejsou izolováni. USA na rozdíl od Moskvy viděly v 2+4 spíše jen diskusní fórum s velmi omezenými rozhodovacími pravomocemi. Důležitá rozhodnutí měla padnout mimo něj. Nejdůležitějším bodem pro Američany bylo samozřejmě členství sjednoceného Německa v NATO. Prezident Bush po setkání s kancléřem Kohlem v Camp Davidu dal jasně najevo, že o plnohodnotném členství Německa v alianci nehodlá smlouvat. Proto také diplomatické úsilí USA, které mělo Kreml přimět akceptovat německé členství v NATO, bylo vedeno na bilaterální úrovni a skrze Severoatlantickou alianci, ve které měl Washington rozhodující hlas.

Dne 14. března se v hlavním městě SRN konalo první setkání 2+4 na „úrovni úředníků“²⁰¹, kterému předcházely konzultace spojenců tzv. jednání „1+3“ z 28. února a 13. března. Konzultace 1+3 odkryly určité rozdíly mezi americko-západoněmeckým postojem k 2+4 a postojem Francie a Velké Británie. Ty prosazovaly rychlejší jednání 2+4 s širšími kompetencemi, zatímco Spojené státy a Spolková republika trvaly na zpomalení jednání 2+4 (aby tak vnitřní sjednocení předběhlo vnější proces) a co nejvíce omezené agendě. Britové neustále požadovali mírovou smlouvu s Německem (na jednání 2+4 však v této věci Sověty nepodpořili) a Francouzi dávali najevo, že jim také podstatně záleží na vztahu s Moskvou. I tak se západní spojenci dohodli na obecných bodech, kterými by se 2+4 mělo zabývat:

- otázka hranic
- politicko-vojenské otázky
- problémy ohledně Berlína
- práva a zodpovědnosti čtyř vítězných mocností a jejich zrušení²⁰²

²⁰¹ Jednalo se o první/státní tajemníky ministrů zahraničí. 2+4 na ministerské úrovni se konalo až 5. května, tedy po svobodných volbách v NDR jak to požadovaly Washington a Bonn.

²⁰² Weidenfeld, Außenpolitik..., s. 292-296; Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 226-228.

Hlavní jednání všech šesti delegací pod vedením Roberta Zoellicka (USA), Dietera Kastrupa²⁰³ (SRN), Johna Westona²⁰⁴ (GB), Bertranda Dufourcqa²⁰⁵ (Fr), Anatolije Adamishina²⁰⁶ (SSSR) a Ernsta Krabatsche²⁰⁷ (NDR), které se zabývalo především obsahem a procedurálními otázkami budoucích setkání, však k žádnému výraznému výsledku nedošlo. Účastníci se sice shodli na nutnosti participace Poláků na jednáních o německo-polských hranicích, ale nedokázali se dohodnout na přesnějších podmínkách. Sověti, za francouzské podpory, požadovali i konání 2+4 v Polsku, což bylo pro Němce a Američany nepřijatelné. Rozdílné postoje na agendu příštích setkání se také nepodařilo sladit. Nakonec byly sice přijaty výše zmíněné body jako témata pro jednání na vyšší úrovni, ale kvůli názorovým rozdílům nebyl jejich bližší obsah specifikován. Americké a západoněmecké delegaci se však podařilo prosadit, že příští setkání, již na ministerské úrovni, bude až po prvních svobodných volbách v NDR. Datum schůzky byl stanoven na 5. květen.²⁰⁸

Po bonnském „předkole“ 2+4 v půli března zůstaly americké diplomacii prozatím stejné cíle - sladit postoj západních spojenců pro 2+4 a přesvědčit Sověty o nutnosti setrvání sjednoceného Německa v NATO. Tato témata také tvořila hlavní náplň setkání prezidenta Bushe s britskou ministerskou předsedkyní a později s francouzským prezidentem v dubnu téhož roku. Než se jim budeme podrobně věnovat, podívejme se krátce na situaci v NDR, kde se 18. března konaly první svobodné volby.

²⁰³ Dieter Kastrup, nar. 1937, 1988-1991 1. tajemník ministerstva zahraničí SRN.

²⁰⁴ Philip John Weston, nar. 1938, 1. tajemník ministerstva zahraničí Velké Británie.

²⁰⁵ Bertrand Dufourcq, nar. 1933, 1988-1991 1. tajemník ministerstva zahraničí Francie.

²⁰⁶ Anatolij L. Adamishin, nar. 1934, 1986-1990 1. tajemník ministerstva zahraničí SSSR.

²⁰⁷ Ernst Krabatch, nar. 1940, 1976-1990 1. tajemník ministerstva zahraničí NDR.

²⁰⁸ Erste Gesprächsrunde Zwei plus Vier auf Beamtenebene, 14. 3. 1990, DzD č. 220, s. 2776-2782. 2+4 v Bonnu dále např. in Hutchings, American diplomacy..., s. 117; Kiessler-Elbe, Der Weg..., s. 118-119.

2.8. První svobodné volby a sestavení vlády v NDR

I přesto, že většina politických pozorovatelů předpovídala vítězství ve volbách do Volkskammer 18. března sociální demokracii (SPD), zvítězila s 48 % tzv. „Aliance pro Německo“, kterou tvořili východní křesťanští demokraté (CDU) a menší strany Německá sociální unie (Deutsche Soziale Union) a Demokratický zlom (Demokratischer Aufbruch). SPD získala jen 22 % a Strana demokratického socialismu (PDS - nástupkyně SED) pouhých 16%.²⁰⁹ Východní Němci dali jasně najevo, že si přejí rychlé sjednocení se západním sousedem podle článku 23 základního zákona, jak prosazoval Helmut Kohl.²¹⁰ Úspěch východní CDU byl především úspěchem právě spolkového kancléře. Světové reakce byly vesměs pozitivní s výjimkou Moskvy, která prohlásila: „Výsledek voleb je rozhodnutím voličů a musí se respektovat. Přesto SSSR nemůže přijmout sjednocení podle čl. 23 a členství sjednoceného Německa v NATO. Aliance by měla nejlépe zmizet paralelně s vznikem bloky-přesahujících evropských bezpečnostních struktur.“²¹¹

Američané chápali úspěch Aliance pro Německo v širší perspektivě také jako úspěch politiky USA. Washington se totiž obával, že v případě vítězství SPD ve východoněmeckých volbách by mohlo být ohroženo členství sjednoceného Německa v alianci. Tyto obavy nebyly neopodstatněné. Jak v NDR, tak v SRN byla podstatná část Němců pro německou neutralitu a německá levice vystupovala proti

²⁰⁹ Kompletní výsledky voleb in Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 304-305.

²¹⁰ Sjednocení SRN a NDR šlo v rámci západoněmeckého Základního zákona (obdoba ústavy) provést buď jako připojení území (čl. 23) nebo jako vytvoření nové právní entity (čl. 146), které by ale znamenalo novou ústavu, obnovení všech smluv a právních závazků. V druhé variantě, kterou prosazovaly opoziční SPD a Zelení, viděly Spojené státy možné ohrožení německého členství v NATO. Na druhou stranu Sověti se správně obávali, že sjednotí-li se Německo podle čl. 23, budou v otázce NATO postaveni před fait accompli. Hutchings, American diplomacy and the end of the Cold War, s.117.

²¹¹ DDR-Stimmen aus dem Ausland, in: SZ, 19. 3. 1990; tamtéž další světové reakce.

členství sjednoceného Německa v NATO.²¹² Úspěch křesťanských demokratů ve východoněmeckých volbách byl jasným potvrzením Kohlovy a Bushovy politiky znovusjednocení a další rána pro Sovětský svaz.

Předseda východní CDU Lothar de Maizière²¹³ musel přizvat do vlády jak liberály (BFD – Bund Freier Demokraten) tak také SPD (jejíž předseda Markus Meckel²¹⁴ se stal ministrem zahraničí), aby získal dvě třetiny hlasů ve východoněmeckém parlamentu, které byly potřeba pro ústavní změny. Vládní prohlášení velké koalice z 12. dubna tedy odráželo názory všech tří politických stran, což se také promítlo do formulací zahraničněpolitických témat, zejména do vztahu k Severoatlantické alianci. V prohlášení např. stálo: „...sjednocené Německo bude členem NATO, jehož vojenské funkce budou změněny, na přechodnou dobu, dokud se nevytvoří celoevropský bezpečnostní systém. ...německé jednotky na našem území nebudou podřízeny ani NATO ani Bundeswehru.“²¹⁵ Lothar de Maizière tato stanoviska (zejména nutnost změny strategie NATO) také prezentoval na návštěvě v Moskvě na konci dubna Gorbačovovi, který však stále odmítal jakékoliv členství Německa v NATO, sjednocení podle čl. 23 a řešení hraniční otázky.²¹⁶ Nová vláda NDR dále zdůrazňovala větší roli pro KBSE v měnící se Evropě.

Právě postoj Východního Berlína k bezpečnostně-politické otázce byl z amerického pohledu nejvíce problematický. Washington si jasně uvědomoval, že

²¹² Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 304 uvádí, že v půlce února 1990 se 58% Západních Němců vyslovilo pro neutralitu sjednoceného Německa. Podobně na s. 276. Podrobnější charakteristika politických nálad v NDR v Richter, *Zvláštnost pokojné revoluce v NDR...*, s. 193. Hutchings, *American diplomacy and the end of the Cold War*, s.118 zmiňuje projev Egona Bahra (SPD) na únorové Konferenci o bezpečnosti v Mnichově; Albrecht, *Die Abwicklung der DDR...*, s. 54-55 uvádí, že pro vstup do NATO bylo v létě 1990 pouze 10% východních Němců. 73% se domnívalo, že by oby bloky měly být zrušeny.

²¹³ Lothar de Maizière, nar. 1940, říjen 1989 - listopad 1990 předseda CDU v NDR, duben – říjen 1990 předseda vlády NDR, srpen – říjen 1990 úřadující ministr zahraničí NDR.

²¹⁴ Markus Meckel, nar. 1952, duben – srpen 1990 ministrem zahraničí NDR.

²¹⁵ Kaiser, *Deutschlands Vereinigung...*, s. 203-204.

²¹⁶Podrobně Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 315-327.

se NATO bude muset do určité míry změnit (zdůraznil to již například Baker ve svém projevu 12. prosince 1989 a změna aliance byla diskutována uvnitř Bushovy administrativy již delší dobu). Znepokojující však byla zmínka o přechodném členství v NATO, požadavek stáhnutí jaderných zbraní z německé půdy a také absence jasného odmítnutí neutralizace a demilitarizace. I když později de Maizière neutralizaci odmítl slovy: „Nechceme být žádné ochranné pásmo (buffer zone).“²¹⁷ Bush si byl vědom rizika, že východoněmecká delegace by mohla zkomplikovat jednání 2+4, a tak dal de Maizièremu na vzájemné schůzce ve Washingtonu 11. června jasně najevo, že USA nechtějí, aby NDR hrála v 2+4 konstruktivní roli.²¹⁸ Téhož názoru byla i Kohlova administrativa.²¹⁹ Jak později uvidíme, tak všechny důležité otázky byly nakonec vyřešeny mimo jednání 2+4, ve kterých ještě delegace NDR hrála druhé housle. David Rennick ve Washington Post z 30. dubna trefně poznamenal: „V zásadě vzato, hlavní hlas v budoucnosti německé bezpečnosti bude mít západoněmecký kancléř Helmutu Kohlovi a ne de Maizière.“²²⁰

2.9. Konzultace se západními spojenci v dubnu 1990

Po volbách a následujícím sestavení nové vlády v NDR se Kohlova administrativa ještě více soustředila na vnitřní aspekty sjednocení a na jednání s Varšavou ohledně vzájemné smlouvy, která měla potvrdit stávající hranice na linii Odra-Nisa. Dle dohody v Camp Davidu se měl Washington věnovat především otázce jak přimět

²¹⁷ Rennick, East Berlin, Soviets Split On NATO; Premier de Maizière Defends Membership For United Germany, in: WP, 30. 4. 1990.

²¹⁸ První a poslední návštěva ministerského předsedy NDR v USA podrobněji v Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 289; Schöllgen, Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland..., s.186.

²¹⁹ Podrobnější analýzy vládního prohlášení a postoje NDR ze spolkového kancléřství v DzD dok. č. 245, 246, 249, s. 2963-2980, 2988-2994.

²²⁰ Rennick, East Berlin, Soviets Split On NATO; Premier de Maizière Defends Membership For United Germany, in: WP, 30. 4. 1990.

Sověty, aby souhlasili s členstvím sjednoceného Německa v NATO. Právě to byl také hlavní zájem USA v otázce znovusjednocení. Udržet Němce v alianci a posílit její vliv v Evropě. Američané si byli zároveň vědomi důležitosti reformy NATO, která by zmírnila bezpečnostní obavy Sovětů a také států Varšavské smlouvy. Jak pro budoucnost vztahu USA-SSSR, tak pro německou otázku se očekával další pokrok od Gorbačovovy návštěvy Spojených států, která byla naplánována na přelom května a června.

V dubnu 1990 však vztahy obou supervelmocí značně ochladly kvůli litevské krizi.²²¹ Ta se také stala hlavním tématem Ševarnadzeho návštěvy ve Washingtonu 4.-6. dubna. V otázce znovusjednocení nedošlo k žádnému posunu. Sověti se sice již distancovali od neutralizace Německa, ale stále odmítali německé členství v NATO. Situace v Litvě se uklidnila až v průběhu května, kdy Nejvyšší rada litevské republiky, na naléhání Francie a Německa, odložila nezávislost na rok 1992. Bush se v souvislosti s jeho postojem k litevské otázce dostal pod silný vnitropolitický tlak. V USA rostly hlasy pro tvrdší přístup k Sovětskému svazu a americký senát odsouhlasil v poměru 73:24, že neposkytne žádné obchodní výhody SSSR, dokud nebude vyřešena otázka Litvy a zrušeno proti ní namířené embargo.²²² Pro vývoj znovusjednocení Německa bylo květnové uvolnění litevské krize velmi důležité, zejména kvůli výše zmíněnému vrcholnému summitu Bush-Gorbačov.

V dubnu 1990 měl prezident Bush na programu setkání s hlavními západními spojenci, která byla velmi podstatná pro koordinaci společného postupu v 2+4 a pro otázku německého členství v alianci, jakož i její budoucnost. Na jednáních zazněla také jiná témata (zejména litevská otázka), my se však soustředíme na výše zmíněné aspekty.

Nejprve se Bush sešel se spolkovým ministrem zahraničí Hans-Dietrichem Genscherem, který přijel 4. dubna do Washingtonu na dvoudenní pracovní

²²¹ Odkaz na relevantní literaturu k litevské krizi viz předchozí text.

²²² Srovnej Baker, *The Politics of Diplomacy...*, s. 214; Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 257; Beschloss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, s. 267-269.

návštěvu. Hlavními body jednání byly sladění amerického a západoněmeckého postoje v 2+4 a další konzultace ohledně NATO a KBSE. V otázce německého členství v NATO a chápání role aliance v nově transformované Evropě byl důležitým výsledkem jednání Genscherův posun k americké pozici. Zatímco ještě ve svém projevu z 23. března Genscher mluvil o „překonání obou aliancí novými evropskými strukturami kolektivní bezpečnosti“ a jejich „následujícím zániku“,²²³ tak ve Washingtonu ocenil význam NATO jak v minulosti, tak pro budoucnost. Genscher přistoupil na americkou pozici v otázce bezpečnostního statutu pro území NDR, na něž se měla plně vztahovat jurisdikce Severoatlantické aliance.

Brent Scowcroft ve svých pamětech zmiňuje Genscherův ústupek, avšak dodává, že jeho „ministerská byrokracie byla ještě dlouhou dobu názoru, že by východní Německo mohlo zůstat mimo NATO“.²²⁴ Scowcroftova slova potvrzuje postoj Dietera Kastrupa, vedoucího západoněmecké delegace na společné konzultaci 1+3 10. dubna v Londýně, který „stále odmítal uznat platnost bezpečnostních závazků NATO na celém území sjednoceného Německa“.²²⁵ Spolkový ministr zahraničí si byl vědom, jak obtížné bude pro Sověty akceptovat sjednocené Německo v alianci, a proto trval na změně její dosavadní role.²²⁶

Genscher také ve Washingtonu prezentoval svůj plán na posílení a institucionalizaci KBSE. Plán obsahoval zejména prohloubení agendy a spolupráce, případně vytvoření institucí v otázkách ochrany lidských práv, práva na svobodné volby, předcházení konfliktů, práva a uznání menšin, ekonomické spolupráce a dalších.²²⁷ Nejednalo se tedy o žádnou novou bezpečnostní strukturu, která by měla

²²³ Genscher, Genscher Reden, s. 258-268.

²²⁴ Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 251.

²²⁵ Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 257 pozn. 83.

²²⁶ Genscherova návštěva ve Washingtonu in ADG 34265 A/7; Genscher, Erinnerungen, s. 755-757; Der Außenminister konferiert mit Bush und Baker, in: SZ, 5.4.1990; Washington - Genscher Besuch – Pressekonferenz -Gesamtdeutsche NATO-Mitgliedschaft möglich - Genscher: Moskau hat sich noch nicht festgelegt, in: SZ, 6. 4. 1990.

²²⁷ Marhsall, We cannot build Europe without allies, Genscher says (Foreign minister lists steps to strengthen CSCE), USIA (United States Information Agency), in: PDQ.

nahradit NATO, a které se Američani obávali. Na druhou stranu je pravda, že o takovém řešení přemýšleli jak v Moskvě, tak v Paříži. Srovnáme-li Genscherův návrh s projevem amerického prezidenta na Oklahoma State University z 4. května 1990, zjistíme, že Bush zmínil v otázce posílení KBSE téměř stejné body jako spolkový ministr zahraničí.²²⁸ Ve zmíněném Bushově projevu problematice KBSE samozřejmě předcházelo zdůraznění budoucí role USA a NATO v Evropě. I to ilustruje postoj Spojených států ke KBSE. Zmíněné aspekty pro ně nebyly zásadního významu a zároveň se podpora pro posílení KBSE dala záměrně využít jako ústupek Evropanům (včetně Sovětů).

O týden později, 13. dubna, se prezident Bush setkal s britskou ministerskou předsedkyní Margaret Thatcherovou na Bermudách. Co se amerického postoje k 2+4 a budoucí role NATO týče, neměla Thatcherová žádné připomínky.²²⁹ V otázce KBSE se oba shodli, že by se z něj mohlo stát „fórum pro širší politickou debatu“.²³⁰ Se znovusjednocením Německa se britská premiérka již smířila, ale nehodlala ustoupit v otázce modernizace jaderných zbraní, tedy i raket krátkého doletu, které v Bonnu zásadně odmítali.²³¹ Právě od odmítnutí modernizace SNF si Bush sliboval sovětský souhlas s německým členstvím v alianci. Thatcherová Němcům vyčítala, že ztratili „apetit na obranu“, a že se jejich politika stává „levicovější než ta naše“. O jejich „ztrátu“ se prý však neobávala.²³² Členství sjednoceného Německa v NATO bylo pro Londýn velmi důležité. Britové stále sdíleli velké obavy před Němci a jejich možnou agresí, a proto vnímali americké jednotky na Evropském kontinentu jako nenahraditelné bezpečnostní záruky jak před Sovětským svazem, tak před Německem.

²²⁸ Remarks at the Oklahoma State University Commencement Ceremony in Stillwater, 4.5.1990, in: PPop.

²²⁹ Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 236 pozn. 91.

²³⁰ Otázka KBSE a další závěry jednání v News Conference of the President and Prime Minister Margaret Thatcher of the United Kingdom in Hamilton, Bermuda, 13. 4. 1990, in: PPop.

²³¹ Thatcher, *Downing Street No. 10*, s. 1121.

²³² Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 252-253.

Na 19. duben měl Bush naplánovanou schůzku s francouzským prezidentem Francois Mitterrandem v Key Largo na Floridě, které v USA předcházela diskuze ohledně rozdílného postoje Francouzů k budoucí roli Severoatlantické aliance.²³³ Americký prezident s předstihem zaslal do Paříže dopis, který shrnoval závěry setkání s Margaret Thatcherovou a společný postoj k otázce 2+4 a NATO.²³⁴ Mitterrand souhlasil s americkou vizí 2+4 a nutností setrvání sjednoceného Německa v NATO. V otázce rolí Severoatlantické aliance, ES a KBSE v Evropě se však oba prezidenti stále rozcházeli. Zatímco Bush neustále akcentoval význam NATO, Mitterrand požadoval větší roli Evropanů při jejich obraně a hlubší spolupráci aliance se strukturami ES a KBSE.²³⁵

Ředitel evropského odboru Národně bezpečnostní rady Robert Hutchings správně popisuje rozporný přístup Francouzů: „Na jedné straně si přáli setrvání amerických jednotek v Německu a zakotvení sjednoceného Německa v příhodných multilaterálních organizacích, a na straně druhé se zdráhali akceptovat obnovení role NATO, které bylo nutné pro splnění výše zmíněných cílů.“ Hutchings k americké pozici dále uvádí: „Dali jsme jim jasně najevo, že americké jednotky nezůstanou v Evropě v případě, že více sjednocené ES vyloučí Spojené státy a NATO z rozhodování o evropské bezpečnosti.“²³⁶

Na společné tiskové konferenci americký prezident prohlásil, že postoje USA a Francie k budoucnosti aliance jsou si „velmi blízké“.²³⁷ Ke stejnému závěru Bush dochází také v pamětech. Naopak jeho bezpečnostního poradce Scowcrofta summit v Key Largo utvrdil v tom, že Spojené státy a Francie mají „dosti rozdílné

²³³ Srovnej Bush Interview With Foreign Journalists, 16.4.1990, in: PPOp; White House Report, 18. 4. 1990, in: PDQ.

²³⁴ Message from president Bush to president Mitterrand, 17.4.1990, cit. z Rice-Zelikow, Germany Unified..., s. 237 pozn. 95.

²³⁵ ADG 34449.

²³⁶ Hutchings, American diplomacy and the end of the Cold War, s.122-3.

²³⁷ News Conference of President Bush and President Francois Mitterrand of France in Key Largo, Florida, 19.4.1990, in: PPOp.

názory na budoucnost Evropy a naší roli v ní“.²³⁸ Brent Scowcroft je jistě blíž k pravdě. Paříž si ale na druhou stranu uvědomovala, že proti Spojeným státům, Velké Británii a Německu svoji koncepci neprosadí. Názorně to ilustruje pozdější francouzská reakce na iniciativu ČSSR, NDR a Polska k vytvoření nových bezpečnostních struktur v Evropě. Francie s návrhem souhlasila, ale prakticky pro něj neudělala nic.²³⁹ Setkání George Bushe a Francois Mitterranda na Floridě tedy mělo jednoznačně demonstrovat jednotu západních spojenců, i přes skryté rozpory v podstatných otázkách. Při pohledu na reakce v tisku svůj úkol splnilo.²⁴⁰

Diplomacie USA na konci dubna 1990 dosáhla důležitého cíle – sjednotit západní spojence v otázce 2+4 a německého členství v NATO na americkém stanovisku - který byl základním předpokladem pro úspěšné přesvědčení Sovětů k souhlasu s německým členstvím v alianci. Nesmíme však zapomenout zmínit další aspekty, které měly, vedle diplomatického úsilí Bushovy administrativy, vliv na rozhodnutí Spolkové republiky, Francie a Velké Británie přistoupit na americké návrhy. Jak jsem již opakovaně zmínil, tak Kohl i Genscher si zcela jistě uvědomovali, že pro znovusjednocení Německa je podpora Spojených států nezbytná. Členství v NATO byla primární podmínka americké podpory. Co se podoby 2+4 týče, tak americká koncepce, která prosazovala co nejmenší kompetence a zásadně odmítala jednání o důležitých aspektech znovusjednocení, naprosto vyhovovala zájmům SRN.

Velká Británie a Francie, které se po pádu Berlínské zdi stavěly proti myšlence znovusjednocení, byly nyní pod vlivem událostí nuceny změnit kurs. Zejména vítězství Aliance pro Německo ve východoněmeckých volbách ukázalo nevyhnutelnost německé jednoty. Důležitými aspekty také byly změna Kohlova postoje v otázce německo-polských hranic a z pohledu Francie také jeho ústupek a souhlas s hlubší integrací ES. Severoatlantická aliance a americké jednotky

²³⁸ Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 256-257.

²³⁹ Albrecht, *Die Abwicklung der DDR*, s. 33-34.

²⁴⁰ Srovnej Bush trifft Mitterrand in Florida, in: SZ, 18., 20. a 21. 4. 1990.

v Evropě měly zajistit bezpečnost před Sovětským svazem a také posíleným Německem. Právě tento fakt si jak Paříž, tak Londýn uvědomovaly, a proto podpořily členství sjednoceného Německa v NATO. I když původně chtěly hrát v 2+4 větší roli, musely nakonec ustoupit americkému konceptu, který sliboval největší záruky pro udržení Němců v alianci.

2.10. Další postup americké diplomacie a jednání 2+4 v Bonnu 5. května

První setkání dvou německých států a čtyř vítězných mocností na úrovni ministrů zahraničí se konalo v Bonnu 5. května. Hlavnímu jednání předcházely v krátkém časovém úseku schůzka 2+4 na nižší úrovni, intenzivní konzultace západních spojenců (1+3, setkání ministrů zahraničí NATO) a rozhovory Baker-Kohl, Kohl-Ševarnadze, Baker-Ševarnadze a Meckel-Genscher. Důležitým byl také projev prezidenta Bushe na Oklahoma State University z 4. května, který byl adresován především evropským spojencům a státům východního bloku. Zmíněným jednáním se nebudeme věnovat zcela dopodrobna, ale spíše se zaměříme na jejich vývoj a závěry z pohledu USA.

Dne 30. dubna se setkaly delegace 2+4 na úrovni tajemníků ministerstev zahraničí, čemuž předcházela porada 1+3 s cílem doladit společný postoj.²⁴¹ Pracovní jednání „šestky“ však k žádným konkrétním výsledkům nedospělo. Sovětská delegace ztlačila svůj postoj a požadovala začlenit do agendy 2+4 otázky týkající se „mírové smlouvy nebo adekvátního uzavíracího dokumentu“, „synchronizace německého sjednocovacího procesu s celoevropským procesem“ a „mezinárodní závazky obou německých států“. Naopak západoněmecká delegace a její američtí, britští a francouzští kolegové se bránili jakémukoliv rozšíření agendy

²⁴¹ Weidenfeld, Aussenpolitik..., s. 341-342.

2+4. Jediná věc, na které se obě strany v ten den shodly, byl obsah nadcházejícího jednání ministrů zahraničí 2+4.²⁴²

Jak jsem již výše zmínil, postoj Sovětů k německé otázce od druhé poloviny února značně přitvrdil. Gorbačov a Ševarnadze se dostali pod silný vnitropolitický tlak ze strany konzervativců v ÚV KSSS a armády. Proto zaujali nekompromisní stanovisko v otázce německého členství v alianci a přišli s novými požadavky ve vnějších otázkách znovusjednocení. Mechanismus 2+4 jim poskytl příležitost, jak celý proces zbrzdít a potenciální možnost prosadit svá stanoviska.

Američané i Západní Němci si byli vědomi, že musí nalézt prostředky, jak přimět Moskvu, aby ustoupila. V průběhu dubna došli jak ve Washingtonu, tak v Bonnu k podobným závěrům. Sovětům je třeba nabídnout takzvaný „stimulující balíček“ (incentives-package, solution-package nebo Paket-Lösung), který bude obsahovat komplex menších ústupků. Na jeho vzniku se podílelo především ministerstvo zahraničí na americké straně a Úřad spolkového kancléře na straně německé. Balíček obsahoval především bezpečnostní aspekty (změny ve strategii NATO, institucionalizace KBSE, další jednání o odzbrojení a bezpečnostní záruky sjednoceného Německa) a dále nabídku sovětsko-německé dohody a hospodářské pomoci.²⁴³

Setkání Bakera s kancléřem Kohlem z 4. května potvrdilo nepsanou dohodu, která byla ujednána již v Camp Davidu o dva měsíce dříve.²⁴⁴ Spojené státy se zaměří na otázku NATO a Spolková republika bude se Sovětským svazem jednat o vzájemných vztazích s důrazem na hospodářský aspekt. Tento fakt také dokládají jednání Kohl-Ševarnadze a Baker-Ševarnadze z téhož dne. V rozhovoru spolkového kancléře se sovětským ministrem zahraničí byla hlavním tématem právě otázka

²⁴² Podrobné resumé jednání 2+4 in Zweite Gesprächsrunde Zwei plus Vier auf Beamtenebene, 30. 4. 1990, DzD č. 264, s. 3147-3153.

²⁴³ Srovnej Teltschik, 329 Tage, s. 198; Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 247 pozn. 126.

²⁴⁴ Gespräch Kohl mit Baker, 4. 5. 1990, DzD č. 266, s. 3161-3176.

německo-sovětských vztahů. K problému německého členství v NATO konstatovali, že mají obě strany rozdílná stanoviska, o kterých se ještě bude muset jednat. Kohl také navrhl intenzivnější bilaterální jednání, se kterými Ševarnadze sice souhlasil, ale zatím „šestku, tento nutný mechanismus“ nechtěl obejít.²⁴⁵ Sovětský ministr zahraničí také nadhodil otázku finančního úvěru, na kterou spolkový kancléř reagoval pozitivně, ale nic konkrétního zatím neslabil.²⁴⁶

Opusťme na chvíli Bonn a podívejme se na „stimulující balíček“ z amerického pohledu. Prezident Bush i jeho ministr zahraničí James Baker již od svého nástupu do úřadu mnohokrát vyjádřili, že v kontextu překonání studené války se role NATO musí změnit ve více politickou.²⁴⁷ Na jaře 1990 však bylo jasné, že chtějí-li Spojené státy udržet sjednocené Německo v alianci, musí podniknout konkrétní kroky, které by zmírnily bezpečnostní obavy Sovětů a ulehčily jim daný požadavek akceptovat. Mimořádné setkání ministrů zahraničí NATO v Bruselu 3. května schválilo americký návrh na reformy aliance,²⁴⁸ na jehož přípravě se podílely Bílý dům, ministerstvo zahraničí a ministerstvo obrany, a který Bush dopředu konzultoval s hlavními spojenci. O den později Bush prezentoval svůj návrh širší veřejnosti v projevu na Oklahoma State University, který dále obsahoval ujištění evropským spojencům, že „Spojené státy chtějí být součástí budoucí Evropy“, a že by měly „zůstat evropskou mocností v širším smyslu: politicky, vojensky i hospodářsky“.²⁴⁹

Jak jsem již výše zmínil, tak americký koncept reformy NATO byl adresován zejména Moskvě a ostatním zemím východního bloku. Ten obsahoval především nutnou změnu celkové strategie aliance s důrazem na její politickou roli,

²⁴⁵ Srovnej Gespräch mit Schewardnadse, 4. 5. 1990, DzD č. 267, s. 3177-3193; Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 273-276.

²⁴⁶ Teltschik, 329 Tage, s. 221.

²⁴⁷ Srovnej např. Bushův projev na summitu NATO 4. prosince nebo Bakerův projev z 12. prosince v Berlínském tiskovém klubu.

²⁴⁸ Teltschik, 329 Tage, s. 214-215.

²⁴⁹ Remarks at the Oklahoma State University Commencement Ceremony in Stillwater, 4. 5. 1990, in: PPOp.

další omezení konvenčních zbraní v rámci vídeňských jednání (CFE), odvolání modernizace jaderných raket středního doletu (SNF) v Evropě a jejich odstranění po dohodě se Sovětským svazem a samozřejmě ujištění, že sjednocené Německo uvnitř aliance nebude znamenat žádné ohrožení ani pro SSSR, ani pro jeho východní sousedy. Dále Američané prosadili svolání vrcholného summitu NATO již na počátek léta oproti plánovanému podzimu. V prvních dvou červencových týdnech měl totiž proběhnout XXVIII. sjezd KSSS a USA chtěly pozitivním signálem podpořit Gorbačova proti konzervativcům, jejichž vítězství by vážně ohrozilo německé členství v NATO a rychlost procesu, o které Američanům v první řadě šlo. Posledním důležitým bodem amerického návrhu bylo posílení a institucionalizace KBSE, který byl ve Washingtonu chápán jako ústupek nejen východu, ale také evropským spojencům.

Ministři zahraničí Severoatlantické aliance se v Bruselu dále shodli na tom, že Moskvě mělo být dále nabídnuto, že se sjednocené Německo vzdá jaderných, chemických a biologických zbraní a podstatně omezí své jednotky. Zároveň měly být vůči SSSR zmírněny hospodářské restrikce, umožněno členství v mezinárodních institucích jako například Mezinárodní měnový fond, a „v neposlední řadě také nabídnuty peníze“.²⁵⁰ Když Genscher závěry setkání komentoval slovy „na znovusjednocení musí každý vydělat, tedy rovněž Sovětský svaz“,²⁵¹ zapomněl však dodat, že ten, kdo to téměř všechno zaplatí, bude právě Spolková republika Německo. Jak později uvidíme, tak zejména USA, které již dříve Němcům naznačovaly, že za sjednocení budou muset platit, se v otázce hospodářské pomoci SSSR zdráhaly angažovat.

Následující den, v pátek 4. května, se James Baker sešel v Bonnu se sovětským ministrem zahraničí. Tomuto setkání předcházely výše zmíněné rozhovory Baker-Kohl a Kohl-Ševarnadze. Hlavním tématem vedle situace v Litvě

²⁵⁰ Sondersitzung der NATO-Außenminister, in: SZ, 4. 5. 1990.

²⁵¹ Tamtéž.

a odzbrojení byla především otázka německého členství v NATO. Baker sovětskému protějšku prezentoval americký postoj k otázce 2+4, německého členství v NATO a detaily výše zmíněného stimulačního balíčku. Ševarnadze sice chválil Bushovo rozhodnutí zrušit plánovanou modernizaci raket krátkého doletu, ale stále odmítal akceptovat Německo v alianci a zúžení pravomocí pro jednání 2+4. Ve zprávě pro amerického prezidenta ohledně sovětského postoje Baker poznamenal: „Je to pro ně 'kvadratura kruhu'. Zápolí s tím. Podezírám Gorbačova, že v této situaci, a téměř jistě ne před sjezdem strany (červenec 1990), na sebe nechce brát zodpovědnost za tak citlivou otázku.“²⁵²

Setkání ministrů zahraničí dvou německých států a čtyř vítězných mocností 5. května nepřineslo oproti předchozím jednáním na nižší úrovni žádný výrazný posun. Ministři pouze schválili připravený obsah budoucích jednání, které se měly zabývat otázkou hranic, politicko-bezpečnostními otázkami, problémy Berlína, závěrečným ustanovením a zrušením práv a zodpovědností čtyř mocností. Dále byly naplánovány setkání 2+4 v Berlíně, Paříži a Moskvě, přičemž polská delegace se měla účastnit pařížského kola, a to pouze jednání o německo-polských hranicích.²⁵³

Eduard Ševarnadze ve svém projevu zdůraznil negativní postoj k německému členství v NATO, které by se „podstatně dotklo bezpečnostních zájmů Sovětského svazu“. Poté dodal, že Severoatlantická aliance „zůstává tím co byla – proti nám namířený vojenský blok, s takovou doktrínou a zaměřením, že by mohl vést nečekанý jaderný útok“. Na rozdíl od západních spojenců, kterým šlo o

²⁵² Memorandum for the President, 4. 5. 1990: My Meeting with Shevarnadze, 4. 5. 1990, cit. z Rice-Zelikow, *Germany unified...*, s. 248 pozn. 191. K podobným závěrům dochází také autoři Beschloss-Talbott, kteří přímo citují z rozhovoru Bakera s Ševarnadzem. Beschloss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, s. 274.

²⁵³ Závěry jednání v Zwei-plus-Vier-Aussenminister-Konferenz, *Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland* č.222, s. 670-671.

rychlé sjednocení, sovětský ministr zahraničí zmínil možné oddělení vnitřních a vnějších aspektů procesu znovusjednocení.²⁵⁴

James Baker prezentoval americké stanovisko, že 2+4 by se mělo zaměřit pouze na zrušení práv čtyř mocností a nemělo by Německo diskriminovat tím, že by rozhodovalo o otázkách, které dle práva na sebeurčení podléhají jeho suverénnímu rozhodnutí. Baker neopomenul zmínit nové americké ústupky v raketách krátkého doletu a KBSE, které „by měly být vyřešeny jinde – například v rámci jednání o omezení konvenčních zbraní v Evropě (CFE)...“. Americké stanovisko podpořili i Douglas Hurd a Alexandr Dumas. Východoněmecký ministr zahraničí Markus Meckel souhlasil s německým členstvím v NATO s tím, že by ji mohla vystřídat nová celoevropská bezpečnostní struktura.²⁵⁵ Zástupci NDR však nehráli příliš velkou roli. Hlavní německé slovo měl Bonn, což respektovali jak západní spojenci, tak i Sovětský svaz.

Diplomatický korespondent Informační agentury USA (USIA) Russel Dybvik ve své zprávě o bonnském jednání 2+4 také uvedl komentář jednoho nejmenovaného amerického vysokého úředníka, který trefně charakterizoval sovětský postoj: „Sověti ‘chtějí místo u stolu’, u kterého se bude rozhodovat o takových záležitostech (členství Německa v NATO – pozn. T. E.).“ Dále podotkl, že „veřejná prohlášení Sovětů, včetně Ševarnadzeho, byla pečlivě formulována tak, aby nenaznačovala jejich obstrukční postoj“.²⁵⁶

Spojené státy a jejich západní spojenci si byli vědomi přetrvávajícího negativního postoje k německému členství v NATO a snahy zbrzdit celý proces ze strany Sovětů. Ševarnadze sice uvítal avizované změny alianční strategie, ale bylo nutné pokročit dál. Na Západě se nejvíce očekávalo od setkání Bushe

²⁵⁴ Projev ministrů zahraničí SRN, NDR, USA, Francie, Velké Británie a SSSR v EA 90 D493-D505, cit. in www.2plus4.de

²⁵⁵ Tamtéž; závěry jednání dále např. in *Erstes Treffen der Außenminister der Zwei plus Vier*, 5. 5. 1990, DzD č. 268, s. 3194-3205.

²⁵⁶ Dybvik Russel, *Three More Two-Plus-Four Ministerial Meetings Set*, USIA, in: PDQ.

s Gorbačovem a červencového summitu NATO, který měl záměrně předcházet sjezdu KSSS. Důležitým faktorem však také byl souhlas Sovětů k bilaterálním jednáním s Bonnem o hospodářských otázkách a budoucí vzájemné smlouvě. Právě západoněmecká marka se stala jedním z nástrojů, který přiměl Moskvu v otázce NATO ustoupit.²⁵⁷ Této problematice se také bude věnovat následující kapitola.

²⁵⁷ Jednání mezi SRN a SSSR ohledně vzájemné smlouvy a německého kreditu v Oldenburg, Die Erneuerung..., s. 26-32.

3. Členství sjednoceného Německa v NATO

Otázka německého členství v NATO, kterou sovětský ministr zahraničí Eduard Ševarnadze nazval „problémem všech problémů“,¹ byla jedním z hlavních sporných bodů znovusjednocení již od prosince 1989, kdy prezident Bush vyjádřil podporu německým snahám o jednotu za jasně stanovených podmínek – sjednocené Německo musí setrvat v alianci. Poté, co Moskva v únoru 1990 znovusjednocení akceptovala, německé členství v alianci se stalo ústředním bodem diplomatického procesu, který měl vyřešit zahraničněpolitické aspekty sjednocení SRN a NDR. Pro Sovětský svaz, který stále chápal NATO jako úhlavního nepřítele, bylo toto bezpečnostní téma velmi citlivé, a proto se k němu stavěl odmítavě. Bushova administrativa si zcela jasně uvědomovala, že je nutné změnit obraz aliance v očích Sovětů a poskytnout jim takové bezpečnostní záruky, aby byli ochotni spolknout onu „hořkou pilulku“ členství sjednoceného Německa. Právě americká diplomacie mohla nejlépe prosadit reformu NATO a poskytnout ujištění a záruky upadající supervelmoci jakou byl Sovětský svaz. Důležitá však byla i zahraniční politika Bonnu, která na rozdíl od USA prosazovala větší hospodářskou podporu reformám v Sovětském svazu, a dále Moskvě nabídla značnou finanční satisfakci. Tato kapitola bude analyzovat zásadní momenty americké zahraniční politiky, které vedly k ústupku Moskvy především v otázce německého členství v NATO.

3.1. Teltschik v Moskvě a vztah USA k hospodářské pomoci Sovětskému svazu

V předchozích kapitolách jsem opakovaně zmínil, že Washington byl přesvědčen o významu západoněmecké hospodářské pomoci SSSR pro ústupek v otázce členství sjednoceného Německa v NATO. Potvrzují to americké reakce na návštěvu poradce

¹ Genscher, Erinnerungen, s. 795-796.

spolkového kancléře Horsta Teltschika, kterého doprovázeli významní němečtí bankéři, v Moskvě 13.-14. května. Teltschik v rámci „stimulačního balíčku“ nabídl Gorbačovovi financování pobytu a odchodu sovětských jednotek z území NDR a především také úvěr pro chátrající ekonomiku SSSR. Dále byl upřesněn termín pro Kohlovu návštěvu v Sovětském svazu.² Gorbačov naznačil možnou změnu sovětského stanoviska, ale mimo jiné požadoval německou podporu při získání hospodářské pomoci od západních států.³

Wall Street Journal z 14. května 1990 citoval nejmenované vysoké úředníky a diplomaty Bushovy administrativy ve vztahu k dané problematice: „Sověti potřebují německou ekonomiku... byli velmi závislí na východním Německu a budou potřebovat, aby sjednocené Německo v tomto obchodu pokračovalo. Dále také potřebují z Německa nové investice.“ Jiný diplomat tvrdil: „Hospodářský vztah s Německem je Gorbačovův trumf v rukávu. Ve finálním ujednání podmínek německé jednoty může Gorbačov z Němců vytáhnout ekonomické ústupky.“⁴ Bushova administrativa dala Bonnu jasně najevo, že se musí ujmout hlavní role v hospodářské pomoci Sovětskému svazu. Samy Spojené státy se však, i přes opakované výzvy zejména spolkového kancléře Kohla, na ní odmítaly podílet.⁵

Bush se k dané pomoci Sovětům stavěl skepticky zejména kvůli jejich postoji k pobaltským státům, nejistému stavu a pomalým reformám ekonomiky a dluhům z minulosti.⁶ Na houstonském setkání sedmi nejvyspělejších států světa (G7) 9. července použil americký prezident stejné argumenty a v reakci na snahy Kohla a Mitterranda prosadit sumu 20 miliard dolarů pro SSSR nepřímo upozornil

² Srovnej Gespräch Teltschik mit Gorbatschow, 14. 5. 1990, DzD č. 277, s. 3268-3282; dokumenty z Gorbačovova archivu in Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 338-340.

³ Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 277.

⁴ Mossberg Walter, Whispers of a Soviet-German Concord Are Heard Under Kremlin's Grumbling, in: Wall Street Journal, s. 10.

⁵ Srovnej např. Kohlovu návštěvu ve Washingtonu z 17-18. 5. a 8. 6. nebo setkání G 7 v Houstonu 9-11. 7.

⁶ Bushův postoj např v Gespräch Kohl mit Bush, 8. 6. 1990, DzD č. 305, s. 3505.

na podstatu amerického odporu: „Německo má v této záležitosti velmi zvláštní vlastní zájmy. Neočekáváme však, že všichni budou táhnout za jeden provaz.“⁷

Sovětsko-americké hospodářské vztahy v otázce znovusjednocení Německa nehrály příliš podstatnou roli. Soustředím se pouze na aspekt hospodářské pomoci pro Sovětský svaz, respektive Gorbačovovu perestrojku. Hlavní břemeno hospodářské pomoci tedy převzala Spolková republika, což mělo za následek sovětsko-německé sblížení, které samozřejmě vyvolalo určité obavy i ve Spojených státech. O této otázce se ještě zmíním. Na závěr této podkapitoly bych rád uvedl obavy z příliš velké hospodářské, a zejména technické, pomoci západního Německa Sovětskému svazu, které vyjadřují analýzy amerického „think-tanku“ Center for Security Policy z podzimu 1990.⁸ Tyto obavy nepřímo potvrzují prioritní zájem USA v posílení NATO, přičemž hospodářská pomoc SRN měla především přinutit Gorbačova k akceptaci německého členství v alianci.

3.2. Summit Bush-Gorbačov a jeho diplomatická příprava

Vrcholnému summitu představitelů obou supervelmocí předcházela intenzivní diplomatická příprava USA. Dva týdny před zmíněnou schůzkou navštívil spolkový kancléř Helmut Kohl Washington a v témže termínu odletěl americký ministr zahraničí James Baker do Moskvy.

Věnujme se nejprve Bakerově návštěvě v SSSR z 15.-19. května. Hlavními tématy jednání amerického ministra zahraničí s Ševarnadzem a Gorbačovem byly

⁷ Cit. in SZ 13.7. 19990. Houstonský summit G 7 a otázka hospodářské pomoci pro SSSR podrobněji např. v Teltschik, 329 Tage, s. 305-310; Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 315-316; Genscher, Erinnerungen, s. 829-830.

⁸ Srovnej Reunified Germany, the new Europe: Opportunities and challenges, Decision Brief, No. 90-106, 1990-11-09 a The New Germany: Engine for Democratic Change in the East or Moscow's Trojan Horse in the West? Press Release, No. 90-P 106, 1990-11-09. Cit. z Centre for Security Policy na <http://www.centerforsecuritypolicy.org>

vedle německé otázky především Litva, odzbrojení a hospodářské vztahy.⁹ Americká delegace se neúspěšně pokoušela jak na nejvyšší, tak na nižší úrovni Sověty přesvědčit o nutnosti německého členství v alianci. Bakerův poradce Robert Zoellick svému sovětskému protějšku Julii Kvicinskému poprvé prezentoval podrobněji rozpracovaný koncept stimulačního balíčku, který dle autorů Riceové a Zelikowa sám doleštil podle předlohy z Evropského oddělení amerického ministerstva zahraničí. Takzvaných „devět ujistění“ obsahovalo následující body:

1. Pokračující jednání o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE) by se měly zabývat otázkou velikosti armád v Evropě, střední Evropy nevyjímaje.
2. Nová jednání o odzbrojení raket krátkého doletu by měla postoupit.
3. Němci souhlasí, že se navždy vzdají držení a produkce jaderných, biologických a chemických zbraní.
4. Po určitou přechodnou dobu nebudou na území bývalé NDR rozmístěny jednotky NATO.
5. USA navrhly Německu vypracovat dostatečně dlouhé přechodné období pro odchod všech sovětských jednotek z německého území.
6. Prezident Bush vyhlásil reformu strategie NATO, která by odrážela probíhající změny v Evropě. Postoj NATO se bude lišit v oblastech konvenčních i jaderných zbraní.
7. Nutnost stanovení budoucích hranic sjednoceného Německa.
8. KBSE má být posílena tak, aby zajistila významnou roli pro SSSR v nové Evropě. Americká administrativa vyzvala KBSE na letní setkání, které by připravilo nové iniciativy. Následovat bude setkání na úrovni ministrů v září, zastřešeno summitem KBSE v Paříži.

⁹ Litva, odzbrojení a hospodářské vztahy podrobně in Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 277-282.

9. Američané jsou přesvědčeni o nutnosti uspokojivého řešení hospodářských vztahů SSSR s Německem, které má být předmětem bilaterálních jednání Německa a Sovětského svazu.¹⁰

Těchto „devět ujištění“ ze strany USA bylo velmi důležitým krokem. Jedině supervelmoc jako Spojené státy mohla poskytnout Moskvě patřičné záruky a samotné Německo bylo na mezinárodním poli stále omezeno právy čtyř vítězných mocností. Devět bodů však neformulovali jen Američané. K podobným závěrům došli také v Bonnu a celá problematika s ním byla v průběhu května konzultována. Určité novum byla explicitní formulace, že KBSE má zajistit významnou roli SSSR v Evropě. Posílení role Konference o bezpečnosti a spolupráci totiž požadovali nejen Sověti, ale zejména Francouzi, Britové, západní i východní Němci a další Evropané. Američanům zřejmě šlo především o ústupek Moskvy v otázce německého členství v NATO, a v druhé řadě až o posílení z jejich pohledu ne příliš důležité instituce. Zajímavá je také garance německé hospodářské pomoci SSSR, když sami Američané ji odmítali. Jak jsem již výše zmínil, tento fakt měl za následek další sblížení Moskvy a Bonnu.

Sovětské vedení v otázce německého členství v NATO Bakerovi se Zoellickem neustoupilo a stejně jako doposud akcentovalo význam 2+4 pro urovnání vnějších aspektů znovusjednocení. I přesto však byla Bakerova návštěva Moskvy důležitá. Velké množství témat pro nadcházející vrcholné setkání Bushe s Gorbačovem bylo předjednáno, respektive vyřešeno a Sověti byli detailně seznámeni s americkým návrhem devíti ujištění. Baker prezidentu Bushovi o moskevských jednáních napsal: „Gorbačov je ve svízelné situaci a bude citlivě reagovat na každý tah, který by souvisel s jeho politickým ohrožením; proces sjednocení musí postoupit a my musíme zmírnit sovětské znepokojení;

¹⁰ Rice-Zelikow, *Germany unified...*, s. 263-264, pozn. 25.

pravděpodobně budeme muset být konkrétnější při limitaci německého vojska, chceme-li smlouvu o omezení konvenčních zbraní v Evropě.“¹¹

Ve dnech 17.-18. května přiletěl spolkový kancléř Kohl se svými ministry zahraničí a obrany do Washingtonu na další konzultace s prezidentem Bushem. Společná jednání se věnovala výhradně otázce znovusjednocení a s ním spojených témat. Obě strany se především ujistily ve shodném stanovisku k německému členství v NATO, 2+4, významu a charakteru reformy Severoatlantické aliance. Zejména kancléř Kohl opakovaně zdůraznil „výjimečnou důležitost“ nadcházejících setkání – Bushe s Gorbačovem, představitelů států NATO a sedmi hospodářsky nejvyspělejších států (G-7). Jediným významnějším bodem, na kterém se Němci s Bushem zcela neshodli, byla otázka hospodářské pomoci SSSR, které jsem se podrobněji věnoval o pár řádků výše. Na rozdíl od Kohlova přístupu se americký prezident domníval, že „hospodářské problémy Sovětského svazu urychlí reformní kroky“ a dále argumentoval, že kvůli sovětskému vztahu k Litvě a Kubě je americká podpora v kongresu neprůchodná.¹²

Resumé jednání z pera Roberta Hutchingse, který v této době působil jako odborný referent v Národně bezpečnostní radě, podhaluje jisté nuance a zajímavé detaily mezi americkým a západoněmeckým stanoviskem v důležitých bodech. Například, co se bezpečnostních záruk NATO pro celé německé území týče, byli Němci zdrženlivější. Na druhou stranu, v otázkách setrvání amerických jednotek v SRN, respektive v celé Evropě a agendy a pravomocí 2+4 se Bonn zdál být spolehlivějším, než Američané očekávali. Prezident Bush se však neustále obával spojování odchodu sovětských vojáků z Evropy s americkými. „Čím déle Sověti v Německu zůstanou, tím intenzivnější tento 'paralelismus' bude.“ Hutchings v závěru uvádí, že „Kohl byl více znepokojen tím, že neděláme dostatek pro to,

¹¹ Baker to President Bush, 23. 5. 1990, cit. in Rice-Zelikow, *Germany unified...*, s. 266.

¹² Srovnaj Delegationsgespräch Kohl mit Bush, 17. 5. 1990, DzD č. 281, s. 3304-3323.

abychom udrželi Gorbačova v sedle“.¹³ To nepřímou potvrzuje tezi, kterou jsem již opakovaně zmínil, že na konci studené války šlo Spojeným státům především o zachování NATO, které by jim nadále zaručovalo vliv v Evropě, a omezení sovětského vlivu.

V zásadní otázce byli Bush s Kohlem bezpochyby zajedno – sjednocené Německo musí setrvat v NATO. Hlavním argumentem byl samozřejmě závěr helsinské konference, podle kterého má každý stát suverénní právo zvolit si členství v jakékoliv organizaci. Cíli společného setkání byly jistě i demonstrace americko-západoněmecké jednoty a spolupráce, a také jasný signál Moskvě, aby ustoupila v otázce NATO a pokročila ve vídeňských jednáních o omezení konvenčních zbraní v Evropě, která Sověti úmyslně brzdili. V tomto světle také vyzněly tisková konference a následně reakce v americkém a západoněmeckém tisku.¹⁴

I přesto, že se již delší dobu zdůrazňoval význam washingtonského summitu obou supervelmocí především pro otázku znovusjednocení, respektive německého členství v NATO, byl prezident Bush krátce před jeho začátkem poněkud skeptický. V telefonním rozhovoru se spolkovým kancléřem z 30. května dokonce dvakrát zmínil, že v jednáních o německé otázce „rozhodně neočekává žádný zásadní průlom“.¹⁵ Bushův úsudek patrně reflektoval sovětský postoj, který na konci května značně přitvrdil. Gorbačov v rozhovoru pro Times z 23. května zásadně odmítl německé členství v NATO. Generální tajemník uvedl, že Severoatlantické alianci „nikdy nedovolí převzít vedoucí roli v utváření nové Evropy“.¹⁶ Totéž stanovisko

¹³ Hutchings, *American diplomacy...*, s. 130-131.

¹⁴ Srovnej Remarks Following Discussions With Chancellor Helmut Kohl of the Federal Republic of Germany, May 17, 1990, in: PPOp; Kohl thanks Americans for support on unification (Chancellor discusses meeting with Bush), 17. 5. 1990, in: PDQ; Sullivan (USIA), Bush says A united Germany "should be fully sovereign", 17. 5. 1990, in: PDQ; Kohl und Genscher zu Kurzbesuch beim US-Präsidenten Bush: Gesamtdeutschland soll NATO Einigkeit über den weiteren Weg zur Einheit, in: SZ, 18.5.1990; Kohl und Bush appellieren an Moskau Zeitplan für Abrüstungsgespräche einhalten, in: SZ, 19. 5. 1990.

¹⁵ Telefongespräch Kohl mit Bush, 30. 5. 1990, DzD č. 293, s. 3407-3410.

¹⁶ Cit. in Rice-Zelikow, *Germany unified...*, s. 266, pozn. 28.

potvrdil francouzskému prezidentu François Mitterrandovi, který byl 25. května na oficiální návštěvě v Moskvě, a který Washington o sovětské pozici informoval. Mitterrand již byl přesvědčen o nutnosti setrvání Němců v NATO, což zcela jistě mělo určitý vliv na pozdější ústupek Sovětů, kteří pochopitelně nechtěli být v pozici jediné vzdorující mocnosti.¹⁷

Generální tajemník Michail Gorbačov s početnou delegací přiletěl do Washingtonu v podvečer 30. května 1990. Intenzivní jednání trvala až do 3. června, přičemž hlavními tématy vedle německé otázky byly především vzájemné hospodářské vztahy, situace v Pobaltí a ostatních světových regionech a otázky odzbrojení.¹⁸ Soustředěme se však výhradně na problém znovusjednocení, který byl ústředním bodem jednání z 31. května, a ve kterém šlo v první řadě o členství sjednoceného Německa v Severoatlantické alianci.

James Baker znovu prezentoval Sovětům americký koncept „devíti ujištění“ a zamýšlenou reformu Severoatlantické aliance. Bush dále zdůraznil význam setrvání amerických jednotek v Evropě a NATO v souvislosti se sjednoceným Německem přirovnal ke „kotvě stability“. Gorbačov s Bushem v prvním bodě souhlasil: „Je absolutně jasné, že nová Evropa nemůže být postavena bez aktivní účasti USA.“ V druhém bodě nabídl řešení se „dvěma kotvami“. Sjednocené Německo by podle generálního tajemníka mělo setrvat v obou aliancích, tedy v NATO a Varšavské smlouvě, které by se měly „reformovat v organickém spojení s vídeňskými a celoevropskými procesy“.¹⁹ Tento koncept však již byl zcela nereálný – Varšavská smlouva se pomalu rozpadala a zejména Velká Británie, ale také Francie se jednoznačně postavily za americkou koncepci nově transformované Evropy, kde hlavní bezpečnostní a důležitou politickou roli má hrát NATO a ne „jakési“ celoevropské struktury.

¹⁷ Mitterrand v Moskvě podrobně in Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 340-345.

¹⁸ Tyto a další aspekty podrobně např. in Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 285-304.

¹⁹ Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 349-353.

Následující diskuze nečekaně přinesla zásadní zvrat. Gorbačov souhlasil s právem Němců svobodně si zvolit alianci podle základních principů helsinské konference, tedy i NATO. V tom, jak k tomuto významnému závěru došlo se však sovětské a americké výpovědi diametrálně liší. Zatímco Baker, Bush a Scowcroft v pamětech a američtí autoři Rice a Zelikow a Hutchings v jejich opakovaně citovaných studiích zdůrazňují iniciativu prezidenta Bushe, na kterou prý generální tajemník překvapivě reagoval pozitivně, Gorbačovovy paměti a zejména jeho archív hovoří o opačném případě. Dle nich Gorbačov Američanům vyčítal, že Němce „zatáhli do NATO“, a ti se tak nemohli svobodně rozhodnout. Obě verze se již shodují v tom, že americká a sovětská delegace dohodly závěrečnou formulaci, která obsahovala zmíněný ústupek, stejně jako postoj USA, který explicitně podporoval německé členství v Severoatlantické alianci.²⁰

Snahou zveličit roli prezidenta Bushe v odborných studiích a pamětech americké provenience se nebudeme podrobněji zabývat. Podívejme se však na příčiny Gorbačovova výpadu, který dle zúčastněných vyvolal rozruch na obou stranách. Generální tajemník patrně kalkuloval s možným odmítnutím setrváním v NATO ze strany Němců. Tomu sice naznačovaly nálady ve východním Německu a postoj východní SPD, ale hlavní slovo měla Spolková republika v čele s Helmutem Kohlem, který dal jasně najevo, že znovusjednocené Německo setrvá v alianci, a za kterým stál celý Západ včetně tří ze čtyř vítězných mocností a také předseda vlády NDR Lothar de Maizière.

Hned ve třetím odstavci společného prohlášení na tiskové konferenci z 3. června stál výše diskutovaný závěr. Prezident Bush v něm zdůraznil, že znovusjednocení Německa by nemělo být více zdržováno. Dále pokračoval: „V otázce německého příslušenství k alianci, věřím, že kancléř Kohl a členové aliance

²⁰ Srovnej „americkou interpretaci“ v Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 277-278; Hutchings, *American diplomacy...*, s. 133; Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 267-287; Baker, *Die drei Jahre...*, s. 225-227; se „sovětskou interpretací“ in Plato, *Die Vereinigung Deutschlands...*, s. 354-356; Gorbatschow, *Erinnerungen*, s. 722-723.

jsou názoru, že sjednocené Německo by mělo být plnohodnotným členem NATO. Zcela upřímně, prezident Gorbačov toto stanovisko nesdílí. Na druhou stranu jsme se ale zcela shodli v tom, že podle závěrečného aktu helsinské konference mají Němci právo rozhodnout, do jaké aliance vstoupí.“ Na následující otázky přítomných novinářů však generální tajemník naznačil, že přece jen obraz sjednoceného Německa uvnitř NATO vyvolává v Sovětském svazu bezpečnostní obavy.²¹

Právě tento fakt je také jedním z hlavních důvodů, proč reakce v americkém i světovém tisku nezaznamenaly určitý posun v sovětském postoji.²² The Wall Street Journal z 4. června citoval četnou kritiku z republikánského i demokratického tábora, že Bush byl příliš ústupný a že jednání, zejména v německé a litevské otázce, příliš nepostoupila. Autoři článku docházejí k závěru, že jedním z důvodů, proč Bush v otázce německého členství v NATO neuspěl, byla snaha Sovětů zdržet celý proces tak, aby co nejvíce vytěžili z jednání se západními Němci. „Jakákoliv brzká dohoda by mohla snížit konečnou cenu, kterou Bonn zaplatí“ stojí v závěru.²³ Podobným způsobem, tedy jak získat od bonnské vlády co nejvíce peněz, však Moskva uvažovala až o dva měsíce později.²⁴

O výsledcích summitu prezident Bush okamžitě informoval své nejbližší spojence. S Bonnem probíhaly intenzivní konzultace dokonce i v jeho průběhu. Americký prezident volal 1. a 3. června Kohlovi, 3. června také Genscherovi a o

²¹ News Conference of President Bush and President Mikhail Gorbachev of the Soviet Union,

3. 6. 1990, in: PPop.

²² Srovnej např. Sullivan-McDonald, Bush says “Great Progress” made at Washington Summit, 3. 6. 1990, in: PDQ; USA Gorbatschow Besuch-Gipfeltreffen in Washington-Bush und Gorbatschow über NATO-Mitgliedschaft eines vereinten Deutschlands weiter uneinig, in: SZ, 5. 6. 1990; reakce v různých evropských denících v USA Gorbatschow Besuch - Ein unvollendeter Gipfel, in: SZ, 6. 6. 1990.

²³ Mossberg-Seib, Bush's Hopes of Resolving Issues of Arms Control, German Unity Remain Stalled Following Summit, in: The Wall Street Journal, 4. 6. 1990.

²⁴ Vývoj sovětských hospodářských požadavků po SRN in Oldenburg, Die Erneuerung..., s. 26-32.

den později ještě zaslal spolkovému kancléři detailní popis jednání s Gorbačovem, ve kterém také nastínil další vývoj situace. Bush viděl zásadní význam v bezpečnostním ujištění Sovětů mimo rámec 2+4, které měl poskytnout summit NATO, a v hospodářské pomoci SSSR.²⁵

Je zřejmé, že ve Washingtonu ještě nepadl sovětský souhlas s německým členstvím v NATO. Potvrzují to jak Scowcroft se Zoellickem, kteří vyjádřili určitou nejistotu nad Gorbačovovými výroky, tak zejména postoj Sovětů v následujícím měsíci, kdy dále německé členství pouze v NATO odmítali.²⁶ Washingtonský summit však přinesl náznak změny postoje Moskvy, který byl významným pokrokem.

3.3. Summit NATO

V průběhu června 1990 diplomatický proces znovusjednocení ještě více zintenzívnil než tomu bylo doposud. Spornými body zůstala především otázka německého členství NATO, velikost budoucí německé armády a výše diskutovaná hospodářská pomoc Sovětskému svazu. Četná bilaterální setkání ministrů zahraničí Sovětského Svazu, USA a Spolkové republiky, stejně jako další kolo 2+4 v Bonnu však nepřinesla žádný výraznější pokrok, a proto jim nebudu věnovat více pozornosti.²⁷

²⁵ Bushovy telefonáty spojencům v Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 282, pozn. 55. Americko německé konzultace a dopis Kohlovi v Teltschik, 329 Tage, s. 255, 257; Fernschreiben Bush an Kohl, 4. 6. 1990, DzD č. 299, s. 3460-3466.

²⁶ Srovnej Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 286; Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch...*, s. 151. Postoj Sovětů názorně v záznamu jednání 2+4 v Bonnu 22. června v *Zweites Treffen der Außenminister der Zwei plus Vier*, 22. 6. 1990, DzD č. 325, s.3668-3690.

²⁷ James Baker se sešel s Ševrnadzem 5.června v Kodani při příležitosti summitu KBSE a 22. června po setkání 2+4 v Bonnu. Hans-Dietrich Genscher tamtéž a dále 11. června v Brestu a 18. června v Münsteru. Srovnej Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch...*, s. 152-163; Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 286-303; Teltschik, 329 Tage, s. 258-268; jednání 2+4 v Bonnu z 22. června in *Zweites Treffen der Außenminister der Zwei plus Vier*, 22. 6. 1990, č. 325, s. 3668-3690.

Moskva se stále bránila členství sjednoceného Německa v NATO a prosazovala limitaci bundeswehru v rámci jednání 2+4. V úvahu pro ni přicházelo nanejvýš členství v obou aliancích, jak to vyjádřil Gorbačov ve svém projevu před Ústředním výborem komunistické strany SSSR 12. června.²⁸ Jeho postoj je třeba chápat v širších souvislostech, neboť těsně před XXVIII. sjezdem KSSS si v této citlivé otázce netroufl učinit zásadní rozhodnutí, které by mohlo ohrozit jeho pozici. Také vyčkával na výsledky summitu NATO, který měl proběhnout na počátku července, nabídku hospodářské pomoci a zejména návštěvu spolkového kancléře Helmuta Kohla, který měl do Sovětského svazu přiletět krátce po skončení sjezdu.²⁹

Předtím, než se budeme podrobněji věnovat americké diplomacii a summitu NATO, podívejme se ve stručnosti na vztah USA k problému omezení armády sjednoceného Německa. Jak jsem již v předchozích kapitolách zmínil, společná pozice Washingtonu a Bonnu v této otázce byla taková, že o velikost bundeswehru nesmí být rozhodováno v 2+4, což by znamenalo diskriminaci Němců, nýbrž v rámci vídeňských jednání o omezení konvenčních zbraní v Evropě. Naproti tomu Moskva správně vycítila, že by mohla tuto otázku využít ke zpomalení celého procesu, a proto požadovala zahrnout také tuto problematiku do jednání 2+4, přičemž za horní hranici počtu německých vojáků považovala 250 000–300 000, tedy o 100 tisíc méně než zamýšlel Bonn.³⁰ Určitá neshoda mezi Spojenými státy a SRN vznikla ve druhé polovině června, kdy ve společných konzultacích Němci naznačili ochotu jednostranného omezení, pravděpodobně s cílem vyjít co nejvíce vstříc sovětským obavám. K tomu však měl Washington vážné výhrady zejména kvůli možnému zneužití ze sovětské strany, která by po německém kroku mohla

²⁸ Beschloss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, s. 305.

²⁹ Schreiben Gorbatschow an Kohl, 9. a 14. 6. 1990, *DzD* č. 306, 315, s. 3522-3525, 3595-3598.

³⁰ Teltschik, *329 Tage*, s. 249; Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch...*, s. 145-146. Nutno zohlednit, že v polovině roku 1990 by činil součet jednotek SRN a NDR necelých 700 000!

jednání dále blokovat.³¹ Stejně jako ve většině nesrovnalostí mezi USA a SRN ustoupil spolkový kancléř Helmut Kohl i v tomto bodě a v jednáních s Michaiilem Gorbačovem na Kavkaze v půli července, kterým se ještě budeme věnovat, podmínil omezení bundeswehru tím, že proběhne v rámci vídeňských jednání a nebude chápáno jako předběžné rozhodnutí, nýbrž jako deklarace ze strany Němců.³²

Ve dnech 7.-8. června se ve skotském Turnberry sešla Severoatlantická rada NATO na úrovni ministrů zahraničí. Vedle diskuze o nové strategii a podobě Severoatlantické aliance, které měly být přijaty o měsíc později na vrcholném setkání v Londýně, bylo vydáno krátké „prohlášení z Turnberry“, které bylo adresované Sovětskému svazu a ostatním Evropským zemím. Obsahovalo nabídku „spolupráce a přátelství“ a dále také formulaci „jsme přesvědčeni, že sjednocení Německa významně přispěje ke stabilitě v Evropě“, a bylo dalším signálem východnímu bloku, že NATO aktivně reaguje na nové změny.³³ Závěrečné komuniké se německé otázce věnovalo podrobněji. NATO schválilo původní americko-západoněmeckou koncepci 2+4 a rozšíření NATO na celé území sjednoceného Německa se zvláštním statutem pro bývalé území NDR. Explicitně bylo zmíněno právo Němců svobodně si vybrat alianci dle helsinské konference KBSE a význam „aspektů znovusjednocení Německa, které byly diskutovány se sovětským vedením ve Washingtonu“.³⁴

Moskva dala v průběhu června opakovaně najevo, že v otázce německého členství je za určitých podmínek ochotna ustoupit. Sovětský ministr zahraničí Eduard Ševarnadze v rozhovoru v Bonnu 22. června dal Jamesu Bakerovi jasně

³¹ Srovnej Schreiben Teltschik an Scowcroft, 27. 6. 1990, DzD č. 330A, s. 3757; Schreiben Scowcroft an Teltschik, 30. 6. 1990, DzD č. 335, s. 3776-3779.

³² Gespräch Kohl mit Gorbatschow im erweiterten Kreis, 16. 7. 1990, DzD č. 353, s. 3985-4026.

³³ Message From Turnberry: Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900608b.htm>

³⁴ North Atlantic Council - Final Communiqué, 7.-8. 6. 1990 Turnberry, United Kingdom, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900608a.htm>

najevo důležitost nadcházejícího summitu NATO, který „na rozdíl od devíti bodů bude vnímán každým“, a jehož závěry budou mít „velmi pozitivní vliv na vzájemné vztahy obou aliancí“.³⁵ Právě posledně zmíněný bod měl velký význam. Veřejné mínění v SSSR a zemích východního bloku, NDR nevyjímaje, totiž stále vnímalo Severoatlantickou alianci převážně negativně.

Bushova administrativa si byla vědoma významu londýnského summitu a celý červen se intenzivně zabývala přípravou reformy, respektive závěrečného prohlášení, a jeho prosazením mezi spojenci. Je nutné ozřejmit, s jakými cíly vlastně Washington reformu aliance sledoval. Dostupné americké prameny i paměti ministra zahraničí Jamese Bakera potvrzují, že reforma NATO byla adresována přímo Sovětskému svazu za účelem přimět ho k ústupku v otázce německého členství v alianci. Právě to byl „primární cíl“ USA. O summitu NATO ve svých pamětech uvádí Baker následující komentář: „Jsme tu jen, abychom pomohli k sjednocení Německa.“³⁶ Se sjednocením totiž přímo souvisel zájem Spojených států udržet významnou roli NATO v Evropě s Německem v alianci.

Dne 5. července na zasedání Severoatlantické rady v Londýně se Bushovi s Bakerem podařilo prosadit americký koncept závěrečného prohlášení, který se výrazněji nelišil od původního návrhu, jež v půli června zaslali do Bonnu, Paříže, Londýna a také generálnímu tajemníkovi aliance generálovi Manfredu Wörnerovi.³⁷ Výraznější výhrady k jeho obsahu padly zejména z úst Margaret Thatcherové v otázce změny nukleární strategie a Françoise Mitterranda v otázce plánovaného

³⁵ Memcon for meeting with Foreign Minister Schevardnadze, 22. 6. 1990, in: Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 301. Možnou změnu sovětského postoje k otázce německého členství v NATO vyjádřil Ševarnadze i v rozhovoru s Genscherem jak Brestu, tak v Münsteru. Kiessler-Elbe, *Ein runder Tisch...*, s. 154-159.

³⁶ Srovnej Zelikow's notes from European Strategy Steering Group meeting, 4. 6. 1990 a Blackwill and Kanter to Gates – Your Meeting on the European Strategy Steering Group on Monday, 2. 6. 1990, oba dokumenty citované v Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 309, pozn. 41; Baker, *Die drei Jahren...*, s. 233.

³⁷ Fernschreiben Bush an Kohl, 21. 6. 1990, DzD č. 321, s. 3624-3644.

vzniku mnohonárodnostních jednotek, ve kterých viděl obávané posílení aliance.³⁸ Na druhou stranu západoněmecká delegace, i přes určité nesrovnalosti,³⁹ zcela podpořila americký návrh, přesně tak, jak spolkový kancléř slíbil na své návštěvě v Bílém domě 8. června.⁴⁰ „Londýnská deklarace o změně Severoatlantické aliance“ shrnovala v dvaceti třech bodech nový přístup k státům střední a východní Evropy a Sovětského svazu včetně navázání řádných diplomatických vztahů a pozvánky jejích zástupců k jednání se Severoatlantickou radou; důraz na politickou a defenzivní roli aliance; podporu sjednoceného Německa uvnitř aliance; větší politická a bezpečnostní role pro Evropská společenství; omezení a určitá změna strategie jaderných a konvenčních zbraní; podpora a posílení KBSE. Velmi důležité byla zejména rozhodnutí o odstranění raket krátkého doletu z evropského kontinentu a použití jaderných zbraní „pouze v nejkrajnějším případě“, i když v druhém případě šlo v podstatě jen o symbolický ústupek v rétorice.⁴¹

Reakce evropského tisku na závěry londýnského zasedání Severoatlantické rady NATO byly dle autorů Riceové a Zelikowa „v drtivé většině pozitivní, někdy až přehnané“.⁴² Washington Post z 6. června líčí londýnský summit nejen jako významný pro vztah mezi Západem a Východem a německou otázkou, ale také jako výrazný pokrok v úsilí prezidenta Bushe „udržet americké jednotky v Evropě, ale ve velmi redukováném počtu“.⁴³ Naopak pro východoněmeckého ministra zahraničí Markuse Meckela byly reformy NATO „nedostačující“.⁴⁴ Meckela nepřesvědčili

³⁸ Teltschik, 329 Tage, s. 298-303.

³⁹ Srovnej analýzu amerického konceptu Kohlova poradce Vorlage Ludwig und Westdickenberg an Teltschik, 25. 6. 1990, DzD č. 326, s. 3691-3706.

⁴⁰ Gespräch Kohl mit Bush, 8. 6. 1990, DzD č. 305, s. 3498-3521.

⁴¹ London Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance, London, 5.-6. 6. 1990, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900706a.htm>

⁴² Rice-Zelikow, Germany Unified..., s. 324.

⁴³ Hoagland, Bush's NATO Success Advances U.S. Goals, in: WP, 6. 6. 1990.

⁴⁴ Reaktionen auf den NATO-Gipfel, in: SZ, 7. 7. 1990.

ani Bush s Bakerem na jeho návštěvě ve Washingtonu 14.-15. července.⁴⁵ Východoněmecká diplomacie však po vstoupení v platnost hospodářské, měnové a sociální unie SRN-NDR z 1. července a zejména po sovětsko-západoněmecké dohodě z poloviny téhož měsíce již hrála zanedbatelnou roli.

Washingtonu evidentně záleželo na tom, aby byla Moskva dostatečně informována o probíhajícím summitu aliance právě od Spojených států. Ještě před jeho zahájením Baker poskytl sovětskému protějšku americký koncept závěrečného prohlášení a 7. července americký prezident zaslal Gorbačovovi schválené závěry s doprovodným dopisem.⁴⁶ V něm Bush zdůraznil roli USA, které „dodržely svůj slib a prosazují slíbených devět bodů“; podpořil Gorbačova v jeho pozici; akcentoval význam summitu pro stabilitu a bezpečnost Evropy a budoucí vztahy mezi USA a SSSR.⁴⁷

Generální tajemník ÚV KSSS Michail Gorbačov, jenž v tento okamžik obhájoval svůj post na XXVIII. sjezdu strany, hodnotil závěry summitu jako „povzbudivý signál“.⁴⁸ Také sovětský ministr zahraničí Eduard Ševarnadze uvítal londýnské prohlášení jako „krok správným směrem“, kterému „přisuzujeme obrovský význam“.⁴⁹ Sověti dále pozvali generála Manfreda Wörnera na pracovní návštěvu v půli července, která rovněž přispěla ke zlepšení vztahů obou aliancí a vypracovala jejich společné prohlášení.⁵⁰

Londýnský summit NATO a opětovná ujištění ze strany USA měly velký význam pro zmenšení sovětských bezpečnostních obav a určité změny vnímání Severoatlantické aliance státy východního bloku. Právě Spojené státy jako jediná

⁴⁵ Srovnej Rice – Zelikow, *Germany Unified...*, s. 333-334; Zeitplan Meckels für Zwei-plus-Vier-Gespräche - DDR-Außenminister legt in Washington Vorschlag vor Washington, in: SZ, 16. 7. 1990.

⁴⁶ Beschluss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, s. 313.

⁴⁷ Podstatná část dopisu odcitována in Rice-Zelikow, *Germany Unified...*, s. 324, pozn. 82.

⁴⁸ Reaktionen auf den NATO-Gipfel - Gorbatschow sieht konstruktive Zeichen, in: SZ, 7. 7. 1990.

⁴⁹ Moskau: Londoner Erklärung ein Schritt in die richtige Richtung, in: SZ, 9. 7. 1990.

⁵⁰ ADG 34729.

supervelmoc a vedoucí člen NATO byly s to prosadit takovou reformu a poskytnout SSSR patřičné záruky. Na druhou stranu je nutné zmínit také důležitost setkání Evropské rady v Dublinu z 25.-26. června a zejména výše diskutovaného houstonského summitu G7 z 9.-11. července, které na Kohlův podnět slíbily, i když v omezené míře, hospodářskou pomoc Sovětskému svazu.⁵¹ Právě v Houstonu USA nehrály příliš konstruktivní roli a společně s Brity odmítaly schválit konkrétní sumu pro rozpadající se komunistické impérium. Závěrečná deklarace setkání G7 obsahovala pouze příslib technické pomoci, finančních úvěrů od některých států (kancléř Kohl přislíbil úvěr pět miliard západoněmeckých marek) a přezkoumání sovětské ekonomiky a jejích reforem ze strany MMF, Světové banky, OECD a Evropské komise.⁵² Sám Ševarnadze význam západní hospodářské pomoci potvrdil ještě před začátkem summitu v Houstonu, přičemž také zdůraznil zájem na „udržení pracovních kontaktů“ se spolkovou vládou v Bonnu.⁵³ Jeho závěry sovětský ministr zahraničí hodnotil kladně i přes „určitý prvek nedůvěry vůči Sovětskému svazu“,⁵⁴ čímž měl bezpochyby na mysli postoj USA a Velké Británie.

Další pokrok v otázce znovusjednocení Německa, respektive jeho členství v NATO, se očekával od nadcházející návštěvy spolkového kancléře Helmuta Kohla v Sovětském svazu. Americký deník Christian Science Monitor z 13. července popisuje optimismus bonnské vlády a trefně uvádí: „Západ splnil vše, co Sovětský svaz požadoval, a teď je řada na něm, aby více spolupracoval v otázce sjednocení Německa.“⁵⁵

⁵¹ Závěrečné prohlášení dublinského summitu Evropské rady na http://www.europarl.eu.int/summits/dublin/du1_en.pdf; popis jednání např. in Teltschik, 329 Tage, s. 287-288.

⁵² Houston Economic Summit Economic Declaration, 11. 7. 1990, in: PPop.

⁵³ Vor Beginn des Weltwirtschaftsgipfels in Houston Schewardnadse erwartet umfangreiche westliche Hilfe, in: SZ, 9. 7. 1990.

⁵⁴ Ergebnisse des Weltwirtschaftsgipfels einhellig begrüßt Schewardnadse: Ein wichtiger Schritt voran, in: SZ, 13. 7. 1990.

⁵⁵ Kiefer, Kohl's expectations high for Moscow trip, in: Christian Science Monitor, 13. 7. 1990.

3.4. Helmut Kohl v Sovětském svazu

Důležitým momentem pro následující vývoj byl bezpochyby úspěch Michaila Gorbačova na XXVIII. sjezdu ÚV KSSS, který se konal 1.-11. července v Moskvě. Podařilo se mu prosadit program „za lidský a demokratický socialismus“ s 3411 hlasy proti 1116 a obhájit svůj post proti hlavnímu vyzyvateli konzervativnímu Jegoru Ligačevovi s 3109 hlasy proti 776. Gorbačovovo znovuzvolení potvrdilo pokračování demokratických a ekonomických reforem a v zahraniční politice také užší spolupráci se Západem. Eduard Ševarnadze na sjezdu rovněž opakovaně obhajoval pragmatičtější přístup k německé otázce a budoucímu sjednocenému Německu.⁵⁶ Díky svému vítězství si generální tajemník mohl dovolit v německé otázce vystupovat sebevědoměji, což také do jisté míry ovlivnilo výsledek Kohlovy návštěvy v SSSR z 15.-16. července. Ta přinesla zásadní průlom ve více aspektech znovusjednocení, jež je však nutné vnímat v širších souvislostech, především s americkou a západoněmeckou diplomacií v předcházejících dnech a týdnech.

Dne 15. července přiletěla do Moskvy početná západoněmecká delegace pod vedením spolkového kancléře Helmuta Kohla.⁵⁷ Zde ji čekaly první rozhovory, po kterých následoval odlet do Gorbačovova rodiště Stavropolu⁵⁸, kde proběhla nejdůležitější jednání a rozhodnutí týkající se znovusjednocení Německa a budoucích sovětsko-německých vztahů. Popisu samotných jednání, jejichž záznamy

⁵⁶ XXVIII. sjezd ÚV KSSS podrobně in ADG 34694.

⁵⁷ Vedle Kohla a Genschera a jejich poradců, letěli do Moskvy také spolkový ministr financí Theo Waigel, spolkový ministr pro zvláštní úlohy a vedoucí Tiskového a informačního oddělení vlády Hans Klein.

⁵⁸ Stavropol je hlavní město okrsku Stavropol pod hřebenem Kavkazu na jihu Ruska. Kohl s Gorbačovem měli v samotné Stavropoli pouze mezipřistání. Jednání proběhla ve vsi Archys a závěrečná konference v lázeňském středisku Železnovodsk. Pro tato jednání používám pojmenování „stavropolská“ případně „kavkazská“, ale u některých autorů najdeme i výrazy „jednání v Archysu“ (smlouva z Archysu atd.).

jsou v dostatečné míře odtajněny z německé i ze sovětské strany,⁵⁹ nebudeme věnovat větší pozornost a spíše se soustředíme na význam dosažených výsledků a reakce, zejména z pohledu USA.

Závěrečné prohlášení Helmuta Kohla na tiskové konferenci ze 17. července obsahovalo následujících deset bodů, které tvořily výsledky jednání s Gorbačovem v Moskvě a na Kavkaze:

1. Sjednocení Německa zahrnuje Spolkovou republiku, NDR a Berlín.
2. Po realizaci sjednocení budou definitivně zrušena práva a zodpovědnosti čtyř vítězných mocností. Sjednocené Německo v tomto okamžiku získá plnou suverenitu.
3. Na základě neomezené suverenity se může Německo svobodně rozhodnout zda se stane členem nějaké aliance. Kancléř Kohl doplnil, že Spolková vláda dala jasně najevo, že Německo se chce stát členem Severoatlantické aliance.
4. Sjednocené Německo uzavře se Sovětským svazem oboustrannou smlouvu o uspořádání odchodu sovětských vojsk z NDR, které opustí německé území do tří až čtyř let. Zároveň bude uzavřena převodní smlouva o důsledcích zavedení západoněmecké marky v NDR.
5. Struktury NATO nebudou rozšířeny na území bývalé NDR po dobu, kdy zde ještě budou rozmístěny sovětské jednotky. Okamžitá platnost čl. 5 a 6 Severoatlantické smlouvy však zůstává nedotčena.
6. Jednotky bundeswehru, které nejsou integrované do NATO, mohou být ihned po sjednocení rozmístěny také na území bývalé NDR a Berlína.
7. Po dobu přítomnosti sovětských jednotek na území bývalé NDR mají setrvat v Berlíně jednotky třech západních mocností.

⁵⁹ Srovnej DzD č. 350-353, s. 3944-4026; Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 372-393; dále opakovaně citované paměti: Kohl, Chtěl jsem sjednocení Německa, s. 289-302; Genscher, Erinnerungen, s. 832-841; Teltschik, 329 Tage, s. 313-343; Gorbatschow, Wie es war..., s. 140-150; Schewarnadze, Die Zukunft gehört der Freiheit, s. 251-253; Falin, Konflikte in Kreml, s. 192-205.

8. Po odchodu sovětských vojsk z území dnešní NDR a Berlína zde mohou být rozmístěny jednotky začleněné do NATO, avšak bez zbraňových systémů, které mohou používat jadernou municí. Cizí jednotky a jaderné zbraně zde nesmí být rozmístěny.
9. Spolková vláda na probíhajících vídeňských jednáních vydá zavazující prohlášení, že do tří až čtyř let omezí velikost armády sjednoceného Německa na 370 000 mužů. Tím vstoupí v platnost první vídeňská dohoda.
10. Sjednocené Německo se vzdá výroby, vlastnictví a užívání jaderných, biologických a chemických zbraní a zůstane členem smlouvy o jejich nešíření.⁶⁰

Německý autor Alexander von Plato trefně doplňuje, že dalším bodem by měl být pětimiliardový kredit v západoněmeckých markách, který kancléř Gorbačovovi nabídl již dříve, a který ve Stavropolu zazněl také.⁶¹ Možných důvodů, proč se finanční otázka neobjevila v závěrečném prohlášení, je více. Nejen, že se Gorbačov obával kritiky za „prodej německého členství v NATO“, jak Plato uvádí, ale rovněž kancléř Kohl by sklídl určitou kritiku.⁶² Sovětsko-německá jednání o zmíněném úvěru totiž probíhala v tajnosti, a v tisku se o nich pouze spekulovalo.⁶³ Dalším důvodem je fakt, že finanční otázka nepatřila k hlavním tématům jednání, a také zde nebyla dořešena. V průběhu srpna a těsně před posledním setkání 2+4 12. září v Moskvě Gorbačov ještě vystupňoval finanční požadavky na spolkovou vládu. Prvotních pět miliard se tak zvýšilo na dvanáct miliard za odchod a zpětnou integraci sovětských vojsk plus třímiliardový bezúročný kredit, tedy celkem 15

⁶⁰ Presseerklärung von Bundeskanzler Dr. Kohl nach Abschluss seines Besuches in der Sowjetunion (14.-16. Juli 1990) vom 17. Juli 1990 (Auszüge); in: Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland..., č. 229, s. 680-682.

⁶¹ Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 393.

⁶² Srovnej Kohl, Chtěl jsem sjednocení Německa, s. 299.

⁶³ Srovnej např. Riedmiller, Der Geist von Schelesnowodsk, in: SZ, 17. 7. 1990; Kiefer, Kohl's expectations high for Moscow trip, in: Christian Science Monitor, 13. 7. 1990.

miliard západoněmeckých marek, které byl kancléř Kohl ochoten zaplatit, a se kterými již byl generální tajemník spokojen.⁶⁴

Vraťme se nyní k výsledkům Kohlovy návštěvy v SSSR. Gorbačov ustoupil ve všech důležitých otázkách, které doposud odmítal, čímž definitivně uvolnil cestu znovusjednocení Německa. Nejdůležitějšími ústupky byly samozřejmě souhlas s německým členstvím v NATO a velikostí bundeswehru, který měl být stanoven v rámci vídeňských jednání a ne v 2+4, jak to Moskva tvrdošijně požadovala. 2+4 tak zbývalo pouze akceptovat dohodnuté závěry mezi Sověty a Němci, polsko-německou úmluvu o společné hranici a vypracovat závěrečnou smlouvu, která by ukončila práva a odpovědnosti čtyř vítězných mocností.

Mezinárodní reakce na výsledky kavkazských jednání byly pozitivní.⁶⁵ V Spolkové republice chválily a oslavovaly kancléřův úspěch nejen vládní strany, ale i opoziční SPD. V sovětském tisku byl sice Gorbačovův ústupek líčen jako „jediné možné a rozumné řešení“,⁶⁶ ale určitá opozice proti jeho rozhodnutí byla patrná v komunistické straně SSSR, tak ve veřejném mínění. Zejména vedoucí Mezinárodního oddělení ÚV KSSS a odborník na Německo Valentin Falin zásadně nesouhlasil s plnohodnotným členstvím Německa v NATO a Ševarnadzeho následovník Alexander Bessmertnych⁶⁷ o rok později prohlásil, že šlo o „jednu z nejvíce nenáviděných událostí v dějinách sovětské zahraniční politiky a

⁶⁴ Srovnej dokumenty DzD č. 413-415, 418, s. 4498-4519, 4527-4533; přehledné shrnutí všech německých plateb Sovětskému svazu/Rusku, které nakonec dosáhly až ca. padesát miliard západoněmeckých marek in Oldenburg, Die Erneuerung der sowjetischen Deutschlandpolitik..., s. 30-32.

⁶⁵ Srovnej Reaktionen auf das Treffen Kohl-Gorbatschow-Einigung über deutsche NATO-Mitgliedschaft weltweit begrüßt-US-Präsident Bush: Beitrag zum Aufbau dauerhafter Zusammenarbeit / Auch die SPD lobt den Kanzler, in: SZ, 17. 7. 1990; Kohl, Chtěl jsem sjednocení Německa, s. 303.

⁶⁶ Teltschik, 329 Tage, s. 345.

⁶⁷ Alexander Bessmertnych, nar. 1933, 1990-1991 velvyslancem v USA, leden-srpen 1991 ministrem zahraničí.

v následujících desetiletích jím zůstane“.⁶⁸ Jak je známo, Sovětský svaz se rozpadl již v prosinci 1991, tedy několik měsíců po Bessmertnychově výroku.

Kancléř Helmut Kohl, který bezprostředně po návratu do Spolkové republiky důkladně informoval západní spojence o výsledcích své návštěvy v Sovětském svazu, dostal v následujících dnech mnoho blahopřejných telegramů.⁶⁹ Dokonce i Margaret Thatcherová zaslala do Bonnu „srdečné gratulace“, přičemž neopomněla zdůraznit německé členství v NATO jako „hlavní přínos pro zájmy Evropy a Západu jako celek“,⁷⁰ respektive pro zájmy Velké Británie. Je však nutné zmínit, že Londýn byl nespokojen s obsahem bodů 8 a 9, ve kterých viděl kancléřovu přílišnou ústupnost Sovětům, avšak zatím svůj odpor nedával příliš najevo.⁷¹ Francouzský prezident François Mitterand prý ve své pracovně s určitou jízlivostí prohlásil: „Tak to bychom měli! Gorbačov, který nás vždy prosil, abychom se Kohlovi nevzdávali, najednou zcela podlehl, a to určitě za pár marek navíc. V tomto případě se nebudeme moci dlouho stavět proti sjednocení.“ Načež trefně podotkl, že „podnik 4+2 je již pouhou fikcí“.⁷²

Oficiální reakce z Washingtonu byly velmi pozitivní. George Bush se ve veřejném prohlášení věnoval výhradně sovětskému souhlasu s německým členstvím v NATO, dlouhodobému cíli americké diplomacie v procesu znovusjednocení, kterého bylo náhle dosaženo. Americký prezident ocenil Gorbačovo „státnictví a úsilí stavět dlouhodobé vztahy na spolupráci“ a především zdůraznil význam londýnského summitu NATO, tedy nepřímou americké zahraniční politiky. Dle Bushe „může být sovětský ústupek chápán jako odpověď, či snad zčásti výsledek

⁶⁸ Srovnej Falin, *Konflikte in Kreml...*, s. 200-205; Falin, *Politische Erinnerungen*, s. 496; *Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene...*, s. 316-317.

⁶⁹ Kohl, *Chtěl jsem sjednocení Německa*, s. 303.

⁷⁰ *Schreiben Thatcher an Kohl*, 17. 7. 1990, *DzD* č. 357, s. 4057.

⁷¹ Srovnej Fischer, *Both Kohl, Gorbachev Can Benefit*, in: *WP*, 17. 7. 1990.

⁷² Attali, *Verbatim*, s. 541.

summitu NATO v Londýně⁷³. Přesně taková byla oficiální interpretace Bushovy administrativy.

Je nutné zmínit, že stejně jako zbytek světa, i Američané byli sovětským ústupkem v otázce německého členství překvapeni. V tom, že ho Washington nečekal tak brzy, se shodují jak paměti členů Bushovy administrativy, tak opakovaně citované odborné studie a další zdroje.⁷⁴ Autoři Riceová a Zelikow výstižně píší: „Američané byli překvapeni stejným způsobem jako Teltschik v okamžiku, když Gorbačov v Moskvě (Gorbačov však ustoupil až ve Stavropolu o den později – pozn. T. E.) ustoupil.“⁷⁵ Další otázkou je, jak byly sovětsko-západoněmecká jednání a jejich výsledky Bushovou administrativou vnímány. Podle dvojice autorů Strobe a Talbott v něm Bush viděl „obejití Washingtonu“, kterému chtěl v budoucnosti zabránit.⁷⁶ Podobné spekulace o takzvaném „Stavrapallu“⁷⁷ a tajných dodatcích na úkor ostatních se zčásti objevily také v americkém tisku, a dle Riceové a Zelikowa zpočátku i mezi některými úředníky.⁷⁸ Vezmeme-li však v úvahu předcházející americko-západoněmecké intenzivní konzultace, které nemají ve vzájemných vztazích obdoby, a které probíhaly na všech úrovních, tak výše zmíněné obavy a tvrzení jsou neopodstatněná.⁷⁹ Národně bezpečnostní poradce Brent Scowcroft a Ředitel evropského odboru Národně bezpečnostní rady Robert Hutchings se shodují v tom, že v Národně bezpečnostní

⁷³ Statement on German Membership in the North Atlantic Treaty Organization, 16. 7. 1990, in: PPop.

⁷⁴ Srovnej Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 318; Bush-Scowcroft, Eine neue Welt..., s. 298; Fischer, Both Kohl, Gorbachev Can Benefit, in: WP, 17. 7. 1990; Kiessler-Elbe, Der diplomatische Weg..., s. 178-179; Fischer, Both Kohl, Gorbachev Can Benefit, in: WP, 17. 7. 1990; Szabo, Diplomacy of German Unification, s. 107.

⁷⁵ Rice – Zelikow, Germany Unified..., s. 342. Teltschik celá jednání v Moskvě a na Kavkaze popíše jako „zárak z Moskvy“. Podrobně in Teltschik, 329 Tage, s. 313-345.

⁷⁶ Beschloss-Talbott, Auf höchster Ebene..., s. 318.

⁷⁷ Odvozeno od tajné sovětsko-německé smlouvy v severoitalském Rapallu v roce 1922, která mimo jiné obsahovala klauzule o spolupráci ve vojenské oblasti – zejména vývoj a výroba zbraní, což bylo poraženému Německu Versailleskou smlouvou zakázáno.

⁷⁸ Rice–Zelikow, Germany Unified..., s. 345, pozn. 32.

⁷⁹ K podobnému závěru dochází také Hutchings, Rice-Zelikow a Scowcroft.

radě vnímali sovětský souhlas s členstvím sjednoceného Německa v NATO jako definitivní konec studené války.⁸⁰

Rovněž v telefonním rozhovoru mezi Kohlem a Bushem ze 17. července nezazněly žádné zmínky či náznaky „obejití Washingtonu“. Ve zmíněném rozhovoru spolkový kancléř americkému prezidentovi podrobně vylíčil moskevská a stavropolská jednání, která by „bez podpory USA, a v posledních měsících obzvláště prezidenta Bushe, sotva dopadly s takovým výsledkem“. George Bush opakovaně Kohlovi gratuloval k úspěchu a oba státníci se dále shodli na pokračujících konzultacích.⁸¹

Týž den volal prezident Bush také generálnímu tajemníkovi Michailu Gorbačovi. Přesný záznam telefonního rozhovoru bohužel není dostupný.⁸² Hlavními tématy byly beze sporu Kohlova návštěva v SSSR a předchozí summity NATO a G7. Je velmi pravděpodobné, že se prezident Bush, podobně jako ve výše citovaném dopise Gorbačovovi z 7. července, snažil zdůraznit důležitost jejich setkání ve Washingtonu a roli Spojených států v přijetí londýnské deklarace NATO a zmírnění bezpečnostních obav Sovětského svazu. Jak Gorbačov, tak Ševarnadze si byli vědomi významu USA ve zmíněných otázkách a také ho v rozhovorech

⁸⁰ Srovnej Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 301; Hutchings, *American Diplomaty...*, s. 138.

⁸¹ Telefongespräch Kohl mit Bush, 17. 7. 1990, Dzd č. 355, s. 4038-4047.

⁸² Stručné zmínky o telefonním rozhovoru in *Remarks and a Question-and-Answer Session With the Magazine Publishers of America* 17. 7. 1990, in: PPop; Bush sagt Gorbatschow Entgegenkommen
zu
Der US-Präsident begrüßt Einigung mit Bonn / Keine Kommentare in sowjetischen Zeitungen
Washington, in: SZ, 18. 7. 1990; podobněji líčí rozhovor Beschloss-Talbott, *Auf höchster Ebene...*, s. 317-318.

s Američany a Němci opakovaně ocenili,⁸³ i když je pravda, že veřejně zmiňovali „pouze“ význam summitu NATO v Londýně.⁸⁴

Washington na druhou stranu téměř opomíjel ostatní důležité faktory, které ovlivnily změnu sovětského postoje.⁸⁵ Těmi byly zejména Kohlem prosazovaná hospodářská pomoc Sovětskému svazu a jeho integrace do světového hospodářství a zatím tajné jednání o úvěru pro SSSR, o kterém však Američané věděli, a rovněž západoněmecká diplomacie, která se zasloužila o zásadní zlepšení vztahů se Moskvou, jež bylo korunováno podepsáním vzájemné „smlouvy o dobrém sousedství, partnerství a spolupráci“ bezprostředně po zrušení práv a zodpovědností čtyř vítězných mocností. Je docela zajímavé, že zrovna v Bushových pamětech je citován Gorbačov, který vedle americké diplomacie zdůrazňuje právě „velké pokroky při jednání s Kohlem“ a hospodářský aspekt.⁸⁶

Americkou „oficiální interpretaci“ je nutno chápat v následujících souvislostech. Od okamžiku, kdy Spojené státy získaly Bonn a západní spojence pro svoji koncepci nového uspořádání Evropy, v němž by Severoatlantická aliance hrála výraznou roli, šlo Spojeným státům v procesu sjednocení Německa výhradně o přesvědčení Moskvy, aby akceptovala německé členství v NATO. Z bezpečnostně

⁸³ Srovnej zápis jednání Kohla s Gorbačovem v Moskvě a na Kavkaze z výše citovaných pramenů; Memcon for meeting between Baker and Shevarnadze, Ambassador Curley's residence in Paris, 18. 7. 1990 cit in Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 344, pozn. 36.

⁸⁴ Srovnej sovětské reakce na summit NATO v Londýně pozn. 48-49 in Rice–Zelikow, *Germany Unified...*, s. 346; Drittes Treffen der Außenminister der Zwei plus Vier, 17. 7. 1990, *DzD* č. 354, s. 4027.

⁸⁵ Srovnej Statement on German Membership in the North Atlantic Treaty Organization, 16. 7. 1990, in: PPOp; Remarks and a Question-and-Answer Session With the Magazine Publishers of America 17. 7. 1990, in: PPOp; Secretary of State Baker says a united Germany and a stable security environment for Europe are "now within our reach" 17. 7. 1990, in: PDQ; NATO and German Unification: "How we got there" (Transcript: Bush outlines steps to agreement) 17. 7. 1990, in: PDQ; Transcript of a background briefing given by senior State Department officials July 17 following a Two-Plus-Four meeting, in: PDQ.

⁸⁶ Bush-Scowcroft, *Eine neue Welt...*, s. 298. Za důležité považuje zmíněné faktory také např. Weidenfeld, *Außenpolitik für die deutsche Einheit...*, s. 565-566 a zejména Oldenburg, *Die Erneuerung...*, s. 34-35.

politického hlediska sehrála americká zahraniční politika („devět ujištění“, washingtonský a londýnský summit) opravdu rozhodující roli. K otázce hospodářské pomoci SSSR se Washington stavěl s výše popsanou skepsí, a tak je celkem pochopitelné, že jí navenek nepřisuzoval větší význam. Bushova administrativa si ale byla vědoma důležitosti západoněmecké finanční pomoci Sovětskému svazu, která byla však prozatím vyjednávána v tajnosti. Závěrem je nutno zmínit, že také Bushovi z vnitropolitických důvodů velmi záleželo na obrazu americké zahraniční politiky. Proto také zdůrazňoval roli USA, zejména když po 16. červenci světový tisk oslavoval státnictví spolkového kancléře Helmuta Kohla a generálního tajemníka Michaila Gorbačova.

4. USA a závěr diplomatického procesu znovusjednocení

4.1. Závěr diplomatického procesu znovusjednocení a změna priorit americké zahraniční politiky

Kohlovou návštěvou v Sovětském svazu byly mimo rámec 2+4 vyřešeny zásadní otázky znovusjednocení Německa. Zatímco USA a SRN daný postup zamýšlely, Sovětský svaz a zpočátku rovněž Francie a Velká Británie přikládaly jednáním 2+4 větší význam, i když z rozdílných důvodů. Sovětský svaz v nich viděl možnost jak celý proces zbrzdít a Francie s Velkou Británií chtěly hrát ve znovusjednocení Německa podstatnější roli, a proto prosazovaly širší agendu.

Další setkání 2+4 na ministerské úrovni 17. července v Paříži přijalo dosažené výsledky jednání Kohla s Gorbačovem za opakovaného zdůraznění londýnského summitu NATO, které uvolnily cestu k uzavření jednání 2+4. Tak se mělo stát na příštím setkání ministrů zahraničí dvou německých států a čtyř vítězných mocností v Moskvě v půli září téhož roku. V Paříži byla rovněž přítomna polská delegace, která se zúčastnila projednávání polsko-německé hranice. V hraniční otázce byl přijat kompromis, který v průběhu května a června společně vypracovaly delegace Polska, SRN a NDR. Bonn a Berlín se zavázaly, že vzájemná smlouva, kterou již schválily oba německé parlamenty, měla být uzavřena bezprostředně po sjednocení. Stávající hranice na linii Odra-Nisa byla uznána za definitivní a Němci se vzdali jakýchkoliv územních nároků.¹ Určitým „rušivým elementem“ byly nespokojenost a požadavky úplné denuklearizace Německa ze strany východoněmeckého ministra zahraničí Markuse Meckela, který byl také do jisté míry frustrován vedlejší rolí diplomacie NDR. Jeho hlas však nebyl příliš důležitý. Jeden diplomat z jeho týmu

¹ Drittes Treffen der Außenminister der Zwei plus Vier, 17. 7. 1990, DzD č. 354, s. 4027-4037.

trně poznámenal, že „důvod pro existenci samostatné zahraniční politiky NDR skončil dohodou na Kavkaze“.²

Od konce července 1990 věnovala americká diplomacie znovusjednocení Německa nepatrnou pozornost. Srovnáme-li rozhovory prezidenta Bushe s kancléřem Kohlem v srpnu a s generálním tajemníkem ÚV KSSS Gorbačovem na helsinském summitu na počátku září, stejně jako Bakerovo setkání se Ševarnadzem na přelomu července a srpna v sovětském Irkutsku, tak zjistíme, že německá otázka nebyla vůbec zmíněna, případně tvořila velmi okrajové téma.³ Dokládá to i fakt, že v pamětech Bushe a Scowcrofta a Bakera nenajdeme k období srpen-září 1990 o německé otázce ani zmínku. Příčiny této změny v zahraniční politice USA tkvěly ve dvou zásadních faktorech:

Hlavní bod, na kterém Spojeným státům v procesu znovusjednocení Německa záleželo – členství sjednoceného Německa v NATO, byl spolu s ostatními důležitými otázkami vyřešen sovětským souhlasem při Kohlově návštěvě v Sovětském svazu. Nebylo tedy nutné, aby USA pokračovaly v intenzivní diplomacii, jelikož vše z jejich pohledu podstatné bylo vyřešeno.

Dne 2. srpna 1990 provedl Irák ozbrojenou invazi do Kuvajtu, čímž vážně porušil mezinárodní právo a chartu OSN. Spojené státy okamžitě podaly návrh ke svolání Rady bezpečnosti OSN a zvláštního summitu NATO. Od dne, kdy vojska prezidenta Saddáma Husajna obsadila severní část Kuvajtu, se krize na Blízkém východu stala prioritou americké zahraniční politiky a vyvrcholila v roce 1991 ozbrojenou akcí proti Iráku pod mandátem OSN s USA v čele. Směrnice Národně bezpečnostní rady z 20. srpna 1990 zcela jasně uvádí „přístup k ropě a bezpečnost a

² Albrecht, Die Abwicklung der DDR..., s. 108-116; pařížská jednání a role zahraniční politiky NDR podrobně in Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken..., s. 180-181, 189-201.

³ Srovnej Telefongespräch Kohl mit Bush, 22. a 30. 8. 1990, DzD č. 395 a 406, s. 4376-4382, 4467-4469; Joint News Conference of President Bush and Soviet President Mikhail Gorbachev in Helsinki, Finland 9. 9. 1990, in: PPOp; US, Soviet Positions Getting Closer on Afghanistan, 2. 8. 1990, in: PDQ. Hlavním tématem citovaných rozhovorů byla krize na Blízkém východě.

stabilita spojenců v tomto regionu“ jako národní zájmy USA v této oblasti.⁴ Teltschik si ve svém deníku výstižně poznamenal, že „konflikt v Golfském zálivu zatlačil německou otázku do pozadí“.⁵ Od vypuknutí irácké krize bylo Bílým domem slovo Německo skloňováno spíše v kontextu s náklady na plánovanou vojenskou operaci.⁶

V závěru procesu znovusjednocení Německa se americká diplomacie podstatněji angažovala ve dvou záležitostech. Na konci srpna dohodla s bonnskou vládou smlouvu o prodloužení pobytu amerických jednotek na německém území a na počátku září se aktivně podílela na diplomatické přípravě a vlastním jednáním závěrečné schůzky 2+4 v Moskvě. Než se budeme věnovat těmto dvou tématům, shrňme si ve stručnosti další události ze srpna/září 1990 v souvislosti se sjednocením Německa.

Co se vnitřních aspektů sjednocení týče, soustředily se vlády obou německých států na přípravě sjednocující smlouvy (Einigungsvertrag), která vyřešila z právního hlediska připojení východního Německa ke Spolkové republice. Smlouva byla schválena parlamenty obou německých států 31. srpna, přičemž přistoupení NDR podle článku 23 Základního zákona bylo stanoveno na 3. říjen 1990, jenž se měl rovněž stát dnem německé jednoty.⁷ Schválení sjednocující smlouvy předcházel odchod sociálně-demokratických ministrů z východoněmecké vlády, kvůli rozporům ve vnitřních, hospodářských a finančních otázkách.⁸

Po Kohlově návštěvě v Sovětském svazu a jednání dvou německých států a čtyř vítězných mocností v Paříži v půli července dali Sověti jasně najevo, že

⁴ NSD 45, Bush Library, <http://bushlibrary.tamu.edu/research/nsd/NSD/NSD%2045/0001.pdf>. Zde rovněž nastíněn přístup USA k ostatním aspektům irácké krize.

⁵ Teltschik, 329 Tage, s. 363.

⁶ Srovnej telefonní rozhovory prezidenta Bushe s kancléřem Kohlem citované in pozn. č. 3.

⁷ Sjednocující smlouva <http://www.bundestag.de/parlament/geschichte/parlhist/dok9.html>.

⁸ Ministři za SPD odešli z vlády 20. srpna. Podrobněji in Weidenfeld, Außenpolitik für die deutsche Einheit..., s. 576.

nadcházející setkání 2+4 v Moskvě 12. září by mělo celý diplomatický proces znovusjednocení uzavřít.⁹ V srpnu a na počátku září však probíhala ještě intenzivní jednání mezi Bonnem a Moskvou ohledně vzájemné smlouvy, podmínek odchodu sovětských jednotek z území NDR a Berlína, finanční otázky, omezení bundeswehru a otázky majetkových poměrů v souvislosti s okupační politikou SSSR v sovětské okupační zóně po druhé světové válce.¹⁰ Ve Vídni dne 30. srpna spolkový ministr Hans-Dietrich Genscher, po dohodě s vládou NDR, před plénem Konference o omezení konvenčních zbraní v Evropě vydal prohlášení spolkové vlády, že sjednocené Německo sníží počet jednotek bundeswehru na 370 000, přičemž limitace začne v den, kdy vstoupí v platnost smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE).¹¹

S nadcházejícím zrušením práv a zodpovědností čtyř vítězných mocností také souvisela nutnost právně upravit setrvání amerických, britských a francouzských jednotek na německém území, které byly stanoveny smlouvami z let 1954 a 1959.¹² Jednání mezi Bonnem a zmíněnými spojenci začala již na konci července.¹³ Podívejme se krátce na postoje SRN a Spojených států a vyřešení této problematiky.

⁹ Srovnej Moskau: Nur noch ein Zwei-plus-Vier-Treffen, in: SZ 2. 8. 1990.

¹⁰ Podrobnosti těchto jednání však nejsou předmětem této práce, a proto pouze odkazují na relevantní literaturu. Srovnej dokumenty DzD č. 381, 398, 399, 402, 410, 411, 413-415, 418; Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken..., s. 182-188, 202-204; Oldenburg, Die Erneuerung der sowjetischen Deutschlandpolitik..., s. 30-32.381; Teltschik, 329 Tage, s. 346-363; podrobnosti sovětsko-německé smlouvy o dobrém sousedství, partnerství a spolupráci v Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, dokument č. 246, s. 733-735.

¹¹ Verpflichtende Erklärung zur deutschen Truppenreduzierung, Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, dokument č. 233, s. 685-688.

¹² Status spojeneckých jednotek v Německu podrobně na http://www.auswaertigesamt.de/www/en/aussenpolitik/vn/voelkerrecht/truppenstationierung_html; smlouva o přítomnosti zahraničních jednotek v SRN z roku 1954 na <http://www.nato.int/docu/basicxt/b541023d.htm>.

¹³ Srovnej Botschaft Thatcher an Kohl, 25. 7. 1990, DzD č. 370, s. 4177-4179.

Na spolkovém ministerstvu zahraničí vznikl koncept, který počítal s uzavřením zcela nových smluv, jež by obsahovaly určité omezení výše citovaných dohod z padesátých let. Genscher tuto variantu chápal rovněž jako vstřícnost vůči Moskvě, pro kterou by nové smlouvy byly snesitelnější a transparentnější by stanovovaly závěry kavkazských jednání (zvláštní status pro území bývalé NDR).¹⁴ Naopak Washington rozhodně trval na prodloužení stávajících smluv. V Bushově administrativě stále panovaly určité obavy před možným spojováním odchodu sovětských vojsk s americkými. Je nesporné, že část SPD a zejména strana Zelených byly proti setrvání amerických jednotek na německém území, a proto se USA obávaly, že by se tyto strany mohly pokusit o zmíněnou paralelu, přičemž schvalování nových smluv by jim jen poskytlo vhodnou příležitost. Především intervence Jamese Bakera, který Genscherovi zaslal 16. srpna dopis a 30. srpna s ním telefonicky hovořil, přispěla k tomu, že Němci přistoupili na americké řešení. V následujících dvou týdnech bylo úspěšně vyjednáno prodloužení smlouvy z roku 1954; nová smlouva o rozmístění britských, francouzských a amerických jednotek v Berlíně po ukončení práv čtyř mocností a smlouva o rozšíření jurisdikce NATO na území bývalé NDR.¹⁵

Tento, pro samotné znovusjednocení Německa již nepřilíš důležitý, spor názorně dokazoval dvě tendence, které byly charakteristické pro celý proces:

Spolkový ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher měl poněkud odlišný vztah k Sovětskému svazu než měli Američané. Zatímco Američanům šlo téměř výhradně o prosazeních svých zájmů, tak Genscherovi rovněž velmi záleželo na více ohleduplném vztahu k sovětskému vedení, což však bylo z velké části zapříčiněno neustálou obavou ze sovětských obstrukcí německé jednoty. Genscher byl tak ochoten větších ústupků i v bezpečnostně-politických otázkách, které však byly pro Spojené státy zásadního významu.

¹⁴ Weidenfeld, *Außenpolitik für die deutsche Einheit...*, s. 591.

¹⁵ Rice-Zelikow, *Germany unified...*, s. 353-355, pozn. 58-63 na základě velkého množství amerických pramenů.

V případě, že mezi Washingtonem a Bonnem panovaly neshody, Němci nakonec téměř vždy ustoupili.

4.2. 2+4 v Moskvě a uzavření německé otázky

Závěrečnému setkání ministrů zahraničí dvou německých států a čtyř vítězných mocností, které bylo naplánováno na 12. září v Moskvě, předcházela intenzivní jednání „šestky“ na pracovní úrovni 4.-9. září v Berlíně a 11. září již v hlavním městě SSSR. Hlavním úkolem těchto přípravných konzultací byla příprava textu závěrečné smlouvy.

Na berlínských jednáních 2+4 se, s výjimkou dvou sporných bodů, podařilo v podstatě zkoncipovat a shodnout se na návrhu smlouvy, který zahrnoval již dříve dohodnuté závěry týkající se: obecných ujištění o demokratickém a mírumilovném charakteru sjednocení a sjednoceného Německa; podpory principů KBSE a zároveň důrazu na její posílení a institucionalizaci; teritoriálních a hraničních otázek; velikosti a omezení německé armády; odchodu sovětských jednotek a setrvání spojeneckých jednotek na německém území; zvláštního statutu pro území bývalé NDR; alianční příslušnosti sjednoceného Německa; zrušení práv a zodpovědností čtyř vítězných mocností a získání plné suverenity sjednoceného Německa; otázek ratifikace a platnosti této smlouvy.¹⁶

Podívejme se nyní na tyto dva výše zmíněné sporné body, které se týkaly zvláštních bezpečnostních podmínek pro území bývalé NDR. První byl spíše technického charakteru. Sověti trvali na tom, že dle bodu 8 a 9 stavropolské dohody Kohla s Gorbačovem, po odchodu jejich vojsk z území bývalého východního Německa zde nesmí být rozmístěny zbraňové systémy, které mohou používat

¹⁶ Konečná podoba textu závěrečné smlouvy z 12. 9. 1990 např. in: Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, dokument č. 236, s. 699-703.

jadernou výzbroj. Tím pádem ani takzvané „dual-capable“ systémy, jež mohou používat jak konvenční, tak jadernou výzbroj. V praxi se však jedná o všechna letadla a těžké dělostřelectvo.¹⁷ Sovětský postoj byl zásadně nepřijatelný pro západní spojence i Bonn, kteří v něm správně viděli diskriminaci Německa a zejména porušení úmluvy o možném rozmístění konvenčních jednotek bundeswehru na území bývalé NDR (rovněž bod 8), jež by vedlo ke snížení jeho obranyschopnosti.

Tato neshoda byla poměrně rychle vyřešena na pracovní schůzce Dietera Kastrupa a Franka Elbeho ze spolkového ministerstva zahraničí se Julim Kvicinským 10. ledna v Moskvě.¹⁸ Autoři Riceová a Zelikow však více zdůrazňují roli USA, a na základě amerických pramenů uvádějí také význam rozhovoru Bakera s Ševarnadzem z předchozího dne.¹⁹ Nedostatek pramenů však nedovoluje potvrdit americkou verzi. Nicméně důležité je, že Sověti nakonec ustoupili a souhlasili s formulací „zákaz atomových zbraní nebo jejich nosičů“ pro území bývalé NDR.

Jednání 2+4 na úrovni náměstků ministrů zahraničí 11. září v Moskvě se věnovalo výhradně takzvané problematice „překračování hranice“ (crossing the line), která byla zbývajícím bodem, na němž se zástupci šestky nemohli shodnout, a který na poslední chvíli vážně ohrozil uzavření celého procesu znovusjednocení Německa. Než se tomuto problému budeme podrobněji věnovat, je nutné zmínit, že stejně jako u předchozího sporného tématu, i zde se setkáme s nedostatkem pramenů (zejména v porovnání s předchozími 2+4 a ostatními jednáními), jež by více usměrnily výpovědi subjektivního charakteru.

Podstata sporu vycházela rovněž z již výše citované dohody mezi Kohlem a Gorbačovem na Kavkaze, ve které se spolkový kancléř zavázal, že po odchodu sovětských vojsk z bývalé NDR zde nebudou moci být rozmístěny cizí jednotky,

¹⁷ Vorlage Kaestner an Teltschik, 7. 9. 1990, DzD č. 416, s. 4517-4519.

¹⁸ Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken..., s. 208-209.

¹⁹ Rice-Zelikow, Germany unified..., s. 358-359; pozn. 69-70. Autoři tvrdí, že text vycházel z „americké formulace Sověty navrženým stylem jazyka“.

kterými byly evidentně míněny jednotky NATO na německém území. Tato formulace však nespécifikovala otázku, zda se cizí jednotky budou moci na východoněmeckém území přechodně pohybovat, například přelet, vojenské cvičení nebo případně obrana německého území dle závazků Severoatlantické smlouvy. Na počátku září však Moskva naznačila, že po odchodu sovětských vojsk má být západním jednotkám (Američanům, Britům, Francouzům apod.) zakázáno překračovat hranici dnešního území NDR.²⁰

Toto stanovisko (úplné omezení) však bylo zejména pro Američany a Brity nepřijatelné. Obě anglosaské velmoci to daly na berlínských jednáních 2+4 jasně najevo. Následující jednání 11. září v Moskvě však nepřinesla žádný pokrok. Julij Kvicinskij trval na svém stanovisku, stejně tak jako John Weston²¹, náměstek ministra zahraničí Velké Británie Douglase Hurda a Bakerův poradce Robert Zoellick odmítli ustoupit. Naopak Bonn, kterému nejvíce záleželo na úspěšném uzavření celých jednání a podpisu smlouvy v následujícím dni, se snažil najít kompromis, přičemž byl ochoten přistoupit na spornou sovětskou formulaci. V tento okamžik se Genscher spojil s Ševarnadzem, Bakerem a následně s Hurdem. Z dostupných zdrojů vyplývá, že Ševarnadze spolkovému ministru zahraničí sice ustoupil, ale pouze ve vzájemném rozhovoru. Jinak dále trval na formulaci, že na území NDR po odchodu sovětských vojsk „cizí jednotky nesmí být rozmístěny“. Na večerním sezení 2+4 tak Kvicinskij stále zastával neústupné stanovisko, a proto i zde jednání ztroskotala.²²

Po těchto neshodách vše naznačovalo tomu, že ke slavnostnímu podpisu závěrečné smlouvy následující den nedojde. Opětovná intervence Hanse-Dietricha Genschera již však byla úspěšná. Klíčem k úspěchu se nakonec stala americká

²⁰Vorlage Kaestner an Teltschik, 10. 9. 1990, DzD č. 420, s. 4538-4540.

²¹ John Philips Weston, nar. 1938, 1989-1990 náměstkem ministerstra zahraničí Velké Británie.

²² Srovnej Weidenfeld, Außenpolitik für die deutsche Einheit, s. 599-604; Rice-Zelikow, Germany unified..., s. 358-361, pozn. 68-73.

delegace. Spolkový ministr zahraničí v noci z 11. na 12. září navštívil Bakera v jeho hotelu, kde se dohodli na kompromisu, jenž byl přijatelný pro obě strany. Sovětská formulace ve smlouvě zůstala, ale byla doplněna poznámkou, která spolkové vládě vymezila interpretaci slova „rozmístit“ „rozumným a zodpovědným způsobem tak, aby zohlednila bezpečnostní zájmy všech smluvních stran“.²³ Toto řešení akceptoval i britský ministr zahraničí a následující den mohla být závěrečná smlouva podepsána.²⁴

Interpretace tohoto sporu se však zásadně liší u autorů Kiesslera a Elbeho a Plata. Ti vycházejí ze svých pamětí, respektive z pamětí Hanse-Dietricha Genschera a opomíjejí podstatné faktory, jakými byly neústupnost Sovětů a nezbytnost přesné formulace podmínek „překročení hranice“. Jejich závěry jsou velmi kritické k postupu britské a americké diplomacie, a zároveň je patrná snaha celý spor zlehčit.²⁵ Vezmeme-li však v potaz články 5 a 6 Severoatlantické smlouvy²⁶, které se také vztahovaly na území bývalé NDR, šlo o velmi důležitý aspekt, jenž se dotýkal bezpečnostně-politických zájmů všech států NATO, a který bylo nutné přesně stanovit.

Krátce před polednem 12. září podepsali ministři zahraničí Spolkové republiky, Německé demokratické republiky, Francie, Velké Británie, Sovětského svazu a Spojených států závěrečnou smlouvu 2+4, která formálně uzavřela celý proces znovusjednocení Německa. Smlouva vstoupila v platnost 15. března 1991 po ratifikaci poslední ze čtyř vítězných mocností – Sovětského svazu.²⁷ Dne 3. října

²³ Zum Abschluss der Zwei-plus-Vier-Gespräche in Moskau am 12. September 1990, in: Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, dokument č. 236, s. 703.

²⁴ Srovnej Weidenfeld, Außenpolitik für die deutsche Einheit, s. 599-604; Rice-Zelikow, Germany unified..., s. 358-361, pozn. 68-73.

²⁵ Srovnej Genscher, Erinnerungen, s. 864-874; Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken..., s. 209-212; Plato, Die Vereinigung Deutschlands..., s. 396-401.

²⁶ <http://www.nato.cz/dokumenty/natosml.html>.

²⁷ Závěrečnou smlouvu 2+4 ratifikovaly jako první Spojené státy 16. října 1990, které následovala Velká Británie 16. 11. 1990, Francie 17. 1. 1991 a jako poslední SSSR 15. 3.

1990 bylo po čtyřiceti pěti letech rozdělení Německo znovusjednoceno, a o půl roku později získalo plnou suverenitu.

Projevy ministrů zahraničí po podpisu závěrečné smlouvy, stejně jako reakce ve světovém tisku, byly plné již mnohokrát vyřčených oslavných slov o nových vztazích mezi Východem a Západem; novém Německu pevně zakotveném v Evropě a Severoatlantické alianci; posílení KBSE a evropské integrace; a z německé strany i vyjádření vděku čtyřem vítězným mocnostem.²⁸ Tak například Washington Post z 13. září řadí podpis závěrečné smlouvy 2+4 k „největším momentům mezinárodních vztahů ve dvacátém století“. Na rozdíl od oficiální interpretace Bushovy administrativy však americký deník v procesu znovusjednocení nezdůrazňuje tolik roli americké diplomacie, ale zahraniční politiku Gorbačova, který se „zřekl kontroly nad východoněmeckou kolonií“, a západoněmecký „příspěvek“ osm miliard dolarů, oněch patnáct miliard západoněmeckých marek, sovětskému hospodářství.²⁹

Podpis závěrečné smlouvy 2+4 v Moskvě byl bezpochyby pouze formálním ukončením diplomatického procesu znovusjednocení Německa, poněvadž nejdůležitější rozhodnutí padla v červenci téhož roku. V září 1990 již pozornost světových velmocí směřovala jiným směrem než byla Střední Evropa. Americký ministr zahraničí James Baker proto ve své řeči po slavnostním podpisu neopomněl poukázat na „ohrožení nového světového řádu“ agresí v Perském zálivu, čímž jasně

1991. Podrobnosti zdržení sovětské ratifikace in Kiessler-Elbe, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken..., s. 214-215.

²⁸ Srovnej Positives Echo aus Bonner Parteien auf Zwei-plus-Vier-Vertrag "Ende der Nachkriegszeit", in: SZ, 13.9. 1990; Blick in die Presse - Maximum an gutem Willen, in: SZ, 14. 4. 1990; ADG 34780; Erklärung des französischen Aussenministers Roland Dumas beim 4. Treffen der 6 Aussneminister, in: Frankreich-Info Nr. 90-32, cit. in www.2plus4.de; Dybvik Russ (USIA), Treaty on Germany Final Settlement signed in Moscow, in: PDQ.

²⁹ Two Plus Four, in: WP, 13. 9. 1990, s. 22.

potvrdil změnu orientace americké zahraniční politiky z Evropy na Blízký Východ.³⁰

³⁰ Srovnej ADG 34780.

Závěr

V diplomatickém procesu znovusjednocení Německa hrály Spojené státy bezpochyby velmi důležitou roli. Jejich podpora Kohlovy politiky sjednocení proti negativnímu postoji Sovětského svazu a zprvu také Francie a Velké Británie se ukázala jako rozhodující faktor, bez kterého by Německo stěží mohlo být tak brzy sjednoceno. Americký prezident George Bush jasně formuloval podmínku, za které budou USA Kohla podporovat – sjednocené Německo musí být plnohodnotným členem NATO. Severoatlantická aliance Spojeným státům zaručovala možnost ovlivnit události v měnící se Evropě a zároveň zde oslabit sovětský vliv a kontrolovat Německo a jako jediná garantovala přítomnost amerických jednotek na evropském kontinentu. V problému znovusjednocení se sešly zájmy USA a Spolkové republiky – Washingtonu záleželo na zachování významné role NATO v nově transformované Evropě a omezení vlivu Sovětů a Bonn usiloval o státní jednotu. Výsledkem bylo sjednocené Německo, které setrvalo plnohodnotným členem Severoatlantické aliance, zatímco Varšavská smlouva se rozpadla, a sovětské jednotky odešly z NDR a celé střední Evropy.

Shrňme si ve stručnosti vývoj zahraniční politiky USA ke znovusjednocení Německa v letech 1989-1990. V době nástupu nové administrativy prezidenta George Bushe, v prvních měsících roku 1989, nebyla německá otázka aktuálním problémem světové politiky a Washington jí tak nevěnoval žádnou pozornost. Jasnou prioritou byly zlepšující se vztahy se Sovětským svazem a soudržnost Severoatlantické aliance, která musela reagovat na probíhající změny v Evropě. Právě tato otázka byla hlavním předmětem vztahů se Spolkovou republikou, která zásadně odmítala modernizaci raket krátkého doletu, jež Washington spolu s Londýnem prosazoval. Na květnovém summitu NATO americký prezident Němcům částečně ustoupil a na bezprostředně následující návštěvě SRN v Mohuči dal najevo, že jsou jedni z nejdůležitějších spojenců (nabídka „partnerství ve

vedení“). Výzva k odstranění hranic mezi Východem a Západem a Berlínské zdi („ať je Berlín další na řadě“) však nebyla ničím novým. Tuto rétoriku ve svém projevu použil již například John F. Kennedy na návštěvě v Berlíně v roce 1963 nebo Ronald Reagan na stejném místě o dvacet čtyři let později.

V následujících měsících se však Washington o německou otázku dále nezajímal. Změna situace nastala po masovém exodu východních Němců přes Maďarsko a Prahu do Spolkové republiky a začátku manifestací proti Honeckerovu režimu. Na rozdíl od obav před možnou destabilizací Evropy a ohrožení politiky détente, a varování evropských mocností a zejména Sovětského svazu před změnou poválečného systému se George Bush, i když nepříliš rozhodně, postavil za právo Němců na sebeurčení a jednotu. Z dostupných pramenů však vyplývá, že v Bushově administrativě, s výjimkou amerického velvyslance v Bonnu Vernona Walterse, nikdo v brzké době se sjednocením Německa nepočítal. Když pak 9. listopadu 1989 padla Berlínská zeď, německá otázka se znovu stala aktuálním problémem světové politiky a Spojené státy stejně jako ostatní vítězné mocnosti druhé světové války byly nuceny zaujmout stanovisko k novým realitám.

Bezprostřední reakce prezidenta Bushe byla poněkud váhavá a nerozhodná, za což také sklídila kritiku amerického Kongresu a části veřejnosti. Příčinami Bushova opatrného postoje byly nedostatek informací a chybějící koncepce zahraniční politiky vůči německé otázce a v neposlední řadě také obavy před možným zásahem Sovětského svazu. Do konce listopadu pak na ministerstvu zahraničí vznikl takzvaný „čtyřbodový plán“, který se stal základní linií vztahu USA k otázce znovusjednocení Německa. Tento plán počítal s právem Němců na sebeurčení a sjednocení Německa, které by mělo proběhnout mírumilovně, pozvolna a jako součást postupného procesu a v otázce hranic respektovat principy helsinské konference – nedotknutelnost státních hranic a možnost jejich změny pouze mírovými prostředky. Z amerického pohledu nejdůležitějším bodem však byl bod druhý, který pravil, že sjednocené Německo by mělo být členem NATO a více

integrovaných Evropských společenství. Právě členství sjednoceného Německa v Severoatlantické alianci se stalo hlavním zájmem Spojených států v procesu sjednocení Německa.

Na zvláštním zasedání Severoatlantické rady v Bruselu 4. prosince se sice prezidentu Bushovi podařilo čtyřbodový plán formálně prosadit, ale hlavní úkoly měla americká diplomacie ještě před sebou. Bylo třeba zajistit, aby politika Bonnu korespondovala se „čtyřmi principy“; získat Francii a Británii pro svoji německou politiku, tedy zmírnit obavy před znovusjednocením v Londýně a v Paříži a prosadit posílení role NATO v nové Evropě, kterému zejména prezident Mitterrand oponoval; a především vymyslet způsob jak přesvědčit Sověty, aby souhlasili se sjednocením Německem, které by zůstalo členem Severoatlantické aliance.

Bushovo vystoupení na summitu NATO na počátku prosince 1989 znamenalo zásadní zlom v postoji Spojených států k německé otázce od jejího vzniku. Washington, který doposud sjednocení v podstatě jen rétoricky podporoval, začal aktivně prosazovat znovusjednocení Německa. Aktivní zahraniční politika USA byla reakcí na změnu situace v NDR a Kohlovu politiku, která jasně usilovala o připojení východního Německa k SRN. Hlavním cílem americké diplomacie však nebyla německá jednota, nýbrž zachování významu a role NATO v transformující se Evropě. Členství sjednoceného Německa v alianci bylo základním předpokladem ke splnění tohoto cíle. Konec roku 1989 přinesl ještě jednu významnou změnu v americkém postoji k německé otázce. Zatímco do tohoto okamžiku Bushova administrativa spíše jen reagovala na události v NDR a diplomatické kroky ostatních mocností, od prosince 1989 se v podstatě ujala vedoucí role v diplomatickém procesu sjednocení Německa.

Na americkém ministerstvu zahraničí vznikl v polovině ledna koncept, který měl usnadnit řešení německé otázky. Návrh počítal s vytvořením pracovní skupiny zástupců dvou německých států a čtyř vítězných mocností. Jamesu Bakerovi se tento mechanismus 2+4 podařilo po četných konzultacích s Bonnem, Paříží,

Londýnem i Moskvou prosadit na konferenci zástupců NATO a Varšavské smlouvy v Ottavě 14. února. Již od samotného vzniku 2+4 se v Bushově administrativě utvořila proti tomuto konceptu silná opozice zejména v Národně bezpečnostní radě, pro kterou byly výsledky ottavských jednání nemilým překvapením. Tato neshoda byla nepochybně zapříčiněna nedostatečnou konzultací mezi ministerstvem zahraničí a NSC. Odpůrci 2+4 se obávali především přílišného vlivu Sovětů, kteří by v rámci těchto jednání mohli ohrozit zájmy Spojených států. Bakerův koncept však hned od počátku chápal 2+4 jen jako diskusní fórum, které by mělo rozhodovat pouze o zrušení práv a zodpovědností čtyř vítězných mocností. Všechny důležité aspekty znovusjednocení měly být vyřešeny mimo tento mechanismus. Jednání 2+4 tak měla v podstatě jediný cíl – vzbudit u Sovětů, Francouzů a Britů dojem, že jsou „ve hře“.

Zejména Sovětský svaz, ale zpočátku také Francie a Velká Británie rozšíření agendy 2+4 požadovaly. Vzájemná jednání dvou německých států a čtyř vítězných mocností v průběhu března až června však kvůli neústupnosti Moskvy nikam nevedla. Všechny nejdůležitější otázky byly nakonec vyřešeny mimo rámec 2+4, přesně tak, jak to Washington zamýšlel.

Velmi důležité bylo setkání prezidenta Bushe se spolkovým kancléřem Kohlem v Camp Davidu na konci února. Helmut Kohl se svým americkým protějškem souhlasil téměř ve všech aspektech sjednocení a zřetelně dal najevo, že usiluje o plnohodnotné členství sjednoceného Německa v Severoatlantické alianci, přičemž pro území bývalé NDR měl platit zvláštní status, který spočíval v omezení pohybu jednotek NATO na zmíněném teritoriu. Co se odmítavého postoje Sovětského svazu týče, tak Spojené státy se měly soustředit především na bezpečnostně-politické otázky (jednání s Moskvou a reforma NATO) a SRN měla Sovětům nabídnout širší hospodářskou pomoc. Jediným sporným bodem zůstala velmi citlivá otázka německo-polských hranic, které Kohl odmítal dopředu uznat jménem sjednoceného Německa, za což byl ostatními velmocemi a Poláky velmi

kritizován. I v otázce hranic sehrály Spojené státy důležitou roli, když zprostředkovaly kompromis mezi vládami v Bonnu a ve Varšavě, a opakovaným ujištěním zmírnily obavy polské vlády.

Vítězství Aliance pro Německo v prvních svobodných volbách v NDR 18. března jasně ukázalo, že si většina východních Němců přeje rychlé připojení ke Spolkové republice. Byla to také další rána pro politiku Moskvy, která se snažila sjednocení zbrzdít a zásadně odmítala členství sjednoceného Německa v NATO, a pozitivní impuls pro americko-západoněmeckou diplomacii.

Bushova setkání s britskou ministerskou předsedkyní Margaret Thatcherovou a francouzským prezidentem Françoisem Mitterrandem v dubnu téhož roku byla zásadního významu pro dosažení společného postoje západních mocností k německému problému. Oba evropské státníci ustoupili v otázce 2+4 a americký prezident na druhou stranu podpořil určité posílení a institucionalizaci KBSE, ke které Spojené státy chovaly vždy značnou skepsi a k níž nyní část Evropanů (Sověti, nové režimy zemí bývalého východního bloku, částečně i Francouzi) utopicky shlížela jako na možnou celoevropskou „náhradu“ obou aliancí. Německé členství v NATO Mitterrand i Thatcherová jednoznačně podpořili, jelikož v alianci viděli nenahraditelné bezpečnostní záruky jak před Sovětským svazem, tak před Německem. Naopak v její zamýšlené reformě panovaly určité neshody. Zatímco Margaret Thatcherová se nehodlala smířit se zrušením plánované modernizace raket krátkého doletu, od které si Bush sliboval větší ústupnost Moskvy i v otázce německého členství, tak Mitterrand odmítal jakékoliv další posílení aliance.

Diplomacie USA na konci dubna 1990 dosáhla důležitého cíle – sjednotit západní spojence v otázce 2+4 a německého členství v NATO na americkém stanovisku - který byl základním předpokladem pro úspěšné přesvědčení Sovětů k souhlasu s německým členstvím v alianci. Pro změnu britského a francouzského postoje k sjednocení Německa byl vedle bezpečnostních záruk USA důležitým

aspektem také vnitropolitický vývoj v NDR, který jasně směřoval k připojení východního Německa k SRN.

Otázka členství sjednoceného Německa v NATO, kterou sovětský ministr zahraničí Eduard Ševarnadze výstižně nazval „problémem všech problémů“, se od jara 1990 stala hlavním bodem sporu mezi západními mocnostmi a Sovětským svazem. Americká zahraniční politika se v něm ujala vedoucí role z důvodů, které jsem zmínil již v prvním odstavci. Právě Spojené státy mohly nejlépe prosadit reformu NATO a poskytnout ujištění a záruky upadající supervelmoci, jakou byl Sovětský svaz. Po vzájemných konzultacích s Bonnem vypracovala Bushova administrativa takzvaných „devět ujištění“, které obsahovaly bezpečnostně-politické záruky pro Sovětský svaz včetně změny strategie NATO; posílení KBSE; a příslib hospodářské pomoci Spolkové republiky Sovětskému svazu, která měla být vyřešena v rámci bilaterálních jednání.

Na washingtonském summitu z přelomu května a června Michail Gorbačov sice Němcům přiznal dle principů helsinské konference právo svobodně si zvolit členství v kterékoliv alianci, ale proti sjednocenému Německu v NATO se fakticky stavěl až do poloviny července, kdy ustoupil v téměř všech důležitých bodech. Stalo se tak na návštěvě spolkového kancléř Kohla v Sovětském svazu, které však předcházelo několik důležitých událostí, jež zásadně přispěly ke změně sovětského postoje. V první řadě se jednalo o reformu NATO podle amerického konceptu, který schválilo londýnské zasedání Severoatlantické rady 5. července. Důležitým faktorem však byla také západoněmecká nabídka úvěru a financování odchodu sovětských vojsk z NDR a také příslib širší hospodářské pomoci Sovětskému svazu, který se v omezené míře podařilo Kohlovi prosadit na zasedání Evropské rady v Dublinu 25.-26. června a na summitu G 7 v Houstonu 9.-11. července. Naopak Spojené státy a Velká Británie se stavěly proti pomoci krachující ekonomice Sovětského svazu. Nemalého významu byl také XXVIII. sjezd komunistické strany SSSR 1.-11. července v Moskvě, na kterém Gorbačov obhájil post generálního

tajemníka a prosadil svůj program proti konzervativní opozici, což mu umožnilo větší manévrovací prostor i v otázce sjednocení Německa a alianční otázce.

Zahraniční politika USA hrála podstatnou roli ve změně stanoviska Sovětského svazu ke znovusjednocení Německa a jeho členství v NATO. Jak jsme si však ukázali, nebyl to jen jediný faktor, který přiměl Moskvu ustoupit.

Od konce července 1990 již americká diplomacie nevěnovala německé otázce větší pozornost. Hlavní bod, na kterém Spojeným státům v procesu znovusjednocení Německa záleželo – členství sjednoceného Německa v NATO - byl spolu s ostatními důležitými otázkami vyřešen sovětským souhlasem při Kohlově návštěvě v Sovětském svazu a zároveň 2. srpna vypukla první irácká krize na Blízkém východě, která se od samého počátku stala prioritou americké zahraniční politiky.

Znovusjednocení Německa bylo pro Spojené státy, stejně jako pro Spolkovou republiku, nesporným úspěchem. Washingtonu se v nově transformované Evropě podařilo zachovat integritu a význam Severoatlantické aliance, ve které měl hlavní slovo, na úkor Sovětského svazu, jehož moc a vliv značně oslabily. Dodnes otevřenou otázkou však zůstává vztah USA se sjednoceným Německem. Nabídka „partnerství ve vedení“, která z úst amerického prezidenta zazněla nejen v květnu 1989 na návštěvě v Bonnu a opakovaně v průběhu sjednocení, ale také v září a říjnu v souvislosti s oslavami německé jednoty a 30. dubna 1992 při návštěvě spolkového prezidenta Richarda von Weizsackera,¹ nebyla naplněna ani na počátku devadesátých let, ani později, jak ukázaly první i druhá irácká krize, rozpad Jugoslávie a přetrvávající rozpory

¹ Srovnej Statement by Press Secretary Fitzwater on the Treaty on the Final Settlement With Respect to Germany, 12.9. 1990 in: PPop; Remarks on Signing the German-American Day Proclamation at a White House Ceremony Celebrating the Reunification of Germany, 3. 10. 1990 in: PPop; Remarks at the Arrival Ceremony for President Richard von Weizsacker of Germany, 29. 4. 1992, in: PPop.

v oblasti vzájemných hospodářských vztahů (respektive vztahů mezi USA a EU). Příčiny Bushových výzev k „partnerství ve vedení“ je proto třeba chápat pouze v kontextu se sjednocením Německa, kde se úzce sešly zájmy obou spojenců, avšak pro pozdější vývoj neodrážely realitu mocenského postavení USA a Spolkové republiky a jejich, do jisté míry, rozdílných zájmů.

Seznam použitých zkratk

- ADG – Archiv der Gegenwart
- CDU - Christlich-Demokratische Union (Křesťansko-demokratická unie)
- CFE - Conventional forces in Europe (Konvenční ozbrojené síly v Evropě)
- DzD - Dokumente zur Deutschlandpolitik
- ES - Evropské společenství
- FDP- Freiheitlich-demokratische Partei (Svobodně-demokratická strana)
- KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
- KBSE – Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
- MZ – ministerstvo zahraničí
- NATO – North Atlantic Treaty Organisation (Severoatlantická aliance)
- NDR – Německá demokratická republika
- NSC – National Security Council (Národně bezpečnostní rada)
- NSD – National Security Directive
- NSR – National Security Review
- NYT – New York Times
- OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
- OSN – Organizace spojených národů
- PDQ – Public Diplomatic Query
- PDS – Partei des demokratisches Socialismus (Strana demokratického socializmu)
- PPoP – The Public Papers of the Presidents (of the United States)
- SED – Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (Jednotná socialistická strana Německa)
- SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Sociálnědemokratická strana Německa)
- SRN – Spolková republika Německo
- SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

SZ - Süddeutsche Zeitung

TASS – Telegrafnoje Agenstvo Sovjetskovo Sojuza (Sovětská tisková kancelář)

USIA – United States Information Agency (Tisková kancelář Spojených států)

USA – United States of America

ÚV – ústřední výbor

WP – Washington Post

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Archiv der Gegenwart (ADG), aktualizováno každý rok, čerpám z období leden 1989-říjen 1990.

Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Dokumente von 1949 bis 1994, vyd. Auswärtige Amt, zodp. Bettzeuge Reinhard, Köln 1995.

Baker James A., A New Europe, A New Atlanticism: Architecture for a New Era, předneseno 12. prosince 1989 v Berliner Press Club, Bonn 1990.

Bundestagsprotokolle (Plenarprotokolle), Deutscher Bundestag 11. Wahlperiode (1987-1990)

Dokumente zur Deutschlandpolitik (DzD). Deutsche Einheit. Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramtes 1989/1990, vyd. Bundesministerium des Innern ve spolupráci s Bundesarchiv, Küsters Hanns-Jürgen-Hofmann Daniel (ed.), München 1998.

Gorbatschow Michail, Gipfelgespräche, Geheime Protokolle aus meiner Amtszeit, Berlin 1993.

Pariser Verträge 1954, in: Bulletin (Bundestag), č. 188, 6. 10. 1954, s. 1663-1666.

When the Wall Came Down: Reactions to German Unification, Herold James-Stone Marla (ed.), New York a Londýn 1992.

Prameny elektronické povahy

2+4 Chronik (www.2plus4.de)

Albrecht Archiv (<http://www.2plus4.de/Albrecht/>)

The American Presidency Project (<http://www.presidency.ucsb.edu>)

The Centre for Security Policy (<http://www.centerforsecuritypolicy.org>) -

- Reunified Germany, the new Europe: Opportunities and challenges, Decision Brief, No. 90-106, 1990-11-09.
- The New Germany: Engine for Democratic Change in the East or Moscow's Trojan Horse in the West?, Press Release, No. 90-P 106, 1990-11-09.

George Bush Presidential Library (<http://bushlibrary.tamu.edu>) (NSD, NSR, PPop)

Chronik der Wende, <http://www.chronik-der-wende.de/>

Margaret Thatcher Foundation (<http://www.margaretthatcher.com>), čerpám z období leden 1989-říjen 1990.

NATO Ministerial Communiqués (www.nato.int/docu), čerpám z období leden 1989-říjen 1990.

Public Diplomacy Query (částečně publikován na <http://usinfo.state.gov/products/pdq/pdq.htm>), čerpám z období leden 1989-říjen 1990.

Paměti

Attali J., „Verbatim" Tome 3 chronique des années 1988 - 1991, Paris 1995.

Baker James, The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace 1989-1992, New York 1996.

Baker James, Drei Jahre, die die Welt veränderten, Berlin 1996.

Bush Georgie-Brent Scowcroft, Eine neue Welt. Amerikanische Außenpolitik in Zeiten des Umbruchs, Hamburg 1999.

Falin Valentin, Konflikte in Kreml - Zur Vorgeschichte der deutschen Einheit und Auflösung der Sowjetunion, München 1997.

Falin Valentin, Politische Erinnerungen, München 1993.

Genscher Hans-Dietrich, Erinnerungen, Berlin 1995.

Genscher Hans-Dietrich, Unterwegs zur Einheit, Berlin 1991.

Gorbatschow Michail, Wie es war: Die deutsche Wiedervereinigung, Berlin 1999.

Greenwald Jonathan G., Berlin Witness. An American Diplomat's Chronicle of East Germany's Revolution, Pennsylvania 1993.

Kohl Helmut, Chtěl jsem sjednocení Německa, zpracovali Diekmann Kai-Ralf Georg, Praha 1998.

Kohl Helmut, Ich wollte Deutschlands Einheit, zpracovali Diekmann Kai-Ralf Georg, Berlin 1996.

Krenz E., Herbst '89, Berlin 1999.

Kwizinskij Julij, Vor dem Sturm. Erinnerungen eines Diplomaten, Berlin 1993.

Mitterand Francois, Über Deutschland, Leipzig a Frankfurt am Main 1996.

Modrow Hans, Aufbruch und Ende, Hamburg 1991.

Teltschik Horst, 329 Tage: Innenaussichten der Einigung, Berlin 1991.

Thatcher Margaret, The Downing Street Years, 1993.

Thatcher Margaret, Roky na Downing Street, Praha 1996.

Walters Vernon, Die Vereinigung war voraussehbar, Berlin 1994.

Odborná literatura - monografie

Albrecht Ulbricht, Die Abwicklung der DDR, die "2+4-Verhandlungen", ein Insider-Bericht, Opladen, 1992.

Beschloss Michael R.-Talbot Strobe, At the Highest Levels: The Inside Story of the End of the Cold War, New York 1993.

Beschloss Michael R.-Talbot Strobe, Auf höchster Ebene. Das Ende des Kalten Krieges und die Geheimdiplomatie der Supermächte 1989-1991, Düsseldorf 1993.

Bortfeld Heinrich, Washington - Bonn - Berlin: Die USA und die deutsche Einheit, Bonn 1993.

Daschitschew Wjatscheslaw, Der Schlüssel zur Einheit. Gorbatschows Beitrag zur Wiedervereinigung der Deutschen, Tutzing 1998.

Durman Karel, Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991, Praha 2001.

Garthoff Raymond L., The grand transition: American-Soviet relations and the End of the Cold War, Washington 1994.

Hampton Mary N., The Wilsonian Impulse. U.S. Foreign Policy, the Alliance, and German Unification, London 1996.

Hartmann F. H.-Wendzel R. L., America's Foreign Policy in changing world, New York 1994.

Hogan, J. Michael, The Marshall plan- America, Britain, and the reconstruction of the Western Europe, 1947-1952, Cambridge 1987.

Hollis Martin-Smith Steve, Mezinárodní vztahy: Výklad a porozumění, Praha 2000.

Hutchings Robert L., American diplomacy and the end of the Cold War: An insider's account of U.S. policy in Europe, 1989-1992, Washington, D.C. 1997.

Kaiser Karl, Deutschlands Vereinigung. Die internationalen Aspekte, Bonn 1991.

Kiessler Richard-Elbe Frank, Ein runder Tisch mit scharfen Ecken: Der diplomatische Weg zur deutschen Einheit, Baden-Baden 1993.

Kissinger Henry, Potřebuje Amerika zahraniční politiku? Cesta k diplomacii pro 21. století, Praha 2002.

Knappe Jens, Die USA und die deutsche Einheit - Amerikanische Deutschlandpolitik im Kontext von veröffentlichter und öffentlicher Meinung 1989-1990, München 1996.

Link Werner, Der Ost-West-Konflikt: Die Organisation der internationalen Beziehungen im 20. Jh., Stuttgart, Berlin, Köln a Mainz 1988.

Loth Wilfried, Die Teilung der Welt, Frankfurt am M. 1989.

Melanson Richard A., American Foreign Policy since the Vietnam War, London 1996.

Moravcová Dagmar-Plechanová Běla-Kreidl Jan, Evropská politika sjednoceného Německa 1990-1999, Praha 2000.

Nálevka Vladimír, Světová politika II., Praha 2000.

Ninkovich Frank, Germany and the United States – The Transformation of the German Question since 1945, Boston, 1988.

Oldenburg Fred, Sowjetische Außenpolitik 1985-1991, Köln, 1997

Oldenburg Fred, Moskau und Wiedervereinigung Deutschlands, Köln 1991.

Oldenburg Fred, Deutsche Einheit und Öffnung der Nato, Köln 1996.

Oldenburg Fred, Die Erneuerung der sowjetischen Deutschlandpolitik in der Phase der Wiedervereinigung, Köln 1998.

Plato Alexandr von, Die Vereinigung Deutschlands – ein Weltpolitisches Machtspiel. Bush, Kohl, Gorbatschow und die geheimen Moskauer Protokolle, Bonn 2003.

Pond Elizabeth-Schönbaum David, Annäherung an Deutschland. Die Strapazen der Normalität, Stuttgart 1998.

Pruitt Lisa, Die amerikanische Deutschlandpolitik in der Bush-Ära: Wandel einer historischen Partnerschaft, München 1995.

Schöllgen Gregor, Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, München 1999.

Szabo F. Stephen, The Diplomacy of German Unification, New York 1992.

Verheyen Dirk-Christian Soe (Ed.), The Germans and Their Neighbors, Oxford 1993.

Weidenfeld Werner, Außenpolitik für die deutsche Einheit. Die Entscheidungsjahre 1989/90, (Geschichte der deutschen Einheit, Bd. 4) Stuttgart 1998.

Woyke Wichard (vyd.), Handwörterbuch Internationaler Politik, Bonn 2000.

Zelikow Philips-Rice Condoleezza, Germany Unified and Europe Transformed. A Study in Statecraft, Cambridge a London 1995.

Odborné studie

Albrecht Ulbricht, How the Four Powers Accomplished German Unification. An assessment of Recent Findings from a German Perspective, <http://www.transnational.org/forum/annivers/albrecht.html>.

Asmus Ronald D., A United Germany, in: *Foreign Affairs*, roč. 69, jaro 1990, č.2, s. 63-75.

Bertram Christoph, The German Question, in: *Foreign Affairs*, roč. 69, jaro 1992, č.2, s. 45-62.

Betts K. Richard, NATO's Mid-Life Crisis, in: *Foreign Affairs*, roč. 68, jaro 1989, č. 2, s. 37-52.

Blackwill Robert D., Deutsche Vereinigung und amerikanische Diplomatie, in: *Aussenpolitik*, 1994, č. 3, s. 211-225.

Bortfeld Heinrich, Die Vier Siegermächte und die deutsch Einheit, in: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 1993, č. 10, s. 876-883.

Bruck Elke, Europäische Strategien im Vereinigungsprozess: Großbritannien, Frankreich und EG, in: März Peter (ed.), *40 Jahre Zweistaatlichkeit in Deutschland: Eine Bilanz*, München 1999, s. 399-426.

Calda Miloš, Zahraniční politika USA a její vnitropolitické aspekty, in: *Mezinárodní politika*, roč. 29, 2005, č. 3, s. 8-10.

Davy Richard, Grossbritannien und die Deutsche Frage, in: *Europa-Archiv*, 1990, č. 4, s.139-144.

Garten Jeffrey E., Japan and Germany: American Concerns, in: Foreign Affairs, roč. 70, zima 1989/1990, č. 1, s. 84-101.

Gergen David, America's Missed Opportunities, in: Foreign Affairs, roč. 71, zima 1991/1992, č. 1, s.1-18.

Greiner Bernd, Angst vor Rapallo. Amerikanische Reaktionen auf den Fall der Mauer, in: Blätter für Internationale Politik, 1990, č. 2, s. 159-168.

Griffith E. William, German Unification: An American View, in: Auf der Suche nach der Gestalt Europas: Festschrift für Wolfgang Wagner zum 65. Geburtstag am 23. August 1990, Bonn, s. 115-123.

Haltzel Michael H., Amerikanische Einstellungen zur deutschen Wiedervereinigung, in: Europa-Archiv, 1990, č. 4, s. 127-144.

Kaiser Karl, Germany's Unification, in: Foreign Affairs, roč. 70, zima 1990/1991, č. 1, s. 179-205.

Kennan George F., The German Problem. A Personal View, in: German Issues, 1989, č. 6, s. 1-15.

Mandelbaum Michael, The Bush's Foreign Policy, in: Foreign Affairs, 70, Amerika a svět 1990/1991, č. 1, s. 1-20.

Mathiopoulos Margarita, US-Präsidentenschaft und die deutsche Frage in der Kanzlerschaft von Adenauer bis Kohl, in: Aussenpolitik, 1988, č. 4, s.353-371.

Moens Alexander, American diplomacy and German unification, in: Survival, roč. 33, 1991, č. 6, s. 531/545.

Nitze Paul H., America: An Honest Broker, in: Foreign Affairs, 69, podzim 1990, č. 4, s. 1-14.

Nixon M. Richard, American Foreign Policy: The Bush Agenda, in: Foreign Affairs, roč. 68, zima 1988, č. 1, s. 199-219.

Paulsen Thomas, Die amerikanische Politik zur deutschen Einheit 1989/90, in: März Peter (ed.), 40 Jahre Zweistaatlichkeit in Deutschland: Eine Bilanz, München 1999, s. 379-397.

Pond Elizabeth, Germany in the New Europe, in: Foreign Affairs, roč. 71, jaro 1992, č. 2, s. 114-129.

Richter Michael, Zvláštnost pokojné revoluce v NDR v rámci převratu ve východní, střední a jihovýchodní Evropě, in: Soudobé dějiny, roč. 7, 2000, č. 1-2, s. 172-196.

Rödder Andreas, 'Breakthrough in Caucasus?' German Reunification as a Challenge to a Contemporary Historiography, Bulletin of German Historical Institute of London, roč. 24, listopad 2002, č. 2, s. 7-35.

Schütze Walter, Frankreich angesichts der deutschen Einheit, in: Europa-Archiv, 1990, č. 4, s. 133-138.

Sicherman Harvey, NATO Germany and pragmatism's finest hour - North Atlantic Treaty Organization, in: Orbis, Fall 1997. (http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0365/is_n4_v41/ai_20377523)

Tarnoff Peter, America's New Special Relations, in: Foreign Affairs, roč. 69, léto 1990 č. 3, s. 67-80.

Tuschhoff Christian, Die Gestaltung des Unvermeidlichen. Die Amerikanische Aussenpolitik „Zwei-plus-Vier“ und die alliierte Truppenpräsenz in Deutschland, in: Alliierte Präsenz und deutsche Einheit: Die politischen Folgen militärischer Macht, Baden-Baden 1994, s. 155-194.

Walters Vernon, Die deutsche Frage aus internationaler Sicht. Der amerikanische Standpunkt zur europäischen Sicherheit und zur deutschen Frage, Bonn 1990.

Walters Vernon, The Fall Of The Wall – Ten Years Later: What I Saw at the Revolution, Wall Street Journal, 5. 11. 1999, s. 18.

Wolfowitz Paul, NATO – umfassende Überprüfung der NATO-Strategie erwartet, in: Amerika-Dienst, 16. 5. 1990, č. 19, s. 3-20.

Zoellick Robert B., Two Plus Four. The Lessons of German Reunification, in: The National Interest, 2000, č. 61, s. 17-28.

Zelikow Philip, Die USA zwischen Deutschland und der Sowjetunion: 1947 und 1989, in: Deutschland in Europa. Nationale Interessen und internationale Ordnung im 20. Jahrhundert, Herausgegeben von Niedhart Gottfried, Junker Detlef und Richter W. Michael, Mannheim 1997, s. 285-316.

Periodika (leden 1989-říjen 1990)

Amerika Dienst

Christian Science Journal

The Economist

New York Times

The Newsweek

Der Spiegel

Süddeutsche Zeitung

Wall Street Journal

Washington Post